

Darbas:

kapitalizmas, ekonomika, pasipriešinimas

Bet kuriuo metu mes visi galėtume nustoti mokėti už nuomą, paskolą, mokesčius, paslaugas; jei visi pasitrauktume vienu metu, jie būtų bejėgiai. Bet kuriuo metu mes visi galėtume nustoti eiti į mokyklą ar darbą – arba eiti į juos, bet atsisakyti paklusti nurodymams, arba atsisakyti palikti pastatus ir vietoj to juos paversti bendruomenių centrais. Bet kuriuo metu mes galėtume perkirpti savo tapatybės korteles, nusiimti nuo mašinų numerius, nuimti apsaugos kameras, sudeginti pinigus, išmesti pinigines ir įkurti kooperacines asociacijas, kad pagamintume ir išdalintume viską, ko mums reikia.

Kiekvieną kartą kai velkasi mano pamaina, aš pagaunu save galvojant apie tokius dalykus. Ar aš vienintelis asmuo, kuriam kilo tokia idėja? Galiu įsivaizduoti visus įprastus prieštaravimus, bet galiu lažintis, kad jei tai įvyktų kurioje nors pasaulio dalyje, likusieji greitai prisijungtų. Kita vertus, pagalvok, kokiais neapsakomais būdais mes švaistome savo gyvenimus. Ko reikia, kad prasidėtų toji grandininė reakcija? Kur man eiti, kad sutikčiau žmones, kurie ne tik nekenčia savo darbo, bet ir yra pasiruošę baigti su juo kartą ir visiems laikams.

- CrimethInc. buvusių darbuotojų kolektyvas

„Ar įmanoma suvokti, kad gali būti ,teisinga rinkos kaina‘, ar bet kokia kaina, skaičiuojama auksu, deimantais, valiuta ar vyriausybės obligacijomis, už žmogaus aukščiausią nuosavybę – tą nuosavybę, be kurios jo gyvenimas būtų visiškai bevertis – savo laisvę?“

- Markas Twainas

I. Okupacija

Žodis, kuris iššaukia Rytų Europos gatvėmis riedančių rusų tankų, ar nervingai patruliuojančių priešiškuose Vidurinių Rytų rajonuose JAV karių vaizdus.

Bet ne kiekviena okupacija tokia akivaizdi. Kartais okupacijos užsitęsia taip ilgai, kad tankai tampa nebereikalingi. Jie gali būti suvežti atgal į saugyklas, kol užkariautieji prisimena, kad jie gali bet kada sugrįžti – ar elgiasi tarsi tankai vis dar būtų šalia, pamiršdami, kodėl taip daro.

Kaip atpažinti okupaciją? Žvelgiant į istoriją, okupuotos tautos savo užkariautojams turėdavo mokėti duoklę arba kaip nors patarnauti. Duoklė yra tam tikra nuoma, kurią užkariautieji moka vien tam, kad galėtų gyventi savo žemėse; o turint omeny patarnavimą – ką gi, koks tavo užsiėmimas? Žinai, kas užima tavo laiką? Tikriausiai darbas, gal net du – arba pasiruošimas darbui, arba atsigavimas nuo darbo, arba darbo paieška. Tau reikia to darbo, kad, be visų kitų dalykų, užmokėtum už nuomą ar paskolą, bet ar pastatas, kuriame gyveni, nebuvo pastatytas tokių pat

žmonių kaip tu – žmonių, kurie taip pat turėjo dirbti, kad užmokėtų už nuomą? Tas pats galioja visiems kitiems produktams, kuriems įsigyti turi užsidirbti pinigų – juos pagaminai tu ir kiti kaip tu, bet juos pirkti turi iš tokių kompanijų kaip toji, kuri tave samdo. Kompanijų, kurios nei sumoka tau tiek, kiek uždirba iš tavo darbo, nei parduoda gaminius už tiek, kiek kainuoja juos pagaminti. Jie išnaudoja tave nuo pradžios iki galo!

Mūsų gyvenimai yra okupuota teritorija. Kas kontroliuoja išteklius tavo bendruomenėje, kas formuoja tavo kaimynystę ir kraštovaizdį aplink ją, kas sudaro tavo dienotvarkę diena iš dienos, mėnesis po mėnesio? Net jei esi laisvai samdomas, ar tu esi tas kuris nusprendžia, ką reikia daryti, kad užsidirbtum pinigų? Išivaizduok savo tobulą palaimą – ar ji įtartina neprimena reklamose matomų utopijų? Ne tik mūsų laikas, bet ir mūsų ambicijos, mūsų seksualumas, mūsų vertybės, pati mūsų nuojauta apie tai, ką reiškia būti žmogumi – visa tai yra okupuota, suformuota pagal rinkos reikalavimus.

Ir mes nesame vienintelė prieš kontroliuojama teritorija. Nematoma mūsų gyvenimų okupacija atspindi karines okupacijas mūsų užimtos žemės pakraščiuose, kur ginklai ir tankai vis dar yra reikalingi sustiprinti banditų baronų nuosavybės teises ir korporacijų laisvę pelnytis priešišku vietinių sąskaita – iš kurių kai kurie dar prisimena gyvenimą be paskolų, atlyginimų ar viršininkų. Nepaisant to, kad buvai užaugintas nelaisvėje, gali būti, kad pats nuo jų ne taip daug ir skiriesi. Galbūt viršininko kabinete, karjeros kursuose ar romantiniuose kiviščiuose – bet kada, kai kas nors bandė valdyti tavo dėmesį, o tavo dėmesys nenorėjo bendradarbiauti – tu buvai baramas už *užimtumą*.

Jau yra sukilėlių armija, pogrindyje planuojanti atlyginimų vergystės panaikinimą taip pat užtikrintai, kaip ir kiekvienoje darbovietėje yra darbuotojai, vagystėmis, dykinėjimu ir nepaklusnumu kovojantys partizaninį karą – tu taip pat gali prisijungti, jei dar to nepadarei. Tačiau prieš pradėdami kurti planus ir aštrinti ietis pažiūrėkime iš arčiau į tai, prieš ką kovojame.

i.Darbas

Kas tiksliai yra darbas? Galėtume jį apibrėžti kaip veiklą, nukreiptą į pinigų užsidirbimą – bet argi vergija ir neapmokamos praktikos taip pat nėra darbas? Galėtume sakyti, kad tai yra veikla, kuri neša pelną *kažkam*, nepriklausomai nuo to, ar teikia naudą pačiam dirbančiajam. Bet ar tai reiškia, kad kai tik veikla pradeda nešti pinigus, ji tampa darbu, net jei prieš tai buvo žaidimas? Galbūt darbą galėtume apibrėžti kaip triūsą, kuris iš mūsų paima daugiau nei atiduoda, arba kaip tokį, kuris valdomas išorinių jėgų.

Galbūt mes suprasime, kas yra darbas, tik tada, kai žengsime atgal ir pažvelgsime į kontekstą, kuriame jis vyksta. „Įvairovės“ pasaulyje mus jungia viena bendrybė: visi esame valdomi ekonomikos. Krikščionis ar musulmonas, komunistas ar konservatorius, San Paule ar St. Pole, tu tikriausiai praleidi didesnę dalį savo gyvenimo mainydamas laiką į pinigus arba versdamas už tave tai daryti ką nors kitą, arba kenti nuo pasekmių.

Ką dar gali daryti? Jei atsisakysi, ekonomika tęs be tavęs; jai tavęs reikia ne daugiau nei bet kurio iš šimtų milijonų jau esančių bedarbių, o alkti dėl nieko nėra prasmės. Gali prisijungti prie kooperatyvo ar komunos, bet galiausiai susidursi su tuo pačiu rinkos spaudimu. Gali protestuoti,

mitinguoti ar streikuoti už prakaito krautuvų darbuotojus, bet net jei tau ir pasiseks iškovoti reformas, jie – kaip ir tu – vis dar privalės dirbti, nesvarbu, [makiladorose](#) ar NVO biuruose. Gali naktį su juoda kauke išeiti į gatvę ir išdaužyti visus prekybos rajono parduotuvių langus, bet kitą dieną vis tiek turėsi kažkur apsipirkti. Gali užsidirbti milijoną litų ir vis tiek likti įkišęs nosį į ginas, besistengdamas išlaikyti savo pirmenybę prieš visus kitus. Net kai darbininkai nuvertė valdžias, kad įsteigtų komunistines utopijas, galiausiai jie vis tiek turėjo grįžti prie darbo – jei tik pasisekdavo.

Visa tai gali sukurti įspūdį, kad darbas yra neišvengiamas, kad nėra jokio kito būdo, kuriuo galėtų būti struktūruoti mūsų gyvenimai. Tai patogu labiausiai iš tokios santvarkos pasipelnantiems: jiems nereikia įrodinėti, kad tai yra *geriausia* sistema, jei visi galvoja, kad ji – vienintelė *įmanoma*. Ar gyvenimas tikrai visada buvo toks?

Tačiau dabar net ekonomikos ateitis tampa neužtikrinta.

Pamiršk apie ekonomiką – o kaip mes?

Kai ekonomika žlunga, politikai ir ekspertai sielvartaudami užkrauna pasekmes eilinėms dirbančioms šeimoms. Jie reikalauja ypatingų priemonių – tokių kaip milijardų dolerių mokesčių mokėtojų pinigų atidavimas bankams, kurie patys ir sukėlė krizę, apgaudinėdami „eilines dirbančias šeimas“. Kas čia vyksta?

Mums sakoma, kad mūsų gyvenimai priklauso nuo ekonomikos, kad jos palaikymas vertas bet kokios aukos. Tačiau daugeliui mūsų jos palaikymas *visada* yra aukojimasis.

Kai ekonomika žlunga, kalnakasybos kompanijos nustoja sprogdinti kalnus. Statybų vykdytojai nustoja kirsti miškus naujų biurų ir gyvenamųjų namų statymui. Gamyklos nustoja pilti atliekas į upes. Sustoja [gentifikacija](#). Darboholikai pergalvoja savo prioritetus. Kalėjimai būna priversti paleisti kalinius. Policijos departamentai negali pirkti naujų ginklų. Vyriausybės negali sau leisti masiškai areštuoti demonstrantų. Šerifai kartais net atsisako iškeldinti šeimas iš įkeistų namų.

Žinoma, milijonai kitų priverčiami palikti namus ir alkti. Bet problema nėra ta, kad trūksta apgyvendinimo ar maisto – tai sukelia ne krizė, o faktas, kad sistema vis dar funkcionuoja. Dar ilgai iki krizės žmonės buvo varomi iš namų ir alko, kol pastatai stovėjo tušti, o maisto perteklius puvo. Jei per ekonomikos sunkmetį alksta daugiau žmonių, tai ne dėl to, kad sumenko mūsų gamybinės galimybės – tai tik dar vienas pavyzdys, kaip iracionaliai mūsų visuomenė *visada* skirsto išteklius.

Kai darbininkai ima streikuoti, gali pastebėti tokių pačių padarinių kaip ir per krizę. Galbūt jie alks, bet taip pat išvystys naują savo galios sąmoningumą, kai pažins vienas kitą už kasdienio plūkimosi ribų. Likusi visuomenė staiga pastebi, kad jie egzistuoja. Kartais darbininkai inicijuoja naujus kolektyvinius projektus ar sprendimų priėmimo būdus. Retkarčiais jie netgi užima savo darbovietes ir panaudoja jas tam, kad nuveiktų kažką už kasdienės pelno ir konkurencijos logikos ribų. Tas pats galioja ir studentų okupacijoms.

Taigi, galbūt tikroji problema yra ta, kad krizės ir streikai nenuveina *pakankamai toli*. Kol ekonomika valdo mūsų gyvenimus, bet koks jos sutrikdymas mums brangiai atsieis; tačiau net jei

su ja ir niekada nekiltų problemų, tai niekad neatneštų mums išsvajotojo pasaulio. Nepaisant to, ar mes pasiruošę pokyčiui, ar ne, reikalai negali taip tęstis amžinai. Kas vis dar gali tikėti, kad šiandien, kai tarša žudo tūkstančius rūšių ir tirpdo poliarinius ledynus, esame teisingame kelyje? Globalinis atšilimas ir branduolinis karas – industrinis kapitalizmas jau sukūrė net du skirtingus būdus kaip *išnaikinti gyvybę Žemėje*. Neskamba pernelyg stabiliai!

Jei norime išgyventi dar bent amžių, turime iš naujo peržiūrėti mitologiją, kuri pagrindžia dabartinį gyvenimo būdą.

Darbo Mitologija

Kas būtų, jei niekas nedirbtų? Prakaito krautuvės ištuštėtų, o gamyklų konvejeriai nustotų veikę – bent jau gaminantys tuos daiktus, kurių savanoriškai niekas nedarytų. Nutrūktų telepardavimai. Niekangi individai, kontroliuojantys kitus vien dėl savo turtų ar titulų, turėtų išmokti geresnių socialinių įgūdžių. Nebebūtų eismo kamščių; taip pat ir naftos išsiliejimų. Popieriniai pinigai ir darbo prašymai būtų naudojami prakuroms – žmonės grįžtų prie mainų ir dalinimosi. Žolė ir gėlės prasikaltų pro grindinį, galiausiai paruošdamos vietą vaismedžiams.

Ir visi numirtume iš bado. Bet juk mes išgyvename ne iš popierių tvarkymo ir veiklos ataskaitų, ar ne? Daugelis dalykų, kuriuos darome ar veikiamo už pinigus, yra akivaizdžiai nebūtini mūsų išgyvenimui – o be to ir tam, kas suteikia gyvenimui prasmę.

Darbas yra būtinas.

Tai priklauso nuo to, ką laikai „darbu“. Pagalvok apie tai, kiek daug žmonių mėgaujasi sodininkavimu, žvejyba, dailidyste, maisto gaminiu ir net kompiuterių programavimu vien savo pačių labui. Kas, jeigu tokie užsiėmimai galėtų patenkinti visus mūsų poreikius?

Šimtus metų žmonės teigė, kad technologinis progresas netrukus išlaisvins žmoniją nuo būtinybės dirbti. Šiandien turime galimybes, kurių mūsų protėviai negalėjo nė įsivaizduoti, tačiau minėtos pranašystės vis dar neišsipildė. Tikriausiai dirbame net ilgiau nei prieš kelias kartas – vargšai tam, kad išgyventų, o turtingieji tam, kad konkuruotų. Kiti desperatiškai ieško darbo, vargu, ar besimėgaudami patogiu poilsiu, kurį šis progresas turėtų teikti. Nepaisant šnekų apie recesiją ir taupymo programų poreikį, korporacijos skelbia rekordinius pelnus, turtingieji yra turtingesni nei bet kada, o milžiniški kiekiai produkcijos pagaminami vien tam, kad būtų išmesti. Turto yra apščiai, bet jis nenaudojamas žmonijos išlaisvinimui.

Kas tai per sistema, tuo pačiu metu gaminanti perteklių ir sauganti mus nuo jo panaudojimo? Laisvos rinkos gynėjai tikina, kad nėra kito pasirinkimo – ir tol, kol mūsų visuomenė organizuota taip, kaip dabar, jo ir nebus.

Tačiau kartą, seniai seniai, kai dar neegzistavo banko kortelės ir greitai pietūs, viskas buvo nuveikiama be darbo. Gamta, kuri galėjo patenkinti mūsų poreikius, dar nebuvo padalinta ir privatizuota. Žinios ir įgūdžiai nebuvo išskirtinės licencijuotų ekspertų sritys, laikomos brangių institucijų įkaitėmis; laikas nebuvo padalintas į gamybišką darbą ir vartotojišką laisvalaikį. Mes tai žinome, nes darbas buvo išrastas tik prieš kelis tūkstančius metų – bet juk žmonės gyvena jau

šimtus tūkstančių metų. Mums sakoma, kad gyvenimas tada buvo „vienišas, skurdus, pagiežingas, gyvūliškas ir trumpas“ – bet šis pasakojimas mus pasiekia ne iš tokį gyvenimo būdą praktikavusių, bet jį naikinusių žmonių lūpų.

Tai nereiškia, kad turėtume ar galėtume grįžti prie tokio gyvenimo – tai reiškia tik tai, kad reikalai neprivalo būti tokie, kokie yra dabar. Jei tolimi protėviai galėtų mus dabar matyti, jie tikriausiai būtų susižavėję vienais išradimais ir pasibaisėję kitais, bet tikrai apstulbinti to, kaip šiuos išradimus panaudojame. Šį pasaulį mes pastatėme savo triūsu ir, nepaisant tam tikrų kliūčių, tikrai galėtume padaryti jį geresnį. Tai nereikštų pamiršti viską, ko išmokome. Tai reikštų pamiršti visa tai, ką patyrėme *neveikiant*.

Darbas yra našus.

Sunku būtų ginčytis dėl šio teiginio... Užteko poros tūkstančių metų, kad darbas dramatiškai pakeistų Žemės paviršių.

Bet ką tiksliai sukuria darbas? Milijonus vienkartinį pagaliukų; kompiuterius ir mobiliuosius telefonus, kurie tampa nebenaudojami per porą metų. Kilometrus savartynų ir tonų tonas chlorfluormetano. Gamyklas, kurios surūdys vos tik atsiradus pigesnei darbo jėgai kitur. Pilnus maisto šiukšlynus, kai šimtai milijonų kenčia nuo bado; tik turtingiesiems įperkama sveikatos priežiūra; romanus, filosofijas ir meno judėjimus, kuriems daugelis mūsų neturi laiko, nes gyvena visuomenėje, kuri subordina troškimus pelno skatinimui, o poreikius – nuosavybės teisėms.

Ir iš kur visa ši gamybos mašina gauna žaliavas? Kas atsitinka apiplėštomis ir išnaudotoms ekosistemoms ir bendruomenėms? Jei darbas yra našus, tai daro jį tik dar destruktivesniu.

Darbas nesukuria gėrybių iš oro; tai – ne magiškas aktas. Jis pasiima žaliavas iš biosferos – bendro lobyno, priklausančio visoms gyvoms būtybėms – ir perdirba jas į rinkos logikos įkvėptus gaminius. Tiems iš mūsų, kurie mato pasaulį kaip finansines ataskaitas, tai yra pažanga, bet likusieji neturėtų jais lengvai patikėti.

Kapitalistai ir socialistai visada užtikrintai manė, kad darbas sukuria vertę. Dirbantieji turėtų apsvarstyti priešingą galimybę – darbas *išnaudoja* vertę. Dėl to kartu su mūsų gyvenimų valandomis yra sunaudojami miškai ir poliariniai ledynai: skausmai mūsų kūnuose, kai grįžtame po darbo, atkartoja globaliu mastu daromą žalą.

Ką mes turėtume gaminti, jei ne visus šiuos niekus? Na, kodėl, pavyzdžiui, ne pačią laimę? Ar galime įsivaizduoti visuomenę, kurioje pirminis mūsų tikslas būtų džiaugtis gyvenimu, tyrinėti jo paslaptis, o ne kaupti turtą ir įveikinti konkurentus. Festivaliai, puotos, filosofija, romantika, kūrybiniai polėkiai, vaikų auginimas, draugystė, nuotyčiai – ar galime įsivaizduoti šiuos dalykus gyvenimo centre, o ne užgrūstus laisvalaikyje?

Šiandieninė situacija yra išvirkščia – mūsų laimės samprata konstruojama kaip priemonė stimuliuoti *gamybai*. Nereikia stebėtis, kad daiktai stumia mus iš pasaulio.

Darbas sukuria gerovę.

Darbas nesukuria gerovės ten, kur anksčiau buvo tik skurdas. Priešingai, tol, kol jis praturtina vienus kitų sąskaita, darbas kuria ir *skurdą*, tiesiogiai proporcingą pelnui.

Skurdas yra ne objektyvi būklė, bet santykis, sukuriamas nevienodo išteklių paskirstymo. Visuomenėse, kurios viskuo dalinasi, nėra tokio dalyko, kaip skurdas. Gali egzistuoti nepritekliai, bet niekas neturi patirti orumo pažeminimo, kai reikia apsieiti be kažko, ko kiti, tuo tarpu, turi daugiau, nei vaizduotės, ką su tuo galėtų daryti. Kol pelnas kaupiamas, o minimalus turto lygis, reikalingas daryti įtaką visuomenėje, vis kyla, skurdas tampa vis labiau sekinantis. Tai – žiauriausia tremties forma, nes tuo pačiu metu turi ir gyventi visuomenėje, ir būti už jos ribų. Negali nei dalyvauti, nei pasitraukti.

Darbas ne tik sukuria skurdą kartu su gerove – jis sukonzentruoja turtą mažos grupelės rankose, o skurdą paskleidžia toli ir plačiai. Už kiekvieną Billą Gatesą milijonas žmonių turi gyventi žemiau skurdo ribos; už kiekvieną *Shell Oil* turi būti po Nigeriją. Kuo daugiau mes dirbame, tuo daugiau iš mūsų darbo sukaupiama pelno ir tuo mes tampame skurdesni, palyginus su mūsų išnaudotojais.

Taigi, šalia gerovės kūrimo, *darbas padaro žmones skurdžiais*. Tai aišku net neatsižvelgiant į visus kitus būdus, kuriais darbas mus skurdina: skurdūs savarankiškuose sprendimuose, skurdūs laisvalaikio, skurdūs sveikatoje, skurdūs savo vertės pajautoje už karjerų ir banko sąskaitų ribų, skurdūs dvasioje.

Turi dirbti, kad užsidirbtum pragyvenimui.

„Pragyvenimo kainos“ apskaičiavimai yra klaidinantys – dabar apskritai mažai kas gyvena! „Darbo kaina“ – jau kažkas panašiau; ir ji nėra maža. Visi žino, kad namų tvarkytojos ir indų plovėjai moka už buvimą mūsų ekonomikos stuburu. Visos skurdo rykštės – priklausomybės, susiskaldžiusios šeimos, prasta sveikata – jiems yra kasdienybė; tie, kurie jas išgyvena ir kažkaip vis sugeba laiku pasirodyti darbe, yra dirbantys stebuklai. Pagalvok, ką jie galėtų pasiekti, jei būtų laisvi nukreipti tokią galią į kažką kitą nei pelno uždirbinėjimą savo darbdaviams!

O kaip dėl darbdavių, kuriems pasisekė piramidėje atsidurti aukščiau? Galėtum pagalvoti, kad didesnis atlyginimas turėtų reikšti daugiau pinigų, taigi, ir daugiau laisvės, bet tai nėra taip paprasta. Kiekvienas darbas apima paslėptus kaštus: taip, kaip indų plovėjas turi kasdien mokėti už autobusą važiuodamas į darbą ir atgal, taip korporacijos advokatas turi sugebėti per akimirką išskristi, kur pakviestas, mokėti už užmiesčio golfo klubo abonementą neformaliems susitikimams bei turėti nedidelį dvarelį, kuriame galėtų linksminti svečius, kurie taip pat yra ir klientai. Štai kodėl vidurinėsios klasės dirbantiesiems taip sunku sutaupyti pakankamai pinigų, kad pasitrauktų iš žiurkių lenktynių, kol yra priekyje: ekonomikoje išsiveržti į priekį iš tikrųjų reiškia bėgti vietoje. Geriausiu atveju tau pavyks pereiti ant prašmatnesnio takelio, bet turėsi bėgti greičiau, kad ant jo išsilaikytum.

Ir šie finansiniai darbo kaštai dar yra patys mažiausi. Vienoje apklausoje, kurioje visų visuomenės sluoksnių atstovų buvo paklausta, kiek pinigų jiems reiktų, kad galėtų gyventi norimą gyvenimą, visi – nuo elgetų iki patricijų – atsakė, kad maždaug dvigubai, nei jų dabartinės pajamos. Taigi pinigus ne tik kainuoja gauti, bet, kaip ir kiekvienas priklausomybę sukeliantis narkotikas, jie vis mažiau ir mažiau sukelia pasitenkinimą! Ir kuo aukščiau tu pakyli hierarchijoje, tuo labiau turi

kovoti, kad išlaikytum savo vietą. Pasiturintis viršininkas turi apleisti savo neklusnius troškimus ir sąžinę, turi įtikinti save, kad nusipelno daugiau nei tie nelaimingieji, kurių darbas uždirba jam patogumus, turi užgniaužti kiekvieną impulsą klausti, dalintis ar įsivaizduoti save kito kailyje; jei to nepadarys, anksčiau ar vėliau jį pakeis negailestingesnis konkurentas. Ir mėlynosios, ir baltosios apykaklės turi žudyti, kad išlaikytu savo gyvybę palaikančius darbus; tai tik dvasinės ir fizinės destrukcijos skirtumo klausimas.

Tokie yra kaštai, kuriuos mokame kiekvienas asmeniškai, bet už visą šį darbą yra ir globali kaina. Be žalos aplinkai, turime su darbu susijusias ligas, susižeidimus ir mirtis: kiekvienais metais nužudome tūkstančius žmonių, kad parduotume mėsainius ir sveikatingumo klubų abonementus išgyvenusiesiems. JAV Darbo Departamento duomenimis 2001–aisiais nuo mirtinų sužalojimų darbe mirė dvigubai daugiau žmonių nei per rugsėjo 11–osios išpuolį, ir čia net neįtrauktos su darbu susijusios ligos. Galiausiai, pati skaudžiausia iš visų kainų yra niekada neateinantis supratimas, ką norime daryti su savo gyvenimu, neprieinama galimybė atsakyti ar bent paklausti, ką darytume su savo laiku šitoje planetoje, jei galėtume nuspręsti patys. Mes negalime žinoti, kiek daug aukojame apsieidami su pasauliu, kuriame žmonės pernelyg užsiėmę, vargstantys ar nusivylę, kad to paklaustų.

Kam dirbti, jei tai taip brangu? Visi žino atsakymą – nėra kito būdo gauti išgyvenimui reikalingų išteklių ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Visos ankstesnės visuomenės formos, kurios darė įmanomus kitokius gyvensenos būdus, buvo išnaikintos – jos buvo likviduotos konkistadorų, prekeivių vergais ir korporacijų, kurios nepaliko sveikos nei genties, nei tradicijos, nei ekosistemos. Priešingai nei teigia kapitalistinė propaganda, laisvi žmonės nesibrauna į gamyklas dirbti už grašius, jei turi kitų alternatyvų, net ir mainais už madingus batus ar kompiuterių programas.

Dirbdami, apsipirkinėdami ir mokėdami sąskaitas, kiekvienas iš mūsų padedame palaikyti šių veiklų reikalaujančias sąlygas. Kapitalizmas egzistuoja, nes investuojame į jį viską: visą savo energiją ir išradingumą į prekyvietę, visus savo išteklius į akcijų rinką, visą savo dėmesį į žiniasklaidą. Jei visai tiksliai – kapitalizmas egzistuoja, nes mūsų kasdienės veiklos yra jis. Bet ar mes palaikytume jo gyvavimą, jei jaustumė, kad turime kitą pasirinkimą?

Darbas yra kelias į pasitenkinimą.

Priešingai, vietoj to, kad padėtų žmonėms pasiekti laimę, darbas puoselėja baisiausią savineigos formą.

Paklusimas mokytojams, viršininkams, rinkos reikalavimams – jau nekalbant apie įstatymus, tėvų viltis, religinius tekstus, socialines normas – nuo pat kūdikystės esame treniruojami slopinti savo troškimus. Nurodymų klausymas tampa pasąmoningu refleksu, nepaisant to, ar išeina mums į naudą; pagarba ekspertams tampa antrąja prigimtimi.

Parduodami savo laiką, vietoj to, kad užsiimtume veiklomis dėl jų pačių, pradedame vertinti savo gyvenimus pagal tai, kiek galime už juos gauti, o ne ką iš jų gauname. Kaip laisvai samdomi vergai, valanda iš valandos prekiaujantys savo gyvenimais, apie kiekvieną iš mūsų galvojame kaip turintį kainą; šios kainos dydis tampa mūsų vertės matu. Šia prasme tampame produktais, tokiais kaip dantų pasta ar tualetinis popierius. Kas kadaise buvo žmogus, dabar yra darbuotojas, taip pat, kaip

kad kas kadaise buvo kiaulė, dabar yra šoninė. Mūsų gyvenimai pradingsta kaip pinigai, į kuriuos juos iškeičiame.

Dažnai taip priprantame aukoti brangius sau dalykus, kad *auka* tampa mūsų vieninteliu būdu parodyti, jog mums kažkas rūpi. Mes nukankiname save dėl idėjų, tikslų, vienas kito meilės net tada, kai šie dalykai turėtų padėti mums surasti laimę.

Pavyzdžiui, yra šeimų, kuriose žmonės rodo prierašumą varžydamiesi, kuris daugiausiai ko nors atsisakys dėl kitų. Atpildas ne tik pavėlinamas, bet ir nuolat nukeliamas iš kartos į kartą. Atsakomybė galiausiai pasimėgauti per ilgus metus tariamai sukaupia laime perduodama vaikams; tačiau kai šie suauga, norėdami būti matomi kaip atsakingi suaugusieji, jie taip pat pradeda dirbti iki nukritimo.

Bet ši atsakomybė turi kada nors baigtis.

Darbas skatina iniciatyvumą.

Šiandien žmonės dirba sunkiai, tuo galima neabejoti. Išteklių prieinamumo susiejimas su rinkos veiksmingumu sukėlė dar nematytas gamybos apimtis ir technologinę pažangą. Išties, rinka taip monopolizavo mūsų prieigą prie savo pačių kūrybinio pajėgumo, kad daug žmonių dirba ne tik tam, kad išgyventų, bet ir tam, kad *turėtų, ką veikti*. Tad kas tai per iniciatyvumas?

Grįžkime prie globalinio atšilimo, vienos rimčiausių planetai grasinančių krizių. Po dešimtmečių neigimo politikai ir verslininkai pagaliau sukilo veiksmui ir pradėjo kažką dėl jo daryti. Ir ką gi jie daro? Ieško būdų kaip pasipelniti! Anglies paskolos, „švari“ anglis, „žalios“ investicijų kompanijos – kas tiki, kad tai yra *patys efektyviausi* būdai suvaldyti šiltnamio efektą keliančių dujų išmetimą? Ironiška, kad kapitalistinio vartotojiškumo sukelta katastrofa gali būti panaudojama skatinant dar daugiau vartojimo – tai daug pasako apie tai, kokią iniciatyvumą darbas skatina. Kas per žmogus, gavęs užduoti išgelbėti gyvybę Žemėje, atsako „Žinoma, bet kas man iš to?“

Jei mūsų visuomenėje, kad kažkas pavyktų, viskas turi būti varoma pelno siekiu, tai galbūt tai visai ne iniciatyvumas, bet kažkas kita. Imtis iniciatyvos iš tikrųjų, įvesti naujas vertybes ir naujus elgesio modelius – tai taip pat neįsivaizduojama sumaniam verslininkui, kaip ir jo abejingiausiam darbuotojui. Kas, jei darbas, t. y. savo kūrybinių galių nuoma kitiems – ar vadybininkams, ar vartotojams – iš tikrųjų griaua iniciatyvumą?

Įrodymai randami ne tik darbo vietose. Kiek žmonių, kurie niekada nevėluoja į darbą, negali laiku pasirodyti grupės repeticijoje? Negalime spėti perskaityti knygos skaitymo būreliui, nors rašto darbus mokyklai visada paruošiame laiku; dalykai, kuriuos *iš tikrųjų* norime daryti gyvenime, atsiduria mūsų veiklų sąrašo apačioje. Sugebėjimas laikytis įsipareigojimų, susietas su išoriniais atlygiais ar bausmėmis, tampa kažkuo atskiru nuo mūsų.

Įsivaizduok pasaulį, kuriame viską, ką žmonės veiktų, jie veiktų dėl to, kad nori, dėl to, kad yra asmeniškai suinteresuoti tai įgyvendinti. Bet kuriam abejingus darbuotojus motyvuoti sunkiai besistengusiam viršininkui idėja dirbti kartu su žmonėmis, kurie yra vienodai atsidavę tiems patiems sumanymams, skamba kaip utopija. Bet tai nėra įrodymas, kad niekas nebūtų atlikta be

viršininkų ir atlyginimų – tai parodo tik tai, kad darbas išsiurbia iš mūsų iniciatyvumą.

Darbas užtikrina saugumą.

Sakykime, kad tavo darbas tavęs niekada nesužeidžia, neapnuodija ir nesusargdina. Taip pat tarkime, kad ekonomika nežlunga, kartu pasiglemždama tavo darbą ir santaupas, ir kad niekas, kam pasisekė mažiau, tavęs nesužeidžia ir neapiplėšia. Vis tiek negali būti tikras, kad nebūsi atleistas. Šiais laikais niekas nebedirba tam pačiam darbdaviui visą gyvenimą; kažkur padirbi kelis metus iki kol jie surandą ką nors jaunesnį ir pigesnį arba perkelia tavo darbovietę į užsienį. Gali nusilaužti sprandą įrodinėdamas, kad esi geriausias savo srityje, ir galiausiai vis tiek įmanoma, kad būsi išgręžtas ir padžiautas.

Turi tikėti, kad tavo darbdaviai priims suktus sprendimus, nes kitaip jie negalės tau užmokėti – jie juk negali tiesiog švaistyti pinigų. Bet niekada negali žinoti, kokia suktybė atsisuks prieš tave patį: tie, nuo kurių priklauso tavo gerovė, neatsidūrė ten, kur yra, dėl savo sentimentalumo. Jei esi laisvai samdomas, tikriausiai žinai, kokia permaininga gali būti rinka.

Kas galėtų garantuoti tikrą saugumą? Galbūt buvimas dalimi ilgalaikės bendruomenės, kurioje žmonės rūpintųsi vieni kitais, bendruomenės, pagrįstos savitarpio pagalba, o ne finansiniais siekiais. O kas yra viena rimčiausių kliūčių tokios bendruomenės sukūrimui šiandien? *Darbas.*

Darbas moko atsakomybės.

Kas istorijoje įvykdė daugiausiai neteisybių? *Samdomi darbuotojai.* Tai nebūtinai reiškia, kad jie buvo už jas atsakingi – jie pirmi tau taip pasakytų!

Ar atlyginimas atleidžia tave nuo atsakomybės už savo veiksmus? Darbas kelia įspūdį, kad taip. Niurnbergo gynyba – „aš tiesiog klausiau nurodymų“ – yra buvusi tūkstančių darbuotojų himnu ir pasiteisinimu. Šis ryžtas palikti sąžinę prie darbo durų – būti, tiesą sakant, samdiniu – glūdi daugelio mus kankinančių bėdų pamatuose.

Ir be nurodymų žmonės vieni kitiems yra pridarę baisių dalykų – bet tik ne tiek daug. Gali susišnekėti su žmogumi, kuris veikia dėl savęs; jis supranta, kad yra atsakingas už savo sprendimus. Samdiniai, kita vertus, gali pridirbti neįsivaizduojamai bukų ir destruktivių dalykų, tuo pačiu metu atsisakydami pagalvoti apie pasekmes.

Tikroji problema, žinoma, nėra darbuotojai, atsisakantys prisiimti atsakomybę – tai ekonominė sistema, daranti atsakomybės prisiėmimą siaubingai brangiu.

Nesuprask neteisingai – kritikuoti darbą nereiškia atmesti veiklumo, pastangų, ambicijų ir atsidavimo. Tai nereiškia reikalauti, kad viskas būtų linksma ir lengva. Kautis prieš jėgas, kurios verčia mus dirbti, savaime yra sunkus darbas. Tinginystė nėra alternatyva darbui, nors gali būti jo *šalutinis produktas.*

Galiausiai viskas gali būti apibūdinama paprastai: kiekvienas mūsų nusipelno išnaudoti savo potencialą taip, kaip mano esant geriausia – būti savo likimo valdovu. Būti verčiamiems tai parduoti, kad išgyventume, yra tragiška ir žemina. *Mes neprivailome taip gyventi.*

ii.Ekonomika

Kas yra ekonomika

Ekonomika supa mus iš visų pusių. Atrodo neįmanoma suprasti, kaip ji veikia. Kaip įmanoma konceptualizuoti milijardų žmonių veiklas?

Mintis, kad reikia *visapusiško ekonomikos supratimo*, kad apie ją galėtum daryti kokias nors išvadas, tarnauja tik tam, kad nutildytų žmones. Taip samprotaujant, tik geriausiai informuoti ekonomistai yra privilegijuoti nuspręsti, ar ryte eiti į darbą. Kad ir kiek mes būtume apsišvietę, kiekvieną akimirką visi turime rinktis, ar tęsti tai, ką jau darėme, ar pabandyti kažką kita.

Galbūt mes galėtume pradėti nuo savo individualių pozicijų ir žiūrėti į dalykus, kurie mums pažįstami. Jeigu yra bendri kapitalizmą valdantys principai, jie turėtų būti nesunkiai pastebimi bet kam. Šiuo požiūriu ekonomistas nebūtinai yra labiau kvalifikuotas kalbėti apie ekonomiką nei valytojas.

Yra daug būdų kaip struktūruoti ekonomikos analizę. Vienas įprastas sprendimas – padalinti ją į sektorius pagal gamybos ir vartojimo procesus: pirmasis sektorius susijęs su tiesiogine žaliavų gavyba, tokia kaip žemdirbystė ar kalnakasyba; antrasis sektorius apima rankų darbą ir statybas, trečiasis – paslaugų sferą ir t.t.

XIX a. daugiau nei du trečdaliai JAV dirbančiųjų dirbo pirmajame sektoriuje; šiandien 80% dirba trečiajame.

Bet jei atkreiptume dėmesį į tai, kas pasipelno iš esamos situacijos, būtų prasmingiau struktūruoti analizę pagal kitus kriterijus. Tirdami kapitalo judėjimą galėtume sakyti, kad yra trys pagrindinės kategorijos: **kapitalistai**, kurie pelnosi iš kitų darbo; **išnaudojamieji**, kurių veikla neša pelną kitiems; ir **pašalintieji**, kurie neįtraukiami į lygtį ir turi išgyventi ekonomikos paribiuose. Šios kategorijos nėra uždaros ir griežtos; kai kurie žmonės gali užimti porą pozicijų vienu metu ar skirtingais gyvenimo tarpsniais.

Kapitalistai gauna pinigus ne tik iš to, ką jie *daro*, bet ir iš to, ką jie turi. Kaip sakoma, pinigai daro pinigus. Verslų savininkai, namų valdytojai ir stambūs akcijų savininkai yra kapitalistai. Taip pat ir kompanijų direktoriai, kurie gauna atlyginimus, papildytus kitų žmonių pastangomis uždirbtais pinigais. Darbuotojas, turintis nedidelį kiekį kompanijos, kuriai dirba, akcijų, galėtų būti vadinamas mikrokapitalistu.

Kapitalistai savo pelną gauna iš išnaudojamųjų veiklos. Didžiuma **išnaudojamųjų** gali užsidirbti tik iš savo triūso, todėl darbdaviams nesunku jiems mokėti mažiau nei jų sukuriama vertė. Kai bankai ir kreditinių kortelių kompanijos pelnosi iš skolininkų, jie juos išnaudoja taip pat, kaip ir korporacijos, mokančios darbuotojui du dolerius už tai, kad jis pagamintų batų porą už 200 dolerių.

Nesuskaičiuojami milijonai žmonių priklauso nuo ekonomikos, bet yra **pašalinti** iš dalyvavimo joje. Bedarbiai ir benamiai yra pašalinti kartu su daugybe favelų ir lūšnynų gyventojų visame pasaulyje. Kaliniai dažnai yra ir pašalintieji, ir išnaudojamieji, nes yra verčiami dirbti už tokius grašius, kad

tai greičiau pavadintina vergija. Buvimas pašalintu nėra tas pats, kas buvimas už rinkos ribų – pašalintieji būtent todėl ir yra skurdžiai, kad gyvena kapitalizmo *viduje*.

Žinoma, tai tik vienas pasakojimo variantas. Siaubo filmų mylėtojas galėtų vartoti kitokius terminus: *vampyrai*, *robotai*, *zombiai*. Taip pat savo analizę galėtume struktūruoti pagal vartojimo ir gamybos arba materialaus ir nematerialaus darbo kriterijus. Šalia šių ekonominių struktūrų yra ir kitos galios struktūros – tokios, kaip rasė ir lytis. Ekonomika negali būti suprasta atsietai nuo jų – ar šiuolaikinis kapitalizmas būtų galėjęs atsirasti be kolonializmo, kuris plėšė taip vadinamą Naująjį Pasaulį? O kaip su vergiją pateisinusiu rasizmu, ar seksizmu, pasireiškiančiu „[stiklinėmis lubomis](#)“ ir neapmokamu darbu namuose. Šie dalykai negali būti panaikinti nepakeičiant ekonomikos. Kas mums iš afroamerikiečio prezidento, kai beveik milijonas juodaodžių JAV sėdi už grotų?

Taigi, visa ši dinamika negali būti išnarpliota ir redukuota į vieną pasakojimą. Tikrasis pasaulyje egzistuojančio darbo modelis būtų toks milžiniškas ir sudėtingas, kaip ir pats pasaulis. Mūsų tikslas yra sukurti įrankius, kurie galėtų mums padėti suprasti savo gyvenimus ir atgauti jų kontrolę.

Šiam tikslui apžvelkime kai kuriuos mums pažįstamus ekonominius vaidmenis ir santykius. Tai tik viena ekonomikos dalelytė, bet – jei mūsų hipotezė teisinga – ji turėtų pasiūlyti mums pradžios tašką, iš kurio galėtume imti suvokti savo situaciją.

Nepastovus pagrindas

Ekonomikos struktūra nėra statiška. Ji nuolat keičiasi ir plinta, inkorporuodama naujas teritorijas, subjektus ir gamybos bei vartojimo modelius. Negalime pasitikėti ankstesnėmis jos sampratomis, tačiau jos mums gali padėti suprasti, kaip viskas keitėsi.

Pasipriešinimas yra viena galingiausių ekonomikos vystymąsi skatinančių jėgų. Žmonėms atrandant naujus pasipriešinimo arba pabėgimo nuo jiems primetamų vaidmenų būdus, ekonomika keičiasi, kad užspautų, inkorporuotų ir pranoktų jų pasipriešinimą. Viena karta paskelbia, kad industrializmas teršia Žemę; kita karta mato, kaip „ekologija“ tampa naujų prekių pardavimo garantu. Viena karta atmeta kabelinę televiziją kaip imobilizuojantį elito kontroliuojamą spektaklį; kita tampa priklausoma nuo interaktyvių formatų, tokių kaip *Youtube* ir *Facebook*.

Tai reiškia, kad nepakanka bėgant laikui tiesiog įvedinėti papildomas reformas. Jei darbuotojai iškovoja algų pakėlimus, namų valdytojai tiesiog pakelia jiems nuomą; jei išleidžiami įstatymai, saugantys aplinką, korporacijos perkelia savo verslą kitur.

Tai taip pat apsunkina ilgalaikio pasipriešinimo judėjimo kūrimąsi. Dažnai, vos tik judėjimas įsibėgėja, pasikeičia aplinkybės, ir jo jėgos šaltiniai išsenka. Kita vertus, šis nepastovumas reiškia, kad reikalai kartais keičiasi greitai ir netikėtai – o istorija šiomis dienomis juda greičiau nei bet kada.

Didmiestis

Ekonomika keičia fizinę ir socialinę aplinką pagal savo atvaizdą: [silikono](#), silicio slėniai, variklių

miestai, bananų respublikos. Ji ištrina skirtį tarp to, kas natūralu, ir to, kas sintetiška: kukurūzų laukas Ajovoje yra ne ką natūralesnis nei betono dykvietės [Niuarke](#). Ji sulydo aplinką ir tuo pačiu sukuria joje naujas perskyras.

Didmiestis, apie kurį kalbame, yra *kiekvienas* didmiestis, tai reiškia, kad tai yra *tas pats vienas* didmiestis. Ekvadoro kaimuose nuskintos rožės tą pačią dieną parduodamos Manheteno verslininkams; didžėaus pasirodymas Barselonoje tuo pačiu metu gyvai transliuojamas Johaneshurge. Naujienos, mados ir idėjos akimirksniu pasklinda po pasaulį; kiekvienas miestas pilnas turistų ir pabėgėlių iš kitų miestų. Žmonės praleidžia daugiau laiko bendraudami su per šimtus kilometrų nutolusiais žmonėmis nei su savo kaimynais. Fiziniai atstumai tampa vis labiau atgyvenusiu rodikliu bandant suprast ekonomiką. Nebegalima atskirti vietinės ekonomikos nuo globaliosios, nors vargu, ar tai išvis kada nors buvo įmanoma padaryti. Didžioji dalis daugelio JAV korporacijų turto susidaro iš jų valdų užjūryje; ta pati veikla gali persikelti iš Niujorko į Bombėjų; sumanymas Argentinoje sukuria pelną Suomijoje. Pasaulis nėra sudarytas iš atskirų fizinių teritorijų ar politinių darinių; jis yra santykių visuma, kuri kaip vėjas, vanduo ar vandenynų srovės, negali būti įsprausta į įsivaizduojamas ribas.

Ir vis dėlto, nors valstybių sienos jų negali sulaikyti, ekonomika šiems santykiams užmeta tam tikrus suvaržymus. Šiandien reikšmingos sienos yra ne horizontalios, skiriančios regionus, bet vertikalios, dalinančios socialinius sluoksnius ir statomos visur vienu metu, o ne paskiruose patikros punktuose. Jos skaldo didmiestį į skirtingų privilegijų zonas, nulemiančias prieigą prie išteklių ir galios. Tokios zonos gali persidengti bet kur: nelegalus imigrantas valo parlamentaro namą už nelegalų ir mažą atlygį; apsauginiai demonstruoja ginklus prie prabangaus europiečių lankomo viešbučio vartų šalia Niu Delio lūšnyno.

Viršūnėje

Kas kapitalistinėje sistemoje turi daugiausiai galios? Ar tai valstybių vadovai? Panašu, kad jie valdo tik turtingųjų, kurių interesus gina, paliepimu. Ar tai patys turtingiausieji, korporacijas valdantys magnatai, besipelnantys iš suktų investicijų? Jie vis tiek turi kabarotis, kad išlaikytų savo pozicijas, kol tūkstančiai varžovų stengiasi juos pakeisti. O kaip dėl Federalinio Rezervo banko, bankininkų, tų, kurie valdo sistemą? Kai kas nors nebeveikia, jie atrodo tokie pat bejėgiai ir sutrikę, kaip ir bet kas kitas. Ar tai slaptas magnatų ir masonų sąmokslas? Tai skamba kaip užsilikusi antisemitinė retorika, bandanti sudaryti įspūdį, kad problema kyla dėl kokios nors mažos žmonių grupės galios, o ne pačios sistemos dinamikos.

Galbūt *niekas* nėra viršūnėje? Žmonės kalba apie ekonomiką taip, tarsi kalbėtų apie Dievą ar Gamtą, nors ji susideda iš jų pačių veiklų. Tai – kaip dvasių kvietimo žaidimas, kuriame egoistiški pavienių konkuruojančių individų veiksmai galiausiai atneša bendrą galios netekimą. Ar yra kada nors istorijoje buvę kas nors labiau autokratiško, tironiško ir destrukttyvaus nei rinka?

Kapitalas atrodo esąs autonomiškas. Jis teka viena, tada kita kryptimi; jis susikoncentruoja vienoje tautoje, tada kaprizingai dingsta už jūrų. Iš ekonomisto perspektyvos, kapitalas yra mus valdantis istorijos subjektas. Jo veiksmai atrodo nesustabdomi ir neišvengiami – kaip koks finansinis oras. Ir vis dėlto, kapitalas, toks, kokį jį pažįstame, yra tiesiog kolektyvinė pasauliui primesta haliucinacija, socialiai sukonstruotas santykis.

Kas yra kapitalas? Bendrai tariant, tai yra darbo produktas, kuris gali būti panaudojamas turtui kaupti. Tai gali pasireikšti daugeliu formų. Gamykla yra kapitalas; patentuota kompiuterinė programa gali funkcionuoti kaip kapitalas; jei užmokėjęs už dujas vis dar turi pakankamai pinigų, kad žaistum akcijų rinkoje – tai taip pat laikoma kapitalu. Visus šiuos dalykus vienija galimybė būti panaudotiems pakartotiniam pelnymuisi privačia nuosavybe tikinčioje visuomenėje. Kapitalizmas yra sistema, kurioje privati kapitalo nuosavybė nulemia socialinį kraštovaizdį: kažkuria prasme, tai kapitalas stato gėrimus, atsirinkinėdamas šeimininkus.

Tai nereiškia, kad politinių struktūrų panaudojimas kapitalo „prijaukinimui“, jo racionalizavimui ir „demokratizavimui“ yra geras sprendimas. Turtas šiandien koncentruotas labiau nei bet kada istorijoje, nepaisant visų socialistinių ir socialdemokratinų eksperimentų. Politinė galia gali valdyti žmones, bet negali priversti kapitalo veikti kitaip – tai pareikalautų fundamentalios socialinės transformacijos. Kol mūsų ekonominės sistemos pagrindas bus *nuosavybė*, kapitalas vis labiau ir labiau kaupsis vienoje vietoje, o iš to kylanti nelygybė apspręs mūsų visuomenės dinamiką, nepaisydama bandymų ją sustabdyti ir subalansuoti.

Magnatai

Rinka atlygina už įgūdžius, puikumą ir drąsą – bet tik tiek, kiek jie sukuria pelną.

Esminis esančiųjų piramidės viršūnėje skiriamasis kriterijus yra tas, kad jie priima sprendimus, leidžiančius kuo labiau koncentruoti galią savo rankose. Ši galia neatsiranda iš oro; ji susideda iš kitų žmonių sugebėjimų, jėgų ir pastangų.

Kai tik gali, jie perleidžia visas galios kaupimo kainas žemyn – ne tik darbuotojams, vartotojams ir taršos aukoms, bet ir savo žmonoms bei vyrams, sekretorėms ir namų tvarkytojoms. Tačiau jie negali išvengti fakto, kad sprendimus privalo priimti atsižvelgdami į ekonominius suvaržymus, arba, kitu atveju, prarasti savo galios pozicijas. Galbūt tame yra ir savarankiškumo, bet tik labai siauruose rėmuose.

Galima būtų sakyti, kad kapitalizmas patiki galią į blogiausias rankas, bet tai nebūtų visiškai tikslu. Bėda ne tame, kad tie, kuriuos ekonomika apdovanoja, dažnai būna blogi žmonės, bet ta,– kad ir kokie jie būtų savanaudiški ar dosnūs – kad jų pozicijos yra priklausomos nuo tam tikrų elgesio tipų. Vos tik vadovas suteikia prioritetą kam nors kitam nei pelno darymui – jis, ar jo kompanija, iškart pakeičiami nuožmesnio varžovo. Pavyzdžiui, pasaulyje, kuriame korporacijų sprendimus diktuoja būtinybė pateikti geras ketvirčių ataskaitas, vadovai yra paprasčiausiai bejėgiai priimti sprendimus, kurie iškeltų ekologijos svarbą virš pelno. Jie gali remti ekologiškus produktus ar energiją, bet tik kaip rinkodaros elementą ar viešųjų ryšių gerinimo taktiką. Nuoširdžiai ekocentriški sprendimai gali vykti tik už rinkos ribų.

Taigi, nereikia tikėti, jog visi kompanijų vadovai yra blogi žmonės, kad padarytum išvadą, jog pats kapitalizmas yra pragaištingas. Priešingai, laisvos rinkos gynėjai yra būtent tie, kurie turi remtis argumentais apie žmogaus prigimtį. Kad pateisintų ekonomikos destruktivumą, jie turi įtikinėti, kad jokia kita socialinė sistema negali motyvuoti žmogaus ir patenkinti jo poreikius.

Politikai

Visi nekenčia politikų. Tai turėtų stebinti, turint omeny, kad jų karjeros priklauso nuo to, ar bus mūsų mėgstami. Priežastis paprasta. Jie gauna savo darbus prižadėdami mums pasaulį, bet jų darbas yra laikyti pasaulį mums nepasiekiamą – valdyti jį.

Kaip ir bet kokia kita darbo forma, valdymas primeta savo logiką. Pagalvok apie tai, kas vyksta Seime, Kremliuje ir kiekvienos savivaldybės kabinetuose. Kasdienės veiklos išlieka tokios pačios, nepriklausomai nuo to, ar valdo konservatoriai, ar socialdemokratai; Maskvoje jos šiandien nedaug skiriasi nuo tų, kokios egzistavo bolševikų ar caro laikais. Galbūt politikai ir valdo galią valstybės struktūrose, bet tai šios struktūros diktuoja, kas su galia gali būti daroma.

Kad suprastume, kaip tai veikia, turime pradėti nuo feodalinės Europos, kai kapitalizmas dar tik mezgėsi, o visuomenės struktūra buvo paprastesnė. Karaliai dalino galią didikams mainais už karinę paramą; didikai dalino žemes vasalams už ištikimybės priesaikas; valstiečiai ir baudžiauninkai dirbo už dyką ir atidavinėjo dalį to, ką pagamindavo, savo šeimininkams, kad nebūtų išnaikinti. Išteklių prieinamumas buvo nulemiamas paveldimo statuso ir nuolat kintančių sąjungų galių balanso. Šios hierarchijos buvo aiškios, bet pražūtingai nestabilios: kadangi nebuvo kitų būdų pagerinti savo būvį, žmonės nuolat sukilinėdavo ir jas nuversdavo.

Tačiau galiausiai monarchai pradėjo telkti galią. Kad pasiektų savo tikslą, jie turėjo sukonstruoti tai, ką šiandien vadiname valstybės aparatu: monarchai integravo savo pavaldinius į vientisą biurokratinę mašiną, monopolizavusią karines pajėgas, teisinę sistemą ir prekybos kontrolę. Kitaip nei feodaliųjų laikų didikai, šios mašinos valdininkai turėjo paskirstytas pareigas ir ribotus įgaliojimus; jie buvo tiesiogiai atsakingi monarchams, iš kurių gaudavo atlyginimus, dažnai pasiskolintus iš tuo metu visoje Europoje pradėjusių dygti bankų.

Pirmieji politikai buvo ministrai, paskirti monarchų, kad vadovautų šiam aparatui. Kai kuriais aspektais jie nesiskyrė nuo biurokratų, kuriems vadovavo: jie turėjo būti pakankamai kompetetingi savo prižiūrimose srityse, kaip, pavyzdžiui, užsienio reikalų ar teisingumo ministrai šiandien. Bet kompetencija dažnai būdavo mažiau svarbi nei sugebėjimas įgauti karaliaus malonę pagyromis, kyšiais ar nežemiškais pažadais. Tai turėtų skambėti pažįstamai bet kam, kas domisi šiuolaikine politika.

Kapitalizmas vystėsi simbiotiniame santykiyje su valstybės aparatu. Feodalizmo laikais daugelis žmonių nemažą dalį to, ko jiems reikėdavo, gaudavo už mainų ekonomikos ribų. Tačiau valstybei kaupiant galią, bendri laukai ir ganyklos buvo nusavinti, o vietinės mažumos ir užjūrio žemynai negailestingai išnaudoti. Atsiradus pastoviam išteklių srautui, pirkliai ir bankinkai įgavo vis daugiau galios ir įtakos.

XVIII ir XIX amžių revoliucijos Amerikoje ir Europoje užbaigė karalių valdymą. Matydami užrašus ant sienų, pirkliai stojo į išnaudojamųjų ir pašalintųjų pusę, bet valstybės aparatas jiems buvo būtinas, kad apsaugotų savo turtą; taigi, vietoje to, kad sunaikintų struktūras, per kurias karalius juos valdė, pirkliai paskelbė, kad žmonės turėtų jas perimti ir valdyti „demokratiškai“. To pasekmė – politikai ėmė pataikauti nebe karaliams, o „mums, žmonėms“.

Valstybės aparatas tęsė galios telkimą nepriklausomai nuo jį varančių individų ar suvereno, kuriam jie neva buvo atsakingi. Policija, švietimas, socialinės paslaugos, kariuomenės, finansinės

institucijos ir teismų sistema augo ir plito. Išpildydamos savo abipusį santykį su kapitalizmu, visos šios sritys paprastai kūrė paklusnią darbo jėgą, stabilias rinkas ir pastovų išteklių srautą. Kai dėl išskirtinių žinių jos pradėjo būti atsakingos už vis daugiau ir daugiau visuomenės aspektų, tapo vis sunkiau įsivaizduoti gyvenimą be jų.

XX a. nauja revoliucijų banga „išsivysčiusiame pasaulyje“ įsteigė biurokratų klasės valdžią. Šį kartą pirkliai buvo nuversti kartu su karaliais; tačiau, dar kartą, valstybės aparatas buvo paliktas sveikas ir varomas naujos politikų kartos, kurie skelbėsi tarnaujantį „darbininkų klasei“. Kai kurie tai vadino socializmu, bet, teisingiau sakant, tai buvo tiesiog *valstybinis kapitalizmas*, kuriame kapitalą valdė biurokratinė vyriausybė.

Šiandien kapitalas ir valstybė beveik visiškai perėmė feodalines hierarchijas. Turtas ir įtaka išliko paveldimi – iš čia Rooseveltų ir Bushų kartos Baltuosiuose Rūmuose – bet tai pačios struktūros, o ne jose veikiantys individai, valdo mūsų gyvenimus. O statiškas ir trapias feodalines hierarchijas pakeitė naujos ypač atsparios struktūros.

Kai kurie vis dar tikisi, kad demokratija atsvers kapitalizmo padarinius, bet ši pora ne atsitiktinai pasklido po pasaulį kartu: ir demokratija, ir kapitalizmas išsaugo hierarchijas, tuo pačiu metu įgalindami jose didžiausią mobilumą. Tai nukreipia nepasitenkinimą į vidines kovas ir leidžia individams keisti savo pozicijas nekeliant pavojaus visuomenėje įtvirtintai galios nelygybei. Laisvoji rinka suteikia kiekvienam nuovokiam darbuotojui priežastį laikytis privačios nuosavybės ir konkurencijos; kol atrodo labiau įmanoma pagerinti savo paties situaciją nei sukelti revoliuciją, vietoj klasių karo jis rinksis varžymąsi dėl paaukštinimo. Panašiai demokratija yra ir geriausias kelias maksimizuoti visuomenės indėlį į prievartines valstybės institucijas, nes ji suteikia didžiausiam įmanomam kiekiui žmonių pojūtį, kad jie gali šioms institucijoms turėti įtakos.

Atstovaujamojoje demokratijoje, taip, kaip ir kapitalistinėse varžybose, tariamai šansą gauna kiekvienas, bet tik keletas pasiekia viršūnę. Jei nelaimėjai, vadinasi, nepakankamai stengeisi! Tai tokia pati racionalizacija, kuria pateisinamos rasizmo ar seksizmo neteisybės: žiūrėkit, jūs tingūs dykūnai, jūs galėjote tapti Billu Cosbiu ar Hillary Clinton, jei tik būtumėte sunkiau dirbę. Bet viršūnėje vietos mums visiems neužtenka, nesvarbu, kaip sunkiai bedirbtume.

Kai tikrovė kuriama žiniasklaidos, o prieigą prie žinių nulemia turtas, rinkimai tampa tiesiog reklamos kampanijomis. Rinkos konkurencija sprendžia, kurie lobistai gauna išteklių nulemti priežastis, kuriomis remdamiesi rinkėjai priima sprendimus. Tokiomis aplinkybėmis politinė partija yra iš esmės tiesiog verslas, siūlantis investicijų į įstatymų leidybą galimybes. Kvaila tikėtis, kad atstovaujantieji politikai pasipriešins savo klientų, nuo kurių tiesiogiai priklauso jų galia, interesams.

Tačiau net jei galėtume reformuoti rinkimų sistemą ir nubalsuoti už auksaširdžius atstovus, valstybė vis tiek būtų kliūtis tarpusavio susitarimu pagrįstoms socialinėms struktūroms ir savarankiškumui. Jos esminė funkcija yra kontroliuoti: *versti paklusti, bausti, valdyti*. Nebesant karalių, dominavimas tęsiasi – sistema tik tam ir tinkama.

Šiuolaikiniai debatai tarp politinės kairės ir dešinės paprastai koncentruojasi į tai, kiek kapitalo kontrolės turėtų tekti valstybei, o kiek – privačiam verslui. Abi pusės sutinka, kad valdžia turėtų

būti centralizuota profesionalaus elito rankose; vienintelis klausimas – kaip šis elitas turėtų būti įteisinamas? Kairieji dažnai išsako savo poziciją pasmerkdami rinkos iracionalumą ir žadėdami žmogiškesnes sąlygas.

Vis dėlto, nėra jokių įrodymų, kad gyventume geriau, jei visa nuosavybė priklausytų valstybei. Nuo Sovietų Sąjungos iki nacistinės Vokietijos, XX–asis amžius pateikia daugybę pavyzdžių, iš kurių nė vienas neatrodo žadančiai. Žvelgiant į jų istorinę kilmę ir galios palaikymo reikalavimus, nieko neturėtų stebinti, kad valstybinė biurokratija yra ne ką geresnė už korporacinę. Visos biurokratijos atitraukia žmogų nuo jo paties potencialo, padarydamos iš jo ką nors išoriška ir prieinamą tik pačios biurokratijos kanalais.

Nors kai kurie politikai gali priešintis galingiems asmenims ar klasėms, bet joks politikas niekada nepasipriešins pačiai hierarchinei valdžiai; kaip ir magnatų, jų pozicija yra priklausoma nuo galios centralizacijos, todėl jie negali elgtis kitaip. Kraštutiniais atvejais vyriausybė gali pakeisti vieną kapitalistų klasę kita – kaip padarė bolševikai po Rusijos revoliucijos – tačiau jokia valdžia neatsisakys privačios nuosavybės, nes valdymas savaime reiškia kapitalo kontrolę. Jei norime sukurti pasaulį be darbo, turėsime tai padaryti be politikų.

Kartais iškyla kandidatas, kuris sako viską, ką žmonės jau ilgai sakė vieni kitiems – jis atrodo atsiradęs iš už politikos pasaulio, tikrai esantis *vienas iš mūsų*. Kritikuodamas sistemą pagal jos pačios logiką, kandidatas subtiliai įtikina žmones, kad ji gali būti pertvarkyta – sistema *galėtų* veikti, jei tik valdžią turėtų teisingi žmonės. Daug energijos, kurią būtų buvę galima nukreipti iššūkio pačiai sistemai metimui, nukreipiama į paramą dar vienam kandidatui, kuris galiausiai taip pat nesugeba išpildyti savo pažadų.

Šie kandidatai pritraukia tiek daug dėmesio tik todėl, kad apeliuoja į paplitusias nuoskaudas; vienas dalykas, kurį jie moką, tai užkirsti kelią [judėjimams](#) iš apačios. Kai jie ateina į valdžią ir parduoda visuomenę, opozicinės partijos gali tuo pasinaudoti, kad susietų savo tariamai radikalias idėjas su tomis pačiomis problemomis, kurias žadėjo išspręsti – ir nukreipti nepasitenkinimą valdžia į dar vieną politinę kampaniją! Tad ar turėtume atiduoti savo jėgas politikų rėmimui, ar veikiau sukūrimui tokio socialinio impulso, kuris priverstų juos iš pat pradžių užimti radikalias pozicijas? Dažniausiai esame priverčiami dėmesingai sekti rinkiminį spektaklį vien dėl perspektyvos būti valdomais pačių blogiausių įmanomų kandidatų. „Kas, jei *jis* ateis į valdžią?!” Pagalvojus, kad reikalai gali net *dar pablogėti*...!

Bet problema yra tame, kad politikai turi tik daug galios – kitaip nebūtų svarbu, kas laiko vadeles. Kol taip yra, visada bus tironų. Todėl turime nukreipti savo jėgas į ilgalaikius sprendimus, o ne politines kampanijas.

Viršininkai

Kas mėgsta savo viršininką? Net žmonės, kurie tariasi mėgstą savo viršininkus, tai sako su tam tikra atsarga: jis neblogas... *kaip viršininkas*.

Niekam nepatinka, kai jiems aiškina, ką daryti, ar kai reikia krauti pelną kam nors kitam. Net ir be antikapitalistinio judėjimo šios paprastos nuoskaudos kuria įtampą. Iš viršininko perspektyvos,

kiekviena diena yra kafkiškas vargas stengiantis palenkti ir prievartauti darbuotojus, kurie verčiau būtų bet kurioje kitoje Žemės vietoje. Niekas neįvertina to, kaip sunku būti viršūnėje; visi vietoj tiesos sako viršininkams tai, ką jie nori girdėti – nenuostabu, kai pagalvojame apie galių skirtumus. Tad nėra ko stebėtis, kad viršininkai galvoja, jog visas pasaulis nustotų suktis, jei ne jie.

Tačiau darbuotojai viršininkų nekenčia, nes jie yra *beverčiai*. Jie painiojasi po kojomis. Kuo aukščiau kyli vadyboje, tuo mažiau esi susijęs su praktinėmis kasdienėmis užduotimis ir tuo mažiau apie jas žinai – iš čia randasi istorijos apie nekompetetingus darbuotojus, pakeliamus pareigose vien tam, kad nepridarytų žalos. Bet kuriuo atveju, daugelis vadovų korporacinių kopėčių viršūnėje atsidūrė ne todėl, kad pradėjo nuo apačios.

Visa tai išryškina meritokratinį melą – idėją, kad žmonės gauna pinigus ir valdžią, atitinkamą savo įgūdžiams ir pastangoms. Vadovai dažnai uždirba *šimtus kartų* daugiau nei eiliniai jų darbuotojai; neįmanoma, kad toks dramatiškas pajamų skirtumas atspindėtų realų skirtumą tarp to, kiek kas sunkiai dirba ar kiek nusipelno pasauliui. Pragmatiškesni verslininkai aiškina, kad tokie atlyginimai reikalingi palaikyti konkurencijai su kitomis kompanijomis varžantis dėl geresnių vadovų. Bet jei tokios prarajos atrodo neišvengiamos, tai tik patvirtina, kad kapitalistinė ekonomika *negali* atlyginti žmonėms pagal jų indėlį.

Ironiška, bet panašu, kad vienintelis būdas pabėgti nuo viršininkų yra pačiam tokiu tapti – t. y. *tapti tuo, ko nekenči*. Iš čia ir dviprasmiškas daugelio dirbančiųjų požiūris į karjeros darymą.

Įsivaizduok ankstesnių laikų verslininką: parduotuvės savininką, bakalėją turinčią šeimą, mažo fabrikelio valdytoją, samdantį vietinius žmones, kurie į darbą eina pėsčiomis. Visais šiais atvejais, savininkai aiškiai atpažįstami ir paprastai gyvena toje pačioje bendruomenėje su darbuotojais.

Kai išgirsti apie kompaniją, „tampančia vieša“, dažnai tai skamba kolektyviai ir demokratiškai: kiekvienas gali investuoti ir būti augimo bei sėkmės dalimi. Bet kas iš tiesų atsakingas už šią struktūrą ir kokius ji lemia sprendimus?

Apie tai aš mažiau dešimt metų dirbdamas Fortune 100 kompanijoje. Atviros akcinės bendrovės taip pat turi savininkus, bet tenka atlupti daug svogūną primenančių sluoksnių, kad apie juos ką nors sužinotum. Formaliai žiūrint, kiekvienas akcininkas yra savininkas, turintis teisę į firmos dalį. Tačiau bendras kompanijos akcijų kiekis dažnai skaičiuojamas šimtais milijonų; reiktų kruopštaus tyrimo, kad ką nors išsiaiškintum apie visus akcininkus.

Individualūs investuotojai pasimato retai, nors vis dar pasitaiko turtingų šeimų ar fondų su pakankamo dydžio paketais (kad jiems būtų reikalingas ypatingas dėmesys). Dažniau akcijos yra padalintos tarp institucinių investuotojų: apribotos rizikos fondų, holdingo bendrovių, privačių korporacijų, pikta linkinčių investavimo kompanijų (pavyzdžiui, Goldman Sachs) ir ekonomikos tamsiosios medžiagos – investicinių fondų narių. Paskutinioji grupė įtraukia visus, turinčius unijų valdomus ar individualius pensijų fondus. Prieš penkiasdešimt metų seifuose būdavo galima rasti ornamentuotų akcijų sertifikatų trumpam kompanijų sąrašui: „Po jo mirties radome sertifikatą šimtui IBM akcijų.“ Dabar platus žmonių ratas turi mažus šimtų kompanijų gabalėlius ir jie kasdien keičiasi.

Galutinis efektas korporacijų sprendimų lygmenyje toks, kad vadovai gali laisvai iššaukti „vertės akcininkams“ mantrą beveik nerizikuodami tikra akcininkų reakcija. Kadangi akcininkai nuolat keičiasi, susikoncentravimas į jų patenkinimą nereiškia atsako konkretiems asmenims, kurie galėtų turėti kokių nors skrupulų. Veikiausiai tai reiškia darymą bet ko, kas galėtų pakelti kompanijos pelną, tikintis pritraukti potencialius investuotojus. Visi „šalutiniai kriterijai“ – poveikis aplinkai, darbuotojų ir net klientų padėtis – tampa antriniais palyginus su tais, kurie prideda vertės dalininkų akcijoms.

Mikro lygmenyje pastebėjau, kad kai tik vadybininkai ir vadovai turėdavo daryti emociškai įtemptus sprendimus, kad išspręstų dilemą, jie galiausiai atsigręždavo į investicinę vertę. Investuotojai buvo abstrakti esybė, kuri galėjo pateisinti bet ką; net jei kažkur kitoje akcijų pusėje ir buvo tikri žmonės, mes juos galėjome įsivaizduoti tik kaip personifikuotą pelno motyvą.

Susitikimai vykdavo panašiu būdu. Mes prisijungdavome prie konferencinio pokalbio ir su kolegomis iš kitų valstybės vietų persimesdavome mandagiais žodžiais – oras, sportas, pirkiniai, su kelionėmis susiję pokalbiai – kol prie vaizdo konferencijos prisijungdavo kritinis kiekis dalyvių. Neskaitant kartais pasitaikančių vadovų pavaduotojų, visi pašnekovai uždirbdavo nuo 250 iki 850 tūkstančių dolerių per metus. Daugelis buvo susituokę ir bevaikiai; keletas turėjo partnerius ir aukles, pasiliekančius namuose su mokyklinio amžiaus vaikais. Jie siuntė savo vaikus į privačias universitetams ruošiančias mokyklas ir mankštindavosi užmiesčio klubuose. Aš į juos žiūrėdavau ir svarstydavau, kaip jų sprendimai paveikia tiek daug mažesnes galimybes turinčių šeimų.

Prisimenu vieną visą dieną trukusį gyvą susitikimą, kuriame atsilikome nuo grafiko; penktą vakaro grupė diskutavo, ar tęsti, ar paskirti papildomo laiko kitą dieną. Vienas viceprezidentas, bebaigiantis penktąją dešimtmetį išsiskyręs trijų vaikų tėvas, užsiminė, kad turėtų grįžti namo ir padaryti vaikams vakarienę. Nuoširdžiai manydama, kad pagelbėja, vyresnioji viceprezidentė pasiūlė: „Ar negali tiesiog užsakyti jiems picos?“

Kitas reiškinys, kurį pastebėjau – kuo aukščiau asmuo kilo organizacinėje hierarchijoje, tuo mažiau jis darėsi galintis ką nors pakeisti. Pats paprasčiausias apribojimas buvo susijęs su tiesioginiu bendravimu su žmonėmis. Kai pereini nuo vadovavimo dešimčiai žmonių prie vadovavimo šimtui ar tūkstančiui, tampa nebeįmanoma su visais išlaikyti reikšmingą kontaktą. Galiausiai užsibaigi darydamas „pravažiuojamuosius šou“ ar viešas kalbas didelėse salėse bei vis labiau pasikliaudamas elektroninio pašto žinutėmis, kad padarytum kitiems įtaką.

Vienas didelis pokytis, kurį gali padaryti tokiam lygmenyje, yra klasikinis korporacijos pertvarkymas. Struktūrinius pokyčius dažnai seka darbo vietų mažinimai, kurie ne tik sutaupo kompanijai pinigų, bet ir sukuria chaosą bei nukreipia dėmesį. Vienas vyriausias vadovas, kuriam dirbau, paklaustas apie reorganizaciją, kuria bus sugrąžinta prieš šešis metus buvusi tvarka, paaiškino: „Čia kaip tvarkant spintelę. Viską išimi, beveik viską sudedi atgal, bet kadangi pertvarkei daiktus, tai suteikia tau galimybę juos pamatyti kitaip. Konkreti struktūra, kurią pasirenki, galiausiai nėra tokia svarbi kaip faktas, kad suteikei visiems kitokią perspektyvą.“

Ironiška, tačiau šis vadovas iš tiesų buvo labai mėgstamas, iš dalies – dėl sprendimo, kurį padarė per pirmąsias savo darbo savaites. Darydamas pirmąjį taupymo žingsnį, jis panaikino visą po juo esančių vadovų grupę. Keli išrinktieji, nagais išsikovoję vietą, esančią tik per laiptelį nuo viršūnės,

buvo atleisti. Niekas jų negailėjo – jie visi gavo auksinius parašius – o vadovas tapo mylimesnis visų buvusiųjų žemiau. Iš šio geranoriškumo jis pasipelnė per ateinančius trejus metus, kai perkėlė arba išmetė dar 30 procentų darbuotojų.

Visa tai rodo vadovų pozicijoje darbuotojų atžvilgiu esantį kognityvinį disonansą. Jie juos myli, puoselėja ir apdovanoja, tuo pačiu metu regzdami planus jų atsisakyti.

Kas motyvavo šiuos vadovus? Kaip jie miegojo naktimis? Paprastas atsakymas toks – jie tikrai tikėjo kapitalizmu. „Kai pakeliame vandens lygį, visos valtys pakyla“ – jie priėmė šią idėją, kad pateisintų pinigų nutekėjimą turtingiesiems. Jie pasirašė po gerovės kilimo teorijomis ir bet kuria praktika, kuri palaikė pinigų apytaką, ypač aukštyn ir horizontaliai. Jų pačių gyvenimų patirtys sutvirtino šį tikėjimą. Darbuotojai jų įmonėse dažnai jautėsi ar bent jau tikėjosi jaustis taip pat. Tik kai ekonomika patyrė laisvą kritimą, kai kurie iš mano kolegų pradėjo svarstyti klausimus, liečiančius pačių sistemą; net ir tada jų minčių horizontas buvo trumparegiškas.

Atsimenu, kai viena viceprezidentė išsiuntė raštelį savo apie 350 techninės pagalbos darbuotojų turinčiai organizacijai. Jos žinutė turėjo nuraminti darbuotojus, kurie nerimavo dėl savo darbo, grėsmingai artėjant etatų mažinimui. Ji paaiškino, kaip per savo karjerą visada imdavosi tam tikrų priemonių, kad būtų pasiruošusi, jei tik jos darbo vieta būtų pašalinta – išsimokėdavo kreditinių kortelių skolas, parduodavo atostogų namus ir panašiai. Ji buvo vedusi ir neturėjo vaikų; ji neseniai buvo pasigyrusi, kad išleido tūkstančius dolerių vienai iš Bon Jovi gitarų kelionės į Rytinę Pakrantę metu. Jos rekomendacija, kad darbuotojai pasiruoštų „finansišškai ir emociškai“, susilaukė tokios reakcijos, kokios ir galėtum tikėtis.

Ironiška, bet po ilgų metų, praleistų padedant įgyvendinti korporacijų etatų mažinimus ir darbo vietų perkėlimus į ne tokias brangias lokacijas, galiausiai aš pats buvau atstatydintas per 2008-ųjų krizę. Aš viską žinojau apie procedūras – paaiškinti įmonės politiką tiems, kuriuos atleisdavome, buvo mano darbas – bet aš buvau nustebęs dėl to, kokių gilų sukrėtimą patyriau atsidūręs kitoje pusėje: „Mes neatsikratome visų, bet atsikratome tavęs.“

Aš jau seniai svarsčiau apie darbą ne pelno siekiančioje organizacijoje, bet krizė buvo blogiausias metas būti atleistam. Nebuvo jokių darbo galimybių, o kuo didesnis buvo tavo atlyginimas, tuo sunkiau susirasti naujas pareigas. Galiausiai aš gavau darbą ne pelno siekiančioje sveikatos apsaugos organizacijoje.

Ji pasirodė nedaug kuo besiskirianti nuo pelno siekiančio sektoriaus. Tiesą sakant, organizacija samdė daug žmonių iš finansų srities – profesionalų kaip aš, kurie prižiūrėjo korporacijų mažinimus, o po to patys buvo atleisti – kad galėtų tapti konkurencingesnė. Dabar ji taip pat restruktūruojasi ir atleidinėja darbuotojus.

Prieš kelias savaites lifte sutikau vadybininkę, kuri ten dirbo ilgus metus. Ji buvo beveik apsvaigusi nuo atleidimų: sakė, kad šie padarys organizaciją efektyvesnę, o tai leis geriau įvykdyti organizacijos misiją. Štai ir vėl, investicinės vertės mantra naujoje formoje. Kol organizacijos tarnauja abstraktiems tikslams, o ne žmonėms iš kūno ir kraujo, tol nesvarbu, ar tos abstrakcijos reprezentuoja akcininkus, ar klientus, ar net bendrąjį gerį.

Superžvaigždės

Kodėl mes mylim Lady Gagą – ne tik užkabinančias frazes, bet ir kostiumus, gandus, mitologiją? Kodėl mus žavi romantinės komedijos ir pokalbių šou, net jei jie įžeidžia mūsų intelektą ir prieštarauja mūsų politinėms nuostatoms? Kodėl garsių nepažįstamųjų gyvenimai atrodo tikresni nei mūsų pačių?

Galbūt esame jų traukiami, nes jie įkūnija mūsų kūrybiškumą – visų išnaudojamųjų kūrybinį potencialą – nupirktą iš mūsų, sukoncentruotą ir parduotą atgal. Bruce'as Springsteenas būtų tiesiog dar vienas dainininkas-dainų kūrėjas, jei neturėtų dainavimo mokytojų, prodiuserių, techninių pagalbinių, besirūpinančiųjų apšvietimu ir garbinančių milijonų žmonių žvilgsnių; sudėjus kartu, šie dalykai sukuria didžiąją dalį reikšmės, kurią į jį įdedame, kaip ir iliuziją, kad tik jis pats už tai atsakingas. Kadangi žmonės yra socialūs gyvūnai, dėmesys sukuria reikšmę, tad ir vertę: kai visi kiti bėga pažiūrėti, kas vyksta, kiekvienas iš mūsų negali nedaryti to paties.

Taigi kolektyvinis kūrybingumas ir visos visuomenės potencialas nukreipiamas į kelias figūras. Žinoma, mes jas mylime, ar bent mylime savo neapykantą jiems – jie reprezentuoja vienintelę priegią prie mūsų pačių perkeltą potencialo.

Tas pats galioja ir tokiems populiariems filmams kaip *Kovos klubas* ir *Avataras*, kurie įkūnija tą patį susvetimėjimą, kurį kritikuoja. Istorijos, kurios kadaise būdavo pasakojamos prie laužo, dabar cirkuliuoja rinkoje, taip pat ir istorijos, kurios ją kritikuoja. Dabar net sėdėdami prie laužo aptarinėjame filmų ir serialų epizodus! Kai tik įsijungiame filmą, vietoj to, kad kurtume savo pasakojimus ir kultūrą, mes parsiduodame už grašius – ne dėl to, kad esame tik stebėtojai, o dėl to, kad sutinkame išreikšti pasakojančiąją savo dalį tik įtarpinami ekonomikos.

Ar galime nuo to išsivaduoti kurdami savo pačių žiniasklaidą, formuodami publikas be superžvaigždžių? Kuo daugiau reikšmės žmonės teikia savo pačių gyvenimams ir socialiniams ratams, tuo jie gali būti pajėgesni ir galingesni: pagalvok apie vaidmenį, kurį kontrkultūra dažnai vaidindavo pasipriešinimo judėjimuose. Tačiau masinės komunikacijos amžiuje pavienių aplinkų veikla gali atrodyti palyginus nereikšminga; realybė sudaryta iš visų perspektyvų, ne tik tų, kurias pasirenkame subkultūriškai. Tuo tarpu, dėmesio sutelkimas į savo ir vienas kito reprezentacijas gali sukurti tokį patį susvetimėjimą kaip ir susikoncentravimas į svetimų žmonių įvaizdžius.

Į žiniasklaidą sutelktoje visuomenėje dėmesys yra valiuta tarp kitų valiutų. Jis funkcionuoja kaip kapitalo rūšis: kuo daugiau jo turi, tuo lengviau gauti daugiau, o nuo kažkurio taško jis pradeda kauptis beveik automatiškai. Kai kuriose srityse paties dėmesio vaikymasis beveik nustelbė kitas ekonominės konkurencijos formas – pagalvok apie grafiti parašus ar interneto memus. Tačiau rinkoje cirkuliuojantis dėmesys kokybiškai skiriasi nuo dėmesio, kurį vienas kitam skiria draugai ir įsimylėjęliai. Net pačios žymiausios žvaigždės iš savo populiarumo negali išgauti tokio pobūdžio peno; jeigu didelis nesėkmių procentas ką nors sako, tai populiarumas veikiau yra kliūtis sveikiems santykiams. Šiuo atžvilgiu, buvimas žvaigžde atspindi kitas sėkmės formas, kuriose keletas žmonių sukaupia pakaitalus to, ką visi kiti prarado.

Naujos išcentruotos technologijos beveik visiems suteikia galimybę pabūti mikrožvaigždėmis: platinti savo atvaizdus pasaulyje, kuriame niekas iš tikrųjų nebeturi laiko susitelkti į kurį nors kitą

gyvai. Vietoj to, kad būtų palengvintos nevienodo dėmesio paskirstymo pasekmės, kiekvienas padaromas vienodai mažas ir vienišas. Superžvaigždžių kulto kuriamas susvetimėjimas nesumažėja karūnavus daugiau žvaigždžių; jis padidėja.

Ekspertai

Ką advokatai, vadybininkai, administratoriai, profesoriai ir gydytojai turi bendra? Ekspertinį žinojimą.

Žinojime kaip ką nors padaryti nėra nieko blogo. Tačiau ekspertizė skiriasi nuo paprastos kompetencijos. Ji žymi privilegijuotą prieigą prie žinojimo sferos, kuri kitiems prieinama tik per tarpininkus.

Žinoma, gausybė žmonių turi visiškai atsiduoti automechanikams, kai prireikia remontuoti automobilius. Skirtumas tas, kad gali pats išmokti remontuoti savo automobilį, ir nieks tau nesutrukdys to padaryti – bet negali tiesiog perskaityti keletą knygų ir užsiimti profesoriaus amatu. Mechanikai, dailidės, santechnikai ir kiti darbininkai paklūsta tai pačiai kontrolei kaip ir inžinieriai ar farmacininkai, tačiau kuo aukščiau kyli piramidėje, tuo ši kontrolė tampa specifiškesnė ir griežtesnė.

Ekspertinis žinojimas, konstruojamas institucijų, kurios reguliuoja ir licencijuoja turinčiuosius profesiją, legitimuodamos juos kaip ekspertus. Į šią kategoriją neįeina mėgėjai ir žmonės, kurie savo įgūdžius įgavo kitokiais būdais. Toks išskyrimas palaiko kokybės standartus, užkertančius kelią šarlatanams naudotis laisvos rinkos galimybėmis. Tačiau jis taip pat užtikrina kai kurių įgūdžių susitelkimą privačioje galingų organizacijų kontrolėje, taip didindamas prarają tarp šių ir visų kitų įstaigų.

Šis padalinimas išskiria ekspertus kaip klasę ir užtikrina jiems galią, prestižą, aukštas pajamas ir didesnę nei daugelio kitų dirbančiųjų autonomiją. Nestebina, kad ekspertų asociacijos naudoja savo įtaką, kad apsaugotų savo privilegijas ir disciplinuočiau visus, kas joms kelia pavojų, įskaitant disidentus savo pačių gretose. Tai taip pat užtikrina kai kurioms švietimo įstaigoms busimų ekspertų rinkos monopolį.

Kitaip nei su mažiau prestižiškais užsiėmimais siejami praktiniai įgūdžiai, ekspertizė dažnai nurodo į sferas, kurios yra grynai socialiniai konstruktai. Neįmanoma būti vyskupu ar advokatu be Bažnyčios ar teismų patvirtinimo. Profesionalizacija išlaiko žmones per atstumą nuo jų pačių visuomenės aspektų: vietoj to, kad vystytų asmenines tikėjimo ar teisingumo praktikas, jie turi pasikliauti ekspertais.

Šios specializacijos pasekmės daro įtaką ir mūsų santykiui su savo kūnais. Senesniais laikais gydymas vargingiesiems buvo ir prieinamas, ir jų pačių praktikuojamas. Vienas iš pagrindinių XIV–XVII amžių raganų medžioklės padarinių buvo šių paplitusių gebėjimų užgniaužimas; per ateinančius amžius panašios kampanijos sukonzentravo medicininės žinias į vis mažesnio autoritetingo žmonių skaičiaus rankas, taip atverdamos kelią medicinai tapti monolitiška, vyrų dominuojama profesija. Šiandien mūsų kūnai mums patiems atrodo svetimi, o tai įgalina sveikatos apsaugos ir draudimo pramonės iš mūsų gyvybės palaikymo pasidaryti žudikiško pelno.

Ne taip seniai profesionalizuotose srityse vis dar lengva pastebėti, kaip tai suteikė hierarchines struktūras iki tol iš apačios kilusiems judėjimams. Pavyzdžiui, kai judėjimai prieš būtą smurtą ir seksualinę prievartą siekė finansavimo iš fondų ir vyriausybės agentūrų, jie buvo transformuoti į paslaugas teikiančias organizacijas, reikalaujančias iš darbuotojų tinkamos kvalifikacijos. Šiandien kai kurių iš šių organizacijų naudojamų statutų kūrėjai patys negalėtų jose gauti darbo.

Profesionalizacija privatizuoja kadaise laisvai cirkuliavusius įgūdžius ir išradimus, padarydama, kad prie jų prieiti tampa neįmanoma kitaip, kaip tik per ekonomiką. Tai vienas iš būdų, kuriais kapitalizmas centralizuoja žinojimą, legitimumą bei turtą.

Vadybininkai

Vadybininkas yra darbuotojas ir kapitalistų klasės atstovas vienu metu. Jis verčiamas elgtis kaip vadovas, bet be tokio paties atlygio.

Kaip ir darbuotojai, esantys žemiau jo, jis turi įgyvendinti be jo balso priimtus sprendimus, o kai jam gerai sekasi, visi garbė atitenka tiems, kurie jam duoda nurodymus. Kaip ir vadovai, esantys aukščiau jo, jis negali tiesiog parduoti savo gyvenimo valandų, o privalo tapti savo darbu, parsinešdamas jį namo. Tai jo atsakomybė įgyvendinti korporacijos politiką, motyvuoti darbuotojus ir palaikyti kasdienę discipliną bei kontrolę. Visi vadybininkai tikisi greičiau pakilti į aukštesnes pareigas – tačiau kuo aukščiau kyli piramidėje, tuo vietų mažėja.

Prieš kelis dešimtmečius, kai darbuotojai galėdavo pradirbti toje pačioje įmonėje visą savo gyvenimą, vadybininkų pareigos atrodė kaip žingsnelis lėtame ir pastoviam kilimo karjeros laiptais procese. Ši svajonė pasibaigė 1980–aisiais, kai technologinė pažanga atvėrė korporacijoms galimybę atleisti tūkstančius vadybininkų. Tačiau vadybininkai vis dar egzistuoja ir kaip specifinis vaidmuo ekonomikoje, ir kaip egzistencinė būklė, veikianti visus, išskyrus esančiuosius pačioje piramidės viršūnėje ir apačioje. Tie, kurie aukščiau mūsų, vadovauja mums, o mes vadovaujame esantiems žemiau mūsų – tačiau kiek ilgai dar sugebėsime suvaldyti patys save?

„Perėjime nuo rankų prie pardavimo ir aptarnavimo amato, asmeninės darbuotojų savybės įtraukiamos į mainų sferą ir tampa prekėmis darbo rinkoje. Geranoriškumas ir draugiškumas tampa personalizuoto aptarnavimo arba didelių kompanijų viešųjų ryšių aspektais, racionalizuotais, kad paskatintų pardavimus. Per anoniminį nenuoširdumą sėkmingas asmuo iš savo išvaizdos ir asmenybės padaro instrumentą.

Nuoširdumas kenkia darbui, nebent prekybos ir verslo taisyklės tampa „autentišku“ savęs aspektu. Taktas yra seka mažų melų apie savo jausmus, kol nebelieka pačių jausmų.

Po visur prasismelkiančiu nepasitikėjimu ir susvetimėjimu, būdingu didmiesčių žmonėms, glūdi asmenybės rinka – daugiausiai lemiantis didžiųjų varžytinių efektas ir simptomas. Be bendrų vertybių ir abipusio pasitikėjimo, piniginiai santykiai, trumpalaikiškai susiejantys vieną žmogų su kitu, tapo ypač subtiliais ir įsiveržė į visas gyvenimo sritis.

Iš žmonių reikalaujama apsimestinai domėtis kitais tam, kad galėtų jais manipuliuoti. Laikui bėgant ir plintant šiai etikai, išmokstama, kad manipuliacija neatskiriama nuo bet kokio žmogiško kontakto.

Žmonės vieni kitiems tampa vis svetimesni, nes kiekvienas slapta bando iš kito padaryti instrumentą; greitai susikuria ratas: pats žmogus tampa instrumentu, su kuriuo yra susvetimėjęs.“ (C. Wright Mills, *White Collar: The American Middle Classes*, 1951)

Savisamda

„Savisamda“ apibrėžia platų pozicijų ratą – nuo repetitorių ir auklių iki tėvų parduotuvių savininkų, nuo gėlių pardavėjų ant gatvės kampo iki sėkmingų „kūrybinės klasės“ menininkų. Savisamda siejama su asmenine laisve; tačiau vadovavimas savam verslui paprastai reikalauja daugiau laiko nei darbas korporacijai, ir nebūtinai yra geriau apmokamas.

Jei kapitalizmo problema yra ta, kad viršininkai samdiniams nemoka visos jų darbo vertės, tuomet savisamda atrodo kaip galimas sprendimas: jei visi dirbtų sau, vadinasi, niekas nebūtų išnaudojamas? Tačiau išnaudojimas nėra tik viršininko turėjimo reikalas – tai yra nelygaus kapitalo paskirstymo pasekmė. Jei visas kapitalas, kurį turi, yra ledų šaldiklis, tai tu nekaupsi pelno tokiu tempu kaip tavo daugiabučio namo savininkas, net jei abu esate vieninteliai savininkai. Dėsniai, kurie koncentruoja kapitalą vienos rankose, gali taip pat sėkmingai veikti tarp verslų kaip ir juose pačiuose.

Taigi savisamda nėra tas pats, kas savideterminacija. Savisamda suteikia tau daugiau atsakomybės, nepasiūlydama daugiau laisvės. Gali pats vadovauti savo veiklai, bet tik rinkos sąlygomis. Darbas sau paprasčiausiai reiškia savarankišką savo triūso pardavimo organizavimą ir asmeninį konkurencijos rizikos priėmimą. Įsivaizduok, kiek daug korporacijų užsidirbo gražius pinigus pardavinėdamos daiktus ir paslaugas karjeros siekiantiems verslininkams, kurie greitai bankrutavo ir grįžo prie samdomo darbo.

Kaip miniatiūrinis magnatas, dirbantysis sau išgyvena ir įgyja resursų tik tiek, kiek gauna pelno. Netgi labiau nei dirbantieji už atlyginimą, jis turi internalizuoti rinkos logiką ir jos taisykles bei spaudimą nešiotis širdyje. Verslininkas išmoksta analizuoti viską, nuo savo laiko iki asmeninių santykių, rinkos vertės atžvilgiu. Jis išmoksta į save žiūrėti taip, kaip medienos kompanija žiūri į mišką; kiekvienas verslininkas vienu metu yra ir bosas, ir tas, kuriam nurodinėjama; pati jo psichika skilusi į kapitalistišką ir išnaudojamąją. Galų gale, efektyviau yra patiems dirbantiems vadovauti savo integracijai į rinką nei korporacijoms ar vyriausybėms ją primesti.

Atitinkamai, šiandien stebime perėjimą nuo darbuotojo kaip samdinio prie darbuotojo kaip verslininko paradigmos: vietoj to, kad paklustų nurodymams ir parsineštų namo atlyginimus, net ne sau dirbantys darbuotojai skatinami investuoti save tokiu pačiu būdu. Pažangūs mokytojai bando elgtis su mokiniais kaip su „aktyviai besimokančiais“, vietoj to, kad juos indoktrinuotų; kariuomenių vadai nuleidžia taktinių sprendimų priėmimą atskiriems daliniams, kurių apmokymuose akcentuojamas „pasiruošimas kovai“, o ne paprastas polinkis paklusti įsakymams. Darbo vietoms tampant vis nepatikimesnėmis, darbo patirtis tampa į ateitį nukreipta investicija, turinčia jas užtikrinti – tavo anketiniai duomenys tokie pat svarbūs kaip ir atlyginimas. Paskutiniai senųjų dienų amatininkai, dirbantys sau, sutinkami vis rečiau, tačiau verslininkas, visai tikėtina, gali būti dar tik ateinančios pasaulio tvarkos pavyzdiniu piliečiu. Senamadiškas nepriklausomybės ir savarankiškumo naratyvas, abiem dalykams tapus neįmanomais, atrodo absurdiškai: moderniosios savikūros tikslas yra ne puoselėti nepriklausomybę, o kuo nuosekliau inkorporuoti

kiekvieną individą į ekonomiką.

Nepaisant šių pokyčių, kai kurie vis dar mano, kad lokalūs verslai yra alternatyva globaliam kapitalizmui. Naivu įsivaizduoti, kad smulkūs verslai yra mažiau kenksmingi savo bendruomenėms: visų rūšių komerciniai sumanymai pasiseka arba žlunga priklausomai nuo to, kaip jiems pavyksta išgauti pelną iš bendruomenių. Smulkūs verslai gali turėti lojalių klientų būdami šiek tiek mažiau grobuoniški, bet tik tiek, kiek tai veikia kaip gera reklama, ir kol vartotojai išgali mokėti už šią prabangą daugiau. Verslo pasaulyje „socialinė atsakomybė“ yra arba rinkodaros strategija, arba kliūtis. Dichotomija tarp vietinių verslų ir tarptautinių korporacijų pasitarnauja tik nukreipdama pasipiktinčius kapitalizmu remti smulkius kapitalistus ir legitimizuodama įmones, kurios galiausiai arba kaups kapitalą kitų sąskaita, arba bus pakeistos mažiau gailestingų konkurentų.

Yra egzistavęs nesuskaičiuojamas kiekis bendruomenių, kurios netikėjo privačia kapitalo nuosavybe, bet joks istorikas dar nėra aprašęs visuomenės, kurioje kapitalas būtų tolygiai paskirstytas tarp sau dirbančių verslininkų populiacijos. Toks dalykas galėtų gyvuoti tik tol, kol kuris nors iš verslininkų pradėtų pelnytis iš kitų. Remti smulkųjų verslų tikintis, kad jis išspręs kapitalizmo kuriamas problemas, yra mažiau realistiška nei bandyti patį kapitalizmą privesti prie savo galo.

Gamyklos

Gamyklos, kurios pagamina daugelį šiandien būtinomis laikomų gėrybių, atsirado XVIII amžiaus pabaigoje su Pramonės Revoliucijos pradžia. Tai pakeitė gamybą, žemės ūkį, transportą ir beveik visus kitus gyvenimo aspektus.

Mechanizacija įžiebė pasipriešinimą nuo pat pradžių. Keli amžiai žemės ūkio privatizacijos daugelį valstiečių jau buvo nuvarę nuo žemės, o dabar naujos technologijos patyrusius amatininkus vertė tapti skurdžiais. Smirdantys ir triukšmingi gamyklų miestai turėjo atrodyti kaip scena iš paties pragaro, įtraukiančio beturčius ir iš jų konstruojančio velnišką mašiną. Į tai reaguodami luditai degino fabrikus ir įrenginius, sukeldami tokį pavojų, kad vienu metu kovoti su jais buvo pasiūsta daugiau britų kariuomenės nei kovai su Napoleonu.

Gamyklų sistema ją sukūrusiems kapitalistams buvo nevienaprasmiškas gėris. Viena vertus, ji sutelkė jų kaip savininkų klasės galią: namuose su savo įrankiais dirbantys amatininkai paprasčiausiai negalėjo varžytis. Tai leido kapitalistams tiesiogiai kontroliuoti darbuotojų veiklą, kai anksčiau jie galėdavo tik pirkti darbo produktus. Negana to, industrializacija suteikė kelių tautų kapitalistams milžinišką pranašumą prieš savo konkurentus iš svetur, taip sukurdamą sąlygas naujai ir brutaliai europietiškos kolonizacijos bangai.

Kita vertus, mechanizacija reikalavo dar niekad anksčiau nematyto darbininkų sutelkimo ir pačiose gamyklose, ir miestuose, kuriuose šios gamyklos veikė. Šis sutelkimas kartais turėdavo staigių ir netikėtų pasekmių, kaip pavyzdžiui, 1871–aisiais, kai darbininkai ir skurstantys miestiečiai sukilo prieš Prancūzijos valdžią ir įkūrė trumpai egzistavusią Paryžiaus komuną. Net ir tarp tokių sukilimų kapitalistai buvo jautrūs išpuoliams, nes niekada negalėdavo žinoti, kada darbininkų sambrūdis gali išaugti į maištą.

Gamyklų savininkai turėjo ir kitą problemą. Jie galėjo pagaminti daugiau produkto nei bet kada anksčiau, tačiau buvo nepasiekiantys rinkos ribas: paprasčiausiai nebuvo pakankamai pasiturinčių žmonių, kurie būtų galėję nupirkti viską, kas pagaminama. Kadangi kiekviena darbo valanda jiems nešė pelną, darbdaviai priverstė paniekintą visuomenę dirbti kiek galima daugiau. Tačiau pasipriešinimui augant ir pajamoms mažėjant, kapitalistai turėjo surasti naujų būdų padidinti pelną. Užuoat bandę išspausti iš darbuotojų dar daugiau darbo valandų, jie užsimojo išspausti iš kiekvienos valandos daugiau našumo. Naudodami naujai įgytą priežiūros galią, kurią teikė gamykla, jie pertvarkė darbo procesą, kad padarytų jį dar efektyvesniu ir intensyvesniu.

XX amžiaus pradžioje automobilių magnatas Henry'is Fordas pataikė į laiminčią gamybos linijų, standartizacijos ir pigių produktų kombinaciją, inauguruodamas masinės gamybos ir vartojimo erą. Fordas į gamyklą įvelgė kaip į mechanizmą ir ėmėsi daryti darbininkus efektyvesniais jo sraigteliais. Tokiu būdu užduotys darėsi vis labiau specializuotomis ir pasikartojančiomis, tad darbininkai vis mažiau ir mažiau galėjo nujausti savo darbo visuminį kontekstą. Per ateinančius kelis dešimtmečius, masinei gamybai ir vartojimui tampant norma visame pasaulyje, šis susvetimėjimas ėmė atsispindėti pačioje visuomenėje, kuri tapo panaši į socialinę, pagal surinkimo linijos logiką veikiančią gamyklą. Mokyklos masiškai gamino tarpusavyje pakeičiamus darbininkus, pasirengusius užimti bet kokias pozicijas; automobiliai greitkelių ir priemiesčių forma kraštovaizdyje išraižė naujus prekybos kanalus.

Žinoma, darbininkų populiacija vis dar buvo pavojingai sukoncentruota, o darbo paspartinimas turėjo potencialą įžiebtį ir pasipriešinimo paspartėjimą. Automatinių staklių naudojimas apsunkino konkurencijos tarp darbininkų skatinimą, koku užsiėminėjo Fordo pirmtakai. Dar blogiau, darbininkai taip bodėjosi bukinančios surinkimo linijų patirties, kad pulkais palikinėjo darbą; Fordas praradinėjo pinigų nuolatiniams naujų pakaitų apmokymams.

Jis nusprendė papirkti darbo jėgą kaip visumą, paversdamas savo darbuotojus pramoninio klestėjimo dalininkais. Pradėdant 1914–aisiais, Fordas savo gamyklų darbininkams mokėjo dvigubai nei vidurkis didesnę atlyginimą, apribojo darbo laiką iki aštuonių valandų per dieną ir pasiūlė pelno dalinimosi planą, kad jie galėtų nusipirkti tuos pačius savo gaminamus „Modelius T“. Sekęs automobilių rinkos išsiplėtimas leido Fordui kompensuoti aukštus atlyginimus kasmet didėjančiais gamybos ir pardavimų mastais. Šis kompromisas greitai paplito po visą industrializuotą pasaulį; tiesą sakant, tai žymėjo patį moderniosios vidurinėsios klasės atsiradimą, kartu su moderniu laisvalaikiu. Kapitalistai būtinybę pavertė dorybe; priversti išnaudojamiesiems dalinti laiką ir pinigus, jie išrado masinį vartojimą, kad atiduotas laikas ir pinigai galiausiai sugrįžtų.

Atlyginimų pakėlimas padėjo Fordui sustabdyti bandymą jo gamyklose įsteigti profesinę sąjungą. Tačiau ilgalaikė jo kompromiso pasekmė buvo ta, kad sąjungos, visada buvusios nelegalia opozicija kapitalizmui, galiausiai rado jo veikime esminę savo rolę. Versdamos darbdavius išlaikyti pakankamai aukštus atlyginimus, kad darbuotojai galėtų įsigyti daugiau prekių, jie saugojo kapitalistus nuo savo pačių vartotojų bazės sunaikinimo. Susitelkdamos į darbo užmokesčio sutartis, sąjungos nukreipė darbininkų judėjimus nuo tiesioginės revoliucijos į institucionalizuotas kolektyvines derybas. Sąjungų biurokratija iškilo šalia korporacijų biurokratijos, sudarytos iš profesionalų, kurių pagrindinis interesas buvo karjeros pažanga. Sąjungos nustojo priešintis paties darbo suintensyvėjimui ir plėtrai – kas buvo gerai darbui, buvo gerai sąjungoms, nepaisant to, ar tai

buvo gerai darbininkams.

Ši darbo profesionalizacija taip pat vyko ir „besivystančiose šalyse“, transformuodama judėjimus prieš darbą į judėjimus už didesnę dalį jo produkcijos. Ironiška: ten, kur kapitalistų klasė buvo nepakankamai išsivysčiusi, kad įvestų Fordo inovacijas, šios buvo įdiegtos darbo judėjimo biurokratijos atstovų. Sovietų Rusijoje, pavyzdžiui, „fordizmas“ buvo priimtas kaip sparčios industrializacijos modelis. Josifas Stalinas, vadovaudamas brutaliu milijonus gyvybių kainavusiam perėjimui prie mechanizuoto žemės ūkio, pritariančiai paskelbė, kad „amerikiečių našumas yra ta nepalaužiama jėga, kuri nei žino, nei pripažįsta kliūčių“. Galima pastebėti, kad bolševikų revoliucija buvo egzotiška versija fordistinio kompromiso, kuriame darbininkų pasipriešinimas buvo nukreiptas į naujos biurokratinės klasės paramą mainais į dalį vartotojiškų gėrybių.

Bet kuriuo atveju, kapitalistinėje sistemoje kompromisai retai tveria ilgai. Pradedant 1960–aisiais, kapitalistai susidūrė su nauja krizių virtine, kai jų ekonominės plėtros strategijos dar kartą pasiekė savo ribas ir nauja darbininkų karta atsiskyrė nuo profsąjungų, kad sukiltų prieš darbą. Jaunimo judėjimai, sukrėtę pasaulį nuo Paryžiaus ir Prahos iki Čikagos ir Šanchajaus, dažnai savo projektą vadindavo utopinėmis sąvokomis, tačiau jie priešinosi kažkam konkrečiam ir pažįstamam: savo tėvų susitaikymui su išnaudojimu. Šio susitaikymo kaina atsiskleidė natūralaus pasaulio naikinimu ir kasdienio gyvenimo susvetimėjimu. Tuo pačiu metu, pramonės šakos, kurios labiausiai pasipelnė iš fordistinio kompromiso – tos, kurios gamino automobilius, buitinę techniką ir kitas ilgalaikes prekes – pradėjo smukti rasdamos vis mažiau ir mažiau naujų pirkėjų savo produktams.

Taigi, kaip ir Fordas prieš juos, kapitalistai perorganizavo gamybos ir vartojimo procesus, kad padarytų juos stabilesnius ir pelningesnius. Padedami naujų komunikacijos technologijų, jie paskleidė gamybą po visą pasaulį, apeidami profsąjungas bei maištingus darbininkus ir išnaudodami tuos, kurie buvo desperatiškiausi. Darbdaviai apribojo formalų ilgalaikio samdymo modelį vardan lankstesnių darbo formų, kad galėtų nuleisti rinkos riziką patiems darbuotojams. Didelio masto ekonomikos, kuriose korporacijos taupė pinigus gamindamos kelis standartizuotus produktus, buvo pakeistos plačios apimties ekonomikomis, kuriose ta pati infrastruktūra buvo naudojama pagaminti daug įvairių daiktų. Atitinkamai diversifikavosi vartotojų rinkos, o masiškai gaminamas individas – konformistas, sukilimų metu kėlęs viešajai tvarkai tikrą grėsmę – buvo pakeistas beribiu skirtingų vartotojų tapatybių pasirinkimu. Taip darbo jėga, kuri anksčiau susivienijusi buvo tokia pavojinga, tapo padalinta visais aspektais.

Šie gamybos ir vartojimo pokyčiai dar kartą pakeitė žemės ir visuomenės veidą. JAV socialinė gamykla daugiau nebegamina darbuotojų, kurie nusiteikę investuoti visą savo gyvenimą į vieną karjerą; klestintys pramoniniai praėjusio amžiaus miestai tapo apleisti ir palaikomi tik kur ne kur išsibarsčiusių kavinių ir universitetų.

Šiandien gamyklos vis dar egzistuoja, bet kompiuterizuota įranga ir duomenų apdirbimas leidžia joms samdyti vis mažiau ir mažiau darbuotojų. Vis nereikalingesnė darbo jėga turtingose pasaulio dalyse buvo absorbuota paslaugų sektoriaus; nepasiturinčiose dalyse ji palikta likimo valiai. Kaip Fordas sumodeliavo gamyklą pagal mašiną, taip surinkimo linija pasitarnauja kaip modelis globalioms mainų grandinėms, milžiniškų korporacijų koordinuojamiems ir vadovaujamiems didelių ir mažų gamintojų tinklams: detalės gali būti gaminamos Indijoje ir Brazilijoje, surenkamos

Hong Konge ir parduodamos Los Andžele. Ne taip, kaip senosios gamyklos, šie tinklai nėra jautrūs koncentruotos darbo jėgos keliamiems pavojams; jei kuris šios milžiniškos struktūros mazgas tampa maištingas, jo vaidmuo gali būti perduodamas kitam mazgui kad ir priešingoje pasaulio pusėje.

Paradoksalu, ši „post–fordistinė“ ekonomika atgaivina tas darbo formas, kurios atrodė beišnykstančios su automatizacijos atsiradimu. Kadangi didžiosioms pramonėms nebereikia didžiosios dalies žmonių, kurių kapitalizmas atsisakė, darbuotojai likusiame pasaulyje gali dirbti už grašius prakaito krautuvėse – prastai įrengtose, apgailėtinosiose darbovietėse, kurios beveik nereikalauja investicijų į specializuotus mechanizmus. Tokios prakaito krautuvės tobulai atitinka takius šiuolaikinės gamybos reikalavimus, kai vieną dieną gali reikti adyti sportbačius, o kitą – marškinių rankoves. Dažnai jos yra vienintelis būdas patenkinti vartojimo rinką, pagrįstą milijonų skirtingų produktų naujoviškumu ir išskirtinumu.

Šiame kontekste profsąjungos yra liūdnai pergudraujamos ir padaromos atgyvenusiomis. Institucionalizuota darbo užmokesčio kontrolė nebeatrodo reikalinga rinkos stabilizavimui, todėl jos nauda kapitalizmui pasibaigia; gamyba taip pat nepriklauso ir nuo griežtų demografinių santalkų, kurios kadaise kėlė tokią grėsmę verslui. Antikapitalistai vis dar laužo galvas, kokios naujos pasipriešinimo formos galėtų pakeisti profsąjungas ir streikus.

Mokytojai ir mokiniai

Bet kas, kam yra tekę praleisti laiko su mažais vaikais, žino, kaip jiems patinka mokytis. Nuo pat pradžių jie bando imituoti viską aplinkui. Be šio instinkto, leidžiančio kiekvienai naujai kartai perimti buvusiųjų žinias ir įgūdžius, mūsų rūšis būtų jau seniai išnykusi.

Reikia nemažai pasistengti norint iš vaikų šį įgimtą smalsumą išmušti. Turi atskirti juos nuo šeimų, izoliuoti steriliose aplinkose su keliais persidirbusiais suaugusiaisiais ir įkalti į galvą, kad mokymasis yra disciplina. Tereikia išsiųsti juos į mokyklą.

Masinis švietimas Europoje įsigalėjo tik XIX amžiuje. Šeimos, seniausios socializacijos institucijos, nebepakako paruošti vaikų jų vaidmenims besikeičiančioje visuomenėje – ypač pramonės revoliucijos vis labiau skaldomoms dirbančioms šeimoms. Kai vaikų darbas buvo apribotas, atsirado poreikis juos kažkaip užimti dienos metu. Valdžios privalomą mokymą matė kaip būdą sukurti paklusnią populiaciją: paklusnius karius armijai, nuolaidžius darbuotojus pramonei, pareigingus klerkus ir valstybės darbuotojus. Visuomenės reformatoriai matė tai kitaip – kaip būdą pakylėti žmoniją, bet komplimentus už tai susižėrė vyriausybės.

Privalomas švietimas plito kartu su industrializacija, kol galiausiai pats švietimas tapo atskira industrija. Valstybės valdoma šios industrijos atmaina vis dar funkcionuoja, kad išlaikytų jaunos žmonės uždarytus ir suprogramuotus juos pagal standartizuotus mokymo planus. Privačioji atmaina tapo pelningu ekonomikos sektoriumi: atskirtas nuo kasdienio gyvenimo švietimas virto preke, skirta pardavimui ir pirkimui – kaip ir bet kuri kita prekė.

Ką daryti su pertekliniais darbuotojais mechanizuotame pasaulyje, kuriame savitarnos parduotuvės ir elektroninė registracija skrydžiams pakeičia darbus, anksčiau piliečius išlaikydavusius

visaverčiais visuomenės nariais? Vienas sprendimas – pavėlinti jų įsitraukimą į darbo rinką. Šiandieninis karjeros siekiantis darbuotojas daugiau laiko nei bet kada anksčiau praleidžia mokydamasis – kad įgytų pranašumą, ilgesnį pasiekimų sąrašą ar dar vieną solidžiai atrodantį įrašą gyvenimo aprašyme. Tai padeda skleisti žinią, kad bedarbių ir nevykėlių nesėkmės yra jų pačių kaltė – jiems reikėjo siekti daugiau išsilavinimo.

Kai galia buvo paveldima, tik turtingieji ir galingieji siuntė savo vaikus į mokyklas. Šiuolaikinėje paskolomis grįstoje ekonomikoje, kurioje daugelis dirbančiųjų gyvena peržengdami savo išgales su viltimi, kad ateityje padidins savo gėrovę, siekti turto ir galios yra daug lengviau, tačiau tai turi savo kainą. Jei nori padoraus darbo, už reikalaujamus laipsnius turi mokėti tūkstančius arba dešimtis tūkstančių. Tai dešimtmečiams įkalina studentus skolose ir priverčia juos parsiduoti bet kur, kur tik paims rinką, pagal sofistikuotas vergystės sutartis. Kuo dirbantieji labiau išsilavinę, tuo išrankesni tampa darbdaviai, o nepastovioje ekonomikoje darbuotojai turi vėl ir vėl grįžti į mokslus.

Šiandien moksliniai laipsniai atvirai aptarinėjami kaip investicijos į kapitalą. Laipsniai verti tam tikrų potencialių ateities pajamų, kai kurie labiau nei kiti. Taip pat kalbama apie studijų paskolų sumažinimą studentams, kurie siekia laipsnių ne tokiose pelningose srityse, pavyzdžiui, humanitariniuose moksluose. Tai remiasi rinkos logika: įgijusieji minėtus laipsnius turi mažiausias tikimybes išsimokėti paskolas – net jei šios studijų kryptys gali pagerinti žmonių gyvenimą finansiniais kriterijais nepamatuojamais būdais. Tokiu būdu taupymo programos naikina paskutines universiteto kaip mokymosi dėl paties mokymosi oazės liekanas.

Žinoma, milijonai jaunų žmonių neturi jokių galimybių stoti į universitetus. Dar ankstyvoje gyvenimo fazėje vaikai atsiduria viename iš dviejų švietimo takų pagal socialinę klasę; tai gali pasireikšti privačių ir viešų, priemiesčio ir miesto mokyklų, klasių „gabesniams“ ir visiems kitiems forma ir pan. Didžiajai daugumai, kuriems nulemta žlugti, mokyklų sistema yra gigantiška talpykla; maištaujantieji iš arešto gali būti perkelti tiesiai į kalėjimą. Turėdamos apsaugos darbuotojus ir metalo detektorius daugelis mokyklų dabar primena kalėjimus – autoritarinė kontrolė normalizuojama nuo pat ankstyvo amžiaus.

Nepaisant rinkos persisotinimo baigusiaisiais universitetus, kai kurie liberalai vis dar laikosi nuomonės, kad daugiau švietimo gali išspręsti skurdo ir kitas problemas. Tačiau kuo aukščiau kyli piramide, tuo joje mažėja vietų; joks švietimo kiekis to negali pakeisti. Geriausiu atveju, nepalankiomis sąlygomis gyvenę išsilavinusieji pakeis tuos, kurių pozicijos turi daugiau privilegijų; bet už kiekvieną visuomenės kopėčiomis užlipantį aukštyn kažkas kitas turi nusileisti. Paprastai daugiau švietimo reiškia tiesiog daugiau skolų.

Dar vienas liberalusis principas yra akademijos kaip idėjų prekyvietės samprata. Prekyvietės metafora pakankamai taikli: kaip ir žmonės, idėjos turi varžytis nelygiose kapitalizmo platumose. Kai kurios gali būti paremiamos kanclerių ir žiniasklaidos magnatų, milijonais ar milijardais dolerių, ištisu karinių – pramoninių kompleksų; kitos gimsta kalėjime. Nepaisant šito, idėjoms, kurios pakyla iki viršūnės, yra nulemta būti geriausiomis – taip kaip ir sėkmingiausiems verslininkams būtina lenkti kitus visais atžvilgiais. Kapitalizmas tveria remdamasis tokia minties logika, nes kiekvienas, nuo milijardieriaus iki pasiuntinuko, mano, kad tai yra geriausia idėja.

Tačiau besimokančiųjų idėjos nesivysto vakuume; jos neišvengiamai būna paveiktos klasinių

interesų. Kuo labiau kyli švietimo sistemos laiptais, tuo labiau tikėtina, kad besimokantieji bus turtingi, ypač kylant mokesčiams už mokslą ir mažėjant valstybinėms stipendijoms. Tokiame fone reakcingos idėjos įgauna akademinį prestižą. Jei kai kurie konservatoriai vis dar žvelgia į universitetus kaip į radikalizmo židinius, tai tik dėl to, kad profesorių klasiniai interesai ne tokie reakcingi kaip administratorių.

Tai nereiškia, kad turtingi vaikai gimsta būdami pirmūnais. Privilegijuotiems vadovams išauklėti reikia ne mažiau socialinės inžinerijos nei paklusniems darbuotojams. Tai vyksta subtiliai. Pavyzdžiui, [pasižymėjusių studentų](#) mokymo programos neįtraukia nieko apie tai, kaip užsiauginti ar gaminti maistą, siūti drabužius ar taisyti variklius; numatoma, kad jei šiems studentams gerai seksis, visada bus vargšų, kurie atliks šiuos darbus už juos. Tokiu būdu švietimas, kuris išmoko žmones išlaikyti galią, sulaušina juos pamatinių už ekonomikos kylančių poreikių patenkinimo atžvilgiu. Tada bet kokios alternatyvos atrodo išties grėsmingai.

Nors mokytojai sudaro priešakinius nepasiturinčiųjų disciplinuotojų ir turtingųjų privilegijų legitimizuotojų būrius, tačiau iš tiesų jų nederėtų dėl to kaltinti. Daugelis mokytojų yra nuostabūs žmonės. Kai kurie gali būti puikūs ugdytojai ar draugai už mokyklos suvaržymų ribų. Daug mokytojų atsisakė galimybės uždirbti daugiau pinigų, nes tiki, kad mokymas yra svarbus, net jei ir prastai apmokamas. Tačiau dažniausiai vaidmenys, kuriuos jie verčiami atlikti klasėse, užkerta jiems kelią geriausiai išnaudoti savo dovanas ir aistrą pasitarnauti ateinančioms kartoms. Čia, kaip ir kitur, sistema yra varoma tų, kurie mano, kad gali ją reformuoti.

Paslaugų sektorius

Prieš du šimtmečius dauguma JAV dirbančiųjų dirbo prie tiesioginio gėrybių iš žemės išgavimo – ūkininkavimo, žuvininkystės ir kalnakasybos. Pramonės revoliucija sutraukė didelę dalį šios darbo jėgos į gamyklas. Nuo tada, technologinė pažanga nuolat mažino darbo žemės ūkyje ir pramonėje poreikį, o gamyklos persikėlė už jūrų ieškomos pigesnės darbo jėgos. Taigi, taip išėjo, kad didžioji dauguma JAV dirbančiųjų šiandien teikia paslaugas, o ne materialias gėrybes.

Standartizacija ir mechanizacija, kurią Fordas įdiegė gamyklose, paslaugų sektorių pasiekė karta vėliau. Korporacinės frančizės, tokios kaip *Walmart* ar *McDonald's*, industrializavo vartotojiškąją rinkos pusę, transformuodamos socialinį peizažą masinės gamybos prekės ženklais ir reklama; tuo pat metu skambučių centrai įgyvendino surinkimo linijos modelį asmeninių paslaugų sferoje. Smulkieji verslai, veikę tose pačiose rinkose kaip ir šie milžinai, paprasčiausiai negalėjo varžytis. Kita smulkaus verslo karta turėjo susikoncentruoti į specializuotą, o ne nuolatinio vartojimo produktų pasiūlą: sveiko maisto krautuves, aukščiausios klasės aprangos ir papuošalų parduotuves, pagrindžio pasilinksminimo vietas. Tai sutapo su produktų diversifikacija, sekusia po 1970–ųjų ekonominės krizės: kaip produkcijos modelis perėjo nuo amatininkų manufaktūrų prie gamyklų ar prakaito krautuvių, taip vartojimas perėjo nuo šeimos verslų prie nepriklausomų prekybininkų remiamų korporacinių grandinių.

Šiandien paslaugų sektorius įtraukia plačią profesijų įvairovę. Viename gale yra baltųjų apykaklių darbai, tokie kaip vadyba ar programavimas, kurie artimesni vadovaujančioms pozicijoms nei įprastos išnaudojamųjų veiklos. Kitame gale yra greito maisto restoranai ir skambučių centrai, kurie nuo fabričių skiriasi tik tuo, kad juose nieko nesukaupiama, nepriklausomai nuo to, kaip sunkiai

darbuotojai dirba.

Šie kraštutiniai pradeda vienas kitą priminti. Aukšto lygio darbai, tokie kaip mokymas, yra vis labiau veikiami korporacinės standartizacijos, kuri individualius sugebėjimus, paprastai siejamus su profesionaliu darbu, pakeičia anoniminėmis procedūromis ir protokolais, kuriais sekti gali bet kas. Tuo pat metu, tokios pramonės šakos kaip maisto tiekimas reikalauja vis daugiau ekspertų – mes turime būti aukštynei kopiantys konsultantai, baristos ar „sumuštinių profesionalai“ vien tam, kad išlaikytume pusės etato darbą. Visame paslaugų sektoriuje kapitalistai reikalauja to paties dalyko: lankstaus prisitaikymo. Daugiau nebėra vietos nei „aš čia naujas“, nei „aš žinau, kaip atlikti savo praeitą darbą“.

Technologinis progresas pakeičia paslaugas prekėmis taip pat, kaip mašinos – rankų darbą. Prieš kelias kartas turtingieji plauti indams samdydavo tarnaites, o šiandien dauguma namų ūkių turi automatines indaploves. Taigi, nors darbą taupantys išradimai perkėlė didžiąją ekonomikos dalį į paslaugų sektorių, tie paslaugų tiekimo darbai, kurie dar egzistuoja, yra tie, kuriuos nebuvo lengva paversti į prekes – arba tie, kuriuose darbuotojai gali būti nupirkti pigiau nei aparatai.

Tęsiant toliau, perėjimas iš rankų darbo ekonomikos į paslaugų ekonomiką sutapo su didesniu moterų įtraukimu į dirbančiųjų gretas. Moterims paprastai buvo mokami mažesni atlyginimai, todėl jos galėjo geriau konkuruoti dėl mechanizuotų darbų. Pasaulyje yra vietų, kuriose vyrų dominuojamas pramonės sektorius buvo beveik visiškai pakeistas moterų dominuojamu paslaugų sektoriumi. JAV poslinkis nuo vieno pajamų šaltinio iki du pajamų šaltinius turinčių namų ūkių padėjo paslėpti bendrą atlyginimų sumažėjimą.

Tačiau kodėl vykstant fizinio darbo eliminacijai į ekonomiką įsijungia daugiau dirbančiųjų? Ir kaip kapitalistai gali gauti daugiau pelno iš darbo, kuris nesukuria nieko materialaus?

Nebūkime suklaidinti savo pačių patirčių: šiandien iš pramonės gaunama tiek pat pinigų, kiek ir prieš penkiasdešimt ar šimtą metų. Skirtumas tas, kad technologijos daugelį mūsų padarė nebereikalingais. Kadangi materialioms gėrybėms gaminti reikia mažiau darbininkų, daugiau žmonių ieško darbo, o tai lemia atlyginimų sumažėjimą. Kai atlyginimai žemi, kapitalistams pigiau samdyti darbuotojus, kurie nedaro nieko kito, kaip tik reklamuoja jų prekes; kadangi jų konkurentai gali daryti tą patį, visi verčiami taip elgtis, kad išliktų konkurencingi. Tai tinka ne tik pardavimų vadovui, bet ir besišypsantiui veidui batų parduotuvėje, draugiškam balsui techninės pagalbos linijoje, paslaugiam vietiniam turistiniuose taškuose, raštinės darbuotojui verslo centre ir pan.

Tai paaiškina, kodėl tokia didelė dalis paslaugų sektoriaus koncentruojasi į vartotojų išlaidavimą skatinančių aplinkų kūrimą: viešbučių, kavinių, restoranų, kazino, rinkodaros ir reklamos. Klientų aptarnavimas ekonomikai tampa svarbesnis nei pačios prekės; korporacijos parduoda ne tiesiog daiktus, bet taip pat ir dėmesį, svetingumą, empatiją, paslaugumą ir santykį – viską, kas anksčiau buvo laisva socialinio gyvenimo dalis. Paslaugų sektorius yra plonas gyvo kūno sluoksnis, ištemptas ant geležinės ekonomikos mašinerijos, kurstantis ją varančius geismo variklius.

Jei kapitalizmas būtų tiesiog būdas patenkinti materialinius poreikius, tada būtų nesuprantama, kodėl žmonės dabar dirba daugiau, nors gamybai darbo reikia mažiau. Tačiau kapitalizmas nėra tiesiog būdas patenkinti materialinius poreikius; jis yra socialinė sistema, pagrįsta susvetimėjusiais

santykiais. Kol ekonomika skirsto prieigą prie išteklių pagal turtą, pažanga gamybinėse technologijose paprasčiausiai verčia dirbančiuosius ieškoti kitų pragyvenimo būdų. Mašinoms mūsų nebereikia, tačiau mes vis dar reikalingi jų darbo palaikymui.

Kapitalistams palanku: organizuoti pasipriešinimą darbui paslaugų sektoriuje dar sunkiau nei buvo gamyklose. Kaip ir prakaito krautuvų darbininkai, aptarnautojai yra pasiskirstę po tūkstančius paskirų darbo vietų ir beveik neturi galimybių užmegzti ryšius ar kartu sąmokslauti, o pasipriešinimo atveju gali būti lengvai nuraminami. Be to, kadangi ir dirbantieji, ir darbo sutartys dažniausiai būna laikini, pirmieji neturi nei atramos, nei akstino priešintis.

Kitos kliūtys kyla iš vidaus. Nepaisant aspektų, kuriais aptarnavimo sektoriaus darbai vieni kitus primena, daugelis šios rūšies darbuotojų neišskiria savęs kaip išnaudojamos klasės. Kadangi jų darbai dažnai įtraukia bent šiek tiek vadovavimo pareigų, jiems lengviau tapatintis su vadovaujančia perspektyva, nepaisant to, ar jiems patinka jų tikrieji viršininkai. Kažkuriuo atžvilgiu, tapatinimasis su savo darbu visada buvo paslaugų sektoriaus dalis: „sveiki, mano vardas Pjeras – šįvakar aš būsiu jūsų padavėjas.“ Pavyzdžiui, dalinis atlyginimų mokėjimas arbatpinigiais yra būdas paversti darbuotojus smulkiais verslininkais, kurie turi save tiesiogiai parduoti klientams. Konkurencingoje ir neprognozuojamoje šiandienos rinkoje net laikini darbuotojai turi matyti save kaip kokio nors tipo verslininkus.

Paslaugų sektoriaus darbuotojai, kurie atsisako tapatintis su savo darbais, dažnai tai daro dėl „tikrojo pašaukimo“, kurį siekia įgyvendinti nuo darbo laisvomis valandomis su ta pačia verslo dvasia. Našaus investavimo logikai įsiskverbiant į meno, nuotykių ir socialinio gyvenimo sritis, tampa lengva į savo darbe praleistą laiką žvelgti kaip į kapitalo įgijimą, kuris leis laisvalaikio siekti savo svajonių – tarsi naujo verslo savininkas, mokantis nuomą už parduotuvės patalpas, tikėdamasis pasisekimo ateityje. Lankstus ir laikinas įsidarbinimas šiuolaikinėse aptarnavimo sektoriaus pareigose skatina tokią mąstyseną. Jei laisvas laikas laikomas „vertingesniu“ nei papildomas užmokestis, mes turime laisvę dirbti mažiau, o jei ne – galima pabandyti dirbti daugiau. Tokiu būdu, savisamdos mentalitetas perimamas individų, kurie kitu atveju galėtų mesti iššūkį pačiai samdymo sistemai.

Pamatytos šioje šviesoje, smulkiojo specializuoto verslo pergalės prieš korporacinius milžinus paslaugų sektoriuje gali reikšti naują individo įsiurbimo į ekonomiką fazę. Ypatingas naujų prabangių parduotuvėlių išradimas, palyginus su *Walmart* ir *McDonald's*, yra unikali ir nepakeičiamas jas parduodančios savybės. Darbuotojo asmeniniai ypatumai ir paslaptys, anksčiau buvę vienintelė rinkos nepasiekiamą teritoriją, tampa tokia pačia preke kaip ir visos kitos. Šiuo atžvilgiu, aptarnavimo sektorius atstovauja priešakines totalinio mūsų socialinio gyvenimo kolonizavimo linijas.

Dar būdamas ketverių, žinojau, kad noriu būti animuotojas. Žiūrėdamas per televizorių Kapitoną Marką maniau, kad dirbsiu Disney'aus ar kokiame kitame milžiniškame žiniasklaidos konglomerate. Maniau būsiąs turtingesnis už savo tėvą ir dar jo tėvą – ne žymus ar panašiai, bet pakankamai sėkmingas.

Šio sumanymo laikiausi gana ilgai. Tik ilgainiai padirbėjęs aptarnavimo sektoriuje supratau, kad mano maža amerikietiška svajonė šiais laikais – jau nebeįmanoma. Technologinė pažanga ir

vergiškas darbas išstūmė animuotojus iš pagrindinio vaidmens animacinių filmų kūrimo srityje. Taigi, kadangi labai mėgau kavą, galiausiai įsidarbinau kavinėje, o kadangi mūsų muzikos grupei reikėjo plakatų, pradėjau mokytis grafinio dizaino. Iš šių dalykų ir užsidirbu pragyvenimui.

Esu buvęs atleistas iš daugybės darboviečių. K–mart, Whole Foods, kažkokios kokteilinės ir krūvos kavinių. Naujiems darbdaviams paprastai sakau, kad buvusių darbovietę palikau dėl kelionės ar kokio kito verslo sumanymo – buvimas „laisvai samdomu grafiniu dizaineriu“ pasitarnauja kaip geras pasiteisinimas, o viršininkams patinka, kai esi „motyvuotas verslininkas“. Laikui bėgant supratau, kad atlyginimas nuo 6,5 iki 8 dolerių už valandą gali pakilti nebent dėl infliacijos. Tačiau nepaisant to, kad turiu šiek tiek gabumų ir žinau, kaip šnekėti apie tipografiją ir išdėstymą, aš neįsivaizduoju, kaip varžytis dėl rimtų dizaino darbų, tad nemanau, kad greituoju metu sugebėsiu pasitraukti iš paslaugų sektoriaus.

Kažkuriuo metu aš su tuo susitaikiau ir ėmiausi gerinti savo būvį kitomis priemonėmis. Kadangi mano darbo srityje nėra jokių susivienijimų – ypač paskirose kavinėse – turime vystyti būdus savo interesams ginti. Tai prasidėjo nuo smulkių vagysčių ir mažų sabotажų darbe, tačiau taip pat susiję su lankymusi pankų koncertuose bei protestuose prieš globalizaciją ir karą. Aš mėgavausi konfrontacijomis su policija ir kolektyvumo jausmu, tačiau negalėjau sugalvoti, kaip tai perkelti į savo darbovietę, kurioje vis dar praleisdavau didžiąją dalį laiko.

Kai dirbau kitoje kavinėje, mes su kolegomis supratome, kad mėnesinis parduotuvės susirinkimas su viršininkais buvo visiškai simbolinis, tad sušaukėme savo. Pasirodė aštuoni iš dvylikos baristų. Besimėgaudami iš parduotuvės nukautu vynu, mes vienas po kito pasisakėme, kas kam darbovietėje patinka ir nepatinka. Padarėme išvadą, kad viskas, kas mums darbe patiko, pavyzdžiui, vynas, buvo mūsų, o ne viršininkų iniciatyvų rezultatas. O viskas, ko nekontroliavome – neseniai sugriežtėjusios taisyklės, pokyčiai tvarkaraščių sudarymo procese, prižiūrėtojiškas vadovavimas – gali būti apeinama su atitinkamu solidarumu.

Nusprendėme savo triūsą padaryti jo vertu. Daugelis mūsų iškart prikalbino savo draugus, bet norėjome susisiekti ir su daugiau panašiose situacijose dirbančių žmonių, ir sukurti formalų paslaugų darbuotojų bendradarbiavimo tinklą. Mes taip pat norėjome, kad mums mokėtų daugiau; nusprendėme, kad kiekvienos pamainos darbuotojai apgalvos, kokie jų poreikiai, atliks skaičiavimus ir padarys, kad jų arbatpinigiai pasiektų šį minimumą atidėdami pinigus nuo užsakymų į savo arbatpinigių dėžutę, o ne kasą. Nusprendėme, kad visi nusipelnome pavalgyti; kadangi mūsų pamainos persidengė su valgymo laikais, iš kasos pasiėmėme dar šiek tiek pinigų, kad užsimokėtume už maistą. Trumpai tariant, sutikome, kad elgsimės su kavine kaip su savo nuosavybe ir įtrauksime naujuosius bendradarbius į šią slaptą bendruomenę.

Reformavome kavinę tiesiai po viršininkų nosimis ir porą metų gyvenimas buvo šiek tiek labiau pakenčiamas. Tačiau galiausiai kažkas leptelėjo ne tai, ką reikia, ne tam, kam reikia.

Kai buvau atleistas, tai yra, kai jie tyliai išbraukė mano vardą iš tvarkaraščio, sušaukėme susirinkimą, kad nuspręstume, ką daryti. Kažkas pasiūlė streikuoti – beviltiškai pasijuokėme. Visi iš mūsų suprato puolimo logiką, bet mūsų sąlygos jau buvo kraštutinai pavojingos. Galėjom įsivaizduoti, kad prie vartų laukia armija gerų darbuotojų, netveriančių noru būti vadovaujamiems mūsų viršininkų – darbuotojų, kurie manė, kad vogti yra blogai ir nė negalvojo už save pakovoti,

nes jie šiaip ar taip „planavo čia pabūti tik trumpai“.

Taigi šį raundą pralošėme. Galiausiai viršininkai susitvarkė finansus; jiems net pasisekė išauklėti keletą „profesionalių baristų“, kurių didžiausias noras buvo patekti ant Baristų žurnalo viršelio.

Reformos nepasisekė, bet užmezgiau gerų draugysčių. Vienas bendradarbis, kurį įtraukiau į žaidimą, tapo labai artimu draugu ir kartu mes ėmėme kurti planus toliau kovoti su paslaugų sektoriumi. Dalinomės butą, ėjom į koncertus ir vakarėlius, paįsėme mieste graffiti ir net sudalyvavome keliose demonstracijose.

Mūsų draugų tinklas padėjo jam gauti panašias pareigas kažkokiam aukštos klasės patiekalų be gliuteno restorane artimame miestelyje. Tačiau jis buvo vis labiau beįsitraukiantis į radikalių subkultūrų veiklą, tad galiausiai metė darbą ir iškeliavo. Aš jau buvau pakeliavęs ir visas, apie ką galėjau galvoti, buvo kovos, per kurią susipažinome, tęsimas – bet nesuprask neteisingai, aš už jį džiaugiausi. Žinojau, kad jis taip pat tęs kovą, nors abu buvome pasimetę dėl to, ką turėtume daryti, kad ką nors pakeistume. Galvojant apie tai dabar, jis atrodo kaip dažno reiškinių pavyzdys: vos tik žmonės nusiteikia nesitaikstyti su sąlygomis, jie perkeliama į kitą vietą – arba priverstinai kaip aš, arba savanoriškai kaip jis.

Likimas lėmė, kad jam iškeliavus, mūsų draugai suorganizavo man tokias pačias pareigas. Dar daugiau, bendradarbiai, kuriuos jis ką tik buvo palikęs, buvo tokioje pačioje situacijoje kaip ir aš.

Taigi vėl atsidūrėme prie lentos. Buvome penki. Visi buvom dirbę šioje pramonėje ne vienerius metus. Daugelis mūsų artėjome prie ketvirtosios dešimties ir buvome padarę tokias pačias išvadas. Kai tik galėjome, ėmėme vagiliauti ir ieškoti silpnųjų vietų.

Vienas kolega pastebėjo, kad šalia vietos, kur spausdavome sultis, buvo patogiai nuo saugumo kamerų paslėptas užkaboris; vietoj to, kad temptume likučius į kompostą, pradėjome juos mesti ten. Du kiti bendradarbiai netikėtai pradėjo savo nuožiūra šlapintis į skylę darbuotojų kambarėlio grindyse – mums nebuvo leidžiama naudotis restorano klientų tualetais. Gal tai buvo ir sutapimas, tačiau grindys neužilgo įgriuvo. „Sysiok į skylę!“ – tai tapo mūsų karo su viršininkais kolektyvinio šūkiu.

Lengva nebuvo. Ši darbovietė naudojo sudėtingesnę kontrolės sistemą nei bet kuris iš mūsų kada nors buvome patyrę. Buvo penki vadybininkai, po du kiekvienoje pamainoje. Viršininkas beveik visada kur nors tykodavo, o jei ne, tai stebėdavo mus per apsaugos kameras su savo iPhone'u! Kasa turėdavo būti perskaičiuojama po kiekvienos pamainos; jei trūkdavo pinigų, jie būdavo paimami iš mūsų arbatpinigių. Kai išmokdavai skaičiuoti kasos pinigus, vadybininkai primesdavo tau savo logiką vadindami kasos stalčiuką „tu“ ir šnekėdami apie tai, kiek „tu“ buvai skolingas parduotuvei.

Net kai nebūdavome darbe, jie stengdavosi kontroliuoti viską, ką veikėme. Kavinė, kurioje dirbau anksčiau, darydavo tą patį siųsdama mus į varžybas ir skatindama didinti visuomenės sąmoningumą apie espresso, tačiau šitai buvo blogiau. Kai šnekėdavome su viršininkais, turėdavome vartoti tokias išraiškas kaip „sinergija“, „nuostabus produktas“, „profesionali atmosfera“. Mūsų gyvenimo aprašymų nepakako – turėdavome palaikyti savo vaidmenį visą laiką.

Tačiau tai, kas tikrai peržengė mūsų ribas, buvo internetinis tinklapis, kuriame turėjome patys tvarkytis savo tvarkaraščius.

Iš pradžių tai skamba visai neblogai, ar ne? Tiesą sakant, mes ir prieš tai tarpusavyje tardavomės dėl tvarkaraščių, bet mūsų pasiūlymai paprastai būdavo atmetami. Tačiau tvarkaraščių sistemos perkėlimas į internetą buvo daug klastingesnis nei atrodo.

Įsivaizduok, ką tai reiškė darbuotojams, kurie neturėjo asmeninio priėjimo prie interneto. Daugelis darbuotojų dabar buvo priversti laisvadieniais eiti į viešąją biblioteką vien tam, kad išsiaiškintų, ar tą vakarą jiems nepaskyrė darbo. Negana to, kad laisvadienio turėdavome prašyti du mėnesius iš anksto, dabar turėjome pateikti paraiškas ir internetu. Be tvarkaraščių sistemos, tinklapis taip pat buvo prikrautas apmokymų filmukų ir parduotuvių skelbimų. Jie mums mokėjo tą patį atlyginimą, tik be arbatpinigių, kad sukurtume tuos filmukus – suteikdami jiems ilgalaikius įrankius, su kuriais ateityje jie galėtų ištreniruoti daugiau baristų ir gauti daugiau pelno. Galėjome prarasti savo darbus, tačiau mūsų padaryti filmukai leistų pinigų srautams nesustoti.

Taip pat mes nebegalėjome pasiteisinti, kad ko nors nežinome apie parduodamus produktus – visa informacija buvo tinklapyje. Kai mūsų darbai užvaldė visas mūsų gyvenimo sritis, nusprendėme, kad jas paskirti galime ir pasipriešinimui. Susidraugavome su dar pora kolegų ir pradėjome susitikinėti išgerti ar šnabždėti per rūkymo pertraukėles. Tarp mūsų atsirado bendrumo jausmas, pasižiūrėjome į save rimčiau. Keletas iš mūsų buvo skaitę apie profsąjungų darbuotojus, kurie kovojo su streiklaužiais trisdešimtaisiais; galbūt senojo darbo judėjimo susiformavimas kiek panašėjo į mūsų.

Galiausiai sukūrėme planą. Turėjome anonimiškai pareikalauti viršininkų uždaryti tinklapį ir nuimti apsaugos kameras, grasindami numatytą dieną streikuoti. Žinodami, kad daugelis kitų darbuotojų pritartų pirmajam siūlymui, o viršininkai nė už ką nepalaikytų antrojo, tikėjomės neeilinio streiko.

Mes jau buvome gavę vertingą pamoką iš bendradarbio, kuris pasielgė taip, kaip norėjo, nesitikėdamas jokios asmeninės naudos. Vieną šeštadienio vakarą pagrindinis virėjas tiesiog išėjo lauk ir nebegrižo. Viršininkas turėjo verstis per galvą, kad rastų ką nors į jo vietą, o restoranas prarado tūkstančius dolerių. Įsivaizdavome, kad panašiai galėtų atsitikti, jei sugestų kreditinių kortelių aparatas.

Jei streikas sustabdo gamybą, tai sabotazas taip pat yra streiko rūšis. Mes kėlėme hipotezę, kad, su sąlyga, jog viskas, ką mes gaminome, pirmiausiai buvo atmosfera – rūpestinga, profesionali ir tobulo siekianti aplinka – mes turėtume apleisti šiuos savo darbo aspektus. Kai gamyklų darbuotojai, gaminantys materialius daiktus, nusprendžia streikuoti, jie atsisako judinti svirtis, kilnoti dėžes ar stovėti prie surinkimo linijos; mes galėjome atsisakyti patarnauti.

Mes taip pat įsivaizdavome, kad mūsų reikalavimai galėjo būti tuoj pat įgyvendinti net jei viršininkai ir nenusileistų. Visos apsaugos kameros buvo sujungtos per kompiuterių tinklą; taip viršininkas galėjo prie jų prisijungti per savo iPhone'ą. Mes susisiekėme su keliais draugais, kurie šį tą išmanė apie programavimą, ir jie pasiūlė mums padėti – streiko metu užblokuoti kameras.

Streikas turėjo būti paremtas aktyviu mažumos vaidmeniu daugeliui kitų darbuotojų tiesiog tylint ir nesikišant. Mūsų planas buvo tęsti darbą, bet viską daryti neteisingai. Maisto padavėjai turėjo nunešti maistą neteisingiems staliukams. Paklausti, kaip jiems sekasi, patarnautojai klientams turėjo atsakyti: „Aš vis dar depresijoje nuo tada, kai mano draugas perdozavo.“ Galiausiai kai kurie iš mūsų turėjo retkarčiais susižeisti: įsipjauti į pirštą pjaustydami vaisius ar nukristi nuo laiptų. Planavome sutrikdyti visko veikimą, net savo pačių. Tai kainuotų jiems visos nakties pelną ir sugadintų reputaciją.

Ar tikėjomės laimėti? Sunku pasakyti. Ką išvis reiškia laimėti? Jei būtume norėję tiesiog pagerinti savo darbo sąlygas, būtume grįžę prie darbo paraiškų pildymo. Ne, mes norėjome kažko daugiau – norėjome sukurti naują pasirinkimo savimi precedentą. Net jei mūsų streikas būtų nepasisekęs, jau būtų buvęs atliktas žingsnis maištingo paslaugų sektoriaus link. Pavieniai streikai kaip mūsų galbūt ir neatneštų pokyčių, tačiau įsivaizdavome, kad jie galėtų prisidėti prie kažko didesnio. Jei galėtume padaryti restoraną nekontroliuojamą, ką dar galėtume?

Namų ruošia

Įsivaizduok buržua vakarėlį: vyrai kalbasi apie gamybą, o žmonos apie vartojimą. Šiame vaizdinyje vyrai siejami su vertės kūrimu, o moterys su jos išleidimu: iš kiekvieno pagal galimybes, kiekvienam pagal poreikį. Kiekvienas vyras turi nusiskundimų dėl jo sunkiai uždirbtus pinigus išleidžiančios sutuoktinės – kam, jis negali suprasti.

Tačiau kaip veiktų ekonomika be viso neapmokamo namų šeimininkių darbo? Darbdaviai turi kompensuoti darbuotojų darbą, tačiau niekas neatlygina namų šeimininkėms už viską, ką jos padaro ruošdamos ir išleisdamos darbuotojus. Vaikų priežiūra, maisto ruošimu ir namų tvarkymu apkrautos moterys yra priverstos priklausyti nuo tų, kurie uždirba – dėl šios priežasties jos dažnai tampa įkalintos prievartiniuose santykiuose – arba pačios pradėti uždirbti.

Kol moterys susiduria su stiklinėmis lubomis darbovietėse ir turi atlikti didžiąją dalį darbų namuose, samdomas darbas nepasiūlo jokio palengvėjimo. Milijonai moterų turi dirbti už mažesnius atlyginimus nei gauna tuose pačiuose darbuose dirbantys vyrai, o tada grįžti namo antrai pamainai neapmokamo darbo ir rūpintis šeima. Prie šios antrosios pamainos galėtume pridėti ir trečiąją, kurią sudaro emocinė globa, konfliktų valdymas ir seksas, kuris dažnai neproporcingai vienai pusei taip pat yra darbas.

Kaip kapitalistai pasipelno iš darbuotojų triūso, taip jie pasipelno ir iš neapmokamų buitinių darbų. Įsivaizduok, kas būtų, jei jie turėtų sumokėti už kiekvieno darbuotojo slaugą, maitinimą, jo vaikų auginimą ir namų valymą! Atlyginimų vergystė pasirodė lengviau palaikoma už katorginę, nes ji palieka minėtas išlaidas patiems vergams – darbdaviams pigiausia palikti šias pareigas darbuotojų šeimoms.

Ši pelninga situacija yra palaikoma politinių ir socialinių institucijų tinklo, skirstančio darbą į apmokamą ir neapmokamą, produktyvų ir reproduktyvų. Namų šeimininkės vaidmuo yra įtvirtinamas įstatymų ir papročių, kurie sistemiškai guja moteris iš viešojo gyvenimo ir užkertą joms priėjimą prie išteklių. Kai kurie iš šių papročių atsirado prieš šimtus ar tūkstančius metų. Kapitalizmas nėra nei seniausia, nei svarbiausia galios disbalansus kurianti sistema; ji išsivystė ant

patriarchalinių ir kitų hierarchijų pamatų. Jų neįmanoma įveikti pavieniui: seksistiškas antikapitalizmas vis dar palaikytų nevienodą kapitalo paskirstymą taip, kaip ir kapitalistinis feminizmas perkeltų išnaudojimo našą vargingesnėms moterims.

Kad jau pradėjome apie tai kalbėti – daug moterų gauna atlygi už vaikų priežiūrą ir buitinius darbus, tačiau ne savo pačių šeimose. Darbininkų klasės motinos dažnai turi išleisti pusę savo pajamų žemos kokybės vaikų priežiūrai, kad galėtų rūpintis turtingų žmonių vaikais. Šesto ir septinto dešimtmečių moterų judėjimų dėka, daugiau vidurinėsios klasės moterų gali siekti įsijungti į darbo rinką ir mokėti kitoms moterims, kad valytų jų namus.

Kaip ir vaikų rūpyba, ligonių ir pensininkų priežiūra taip pat buvo integruota į rinką ligoninių, senelių namų ir slaugos įstaigų forma. Šitai kapitalizmas paskirsto globą, kaip ir visa kita, pagal turtą, o ne pagal poreikį.

Sekso industrija

Parsidavinėti – iš šios sąvokos galime daug ką suprasti apie kapitalizmą. „Paskirti savo talentus nevertingai veiklai dėl finansinės naudos“ – kas to šiandien nedaro? Bet verslininkai ir profesoriai nevadinami prostitutėmis, kad ir kokiais nevertingais dalykais užsiimtų; ši nešlovė perkeliama moterims ir seksualiniams atskalūnams, pernelyg nepasiturintiems, kad būtų vadinami „palydovais“. Kaip ir buitinio darbo atveju, visi spyriojasi pareikalauti mokėti iš anksto už tai, kas paprastai gaunama per aplinkui – tai per daug išryškina darbo dinamiką visuose visuomenės lygmenyse. Seksualumas yra šventas, t.y. formos, kuriomis jis gali pasirodyti, griežtai diktuoja patriarchalinės tradicijos. Savo talentų paskyrimas nevertingai veiklai priskiriamas tiems, kurie priversti tai daryti, kad išgyventų; ne tiems, kurie kitus prie to priveda.

Sekso darbuotojos iš sekso industrijos pasipelno ne ką daugiau nei kalnakasiai iš kalnakasybos. Didžiausia apyvartos dalis nuteka pornografijos tinklų vadovams ir suteneriams. Įstatymai, tariamai skirti ginti visuomenės moralę ir „apsaugoti“ moteris, pagrinde pasitarnauja kontroliuodami vienintelę industriją, kurioje moterys ir kiti, išskiriami dėl seksualinių savybių, galėtų turėti pranašumą. Ką apie visuomenės moralę sako tai, kad yra legalu pjauti kalnų viršūnes, bet nelegalu moterims priešintis skurdui imant pinigų už seksą?

„Sėkmingų“ sekso darbuotojų vaidmuo taip pat parodo, kad geriausias būdas įgyti pranašumą yra pasiduoti seksualinėms vyrų užgaidoms. Tai vienodai tinka ir Madonai, Angelinai Jolie bei kitoms parduodančioms savo seksualinį žavesį, ir tiesiog porno žvaigždėms. Nuomonė, kad parsidavinėjimas seksui gali būti įgalinantis, yra mito, kad kapitalizmas skatina demokratiją ir laisvę, dalis. Tikrai geriau uždirbti 80 dolerių per valandą, o ne 8, bet tai vis dar darbas. Labiausiai „įgalintos“ sekso industrijos atstovės savo pajamas gauna iš patriarchalinės seksualumo struktūros, sistemiškai nugalinančios moteris – kaip ir darbininkų kooperatyvai, kad išgyventų, remiasi kapitalistine rinka ir joje glūdinčiu išnaudojimu.

Sekso industrija pateikia pamokantį pavyzdį mikro lygmens, kuriame dera technologinė pažanga, socialinis susvetimėjimas ir kapitalistinis išnaudojimas. Prieš mažiau nei šimtą metų, sekso darbas vis dar buvo ikiindustrinėje vystymosi fazėje ir susidėjo daugiausiai iš asmeninių susitikimų tarp individų. XX-ajame amžiuje naujos technologijos leido kapitalistams kaupti kapitalą iš

pornografinių filmų – atsirado galimybė sumokėti vieną kartą už produktą, kuris vėliau neš pilną pakartotinai. Žinoma, pornografija egzistavo jau tūkstančius metų – naujas dalykas buvo sugebėjimas masiškai produkuoti realistiškus simuliakrus. Kaip gamyklos pakeitė likusią ekonomiką, taip ir šitai pagreitino procesą, per kurį sekso industrijos valdytojai kaupė kapitalą. Tai šiuos filmus gaminančioms kompanijoms suteikė galimybę daryti didžiulę įtaką milijonų vartotojų seksualumui – jie ne tik pardavinėjo pasitenkinimą, bet ir jį konstravo.

Vėliau sekęs technologinis vystymasis tęsė vartotojų seksualumo formavimą. Nemažoje „išsivysčiusio“ pasaulio dalyje daugelis seksualinių vyrų patirčių yra lydimos įvairių aparatų. Modernusis seksualumas yra toks susaistytas su virtualybe, kad ir realybėje meilės ryšių dalyviai linksta kartoti sekso industrijos propaguojamus vaidmenis. Šiuo atžvilgiu pornografija sudaiktina amžių senumo lyčių vaidmenis juos atnaujinama ir vėl pritaikydama. Per pastarąsias keletą kartų, pripažįstamų seksualinių praktikų ir tapatybių laukas pasidarė daug įvairesnis, bet nė kiek nenutolo nuo kapitalizmo įtakos; iš ekonomisto perspektyvos tai – tik naujų rinkos nišų atsiradimo reikalas.

Pelno imperatyvai formuoja ne tik socialinę lyties ir seksualumo konstrukciją; jie taip pat formuoja ir biologinę konstrukciją. Viagra, testosteronas, kontraceptinės tabletės – lytis farmacijos kompanijų laboratorijose gaminama ne mažiau nei senesnėse institucijose, tokiose kaip šeima. Tai tinka kalbant ir apie atletus, kurie vartoja steroidus, ir apie tuos, kurie įsideda silikono implantus. Lytis pasitelkiama ne tik norint prastumti produktų linijas – tuo pačiu metu ji yra ir vartotojo tapatybė, prekė, ir vienas iš savęs pardavinėjimo aspektų, prasitęsiančių už darbovietės ribų.

Šiame kontekste deviacijos nuo sukonstruotų lyčių normų tapo nusavinamos kaip medicininis reiškinys, patvirtinantis, kad normos yra „natūralesnės“ nei kūnai, kuriuose gimstame. Paremdami naratyvą, teigiantį, kad transseksualai yra moterys, įkalintos vyrų kūnuose, ir atvirkščiai, psichiatrijos ir medicinos autoritetai numano, kad kategorijos vyras ir moteris yra universalios ir visa apimančios. Paradoksaliai, įgalindami žmones laviruoti tarp tariamai nekeitamų kategorijų, jie įtvirtina patriarchalinės dviejų lyčių sistemos hegemoniją; ir palieka už borto visus, kurie negali arba nenori pasirinkti pusės.

Taigi, pradėdamas malonumais ir baigdamas lyčių tapatybėmis, kapitalizmas daro įtaką pačioms intymiausioms kiekvieno gyvenimo aspekto detalėms. Mūsų bruožai, kadaise skleidęsi už rinkos diktato, dabar yra jos kolonizuojami tiek, kad galiausiai tik per ją ir tegalime juos išreikšti. Pavyzdys: vyras, kuriam sunku masturbotis be pornografijos vaizdų. Kai seksualumas apdirbamas ekonominių jėgų, o seksualiniai santykiai dažnai įvyksta tarp partnerių, turinčių skirtingas prieigas prie išteklių, gali būti sunku sekso darbą atskirti nuo sekso.

Kariuomenė, policija ir privati apsauga

Kaip Čikagos meras Richardas Daley'as aiškino apie 1968–ųjų metų Demokratų Nacionaliniame Suvažiavime vykusias riaušes, „policininkas ten ne tam, kad sukeltų netvarką – jis ten tam, kad ją palaikytų.“

Kuo išteklių ir galios paskirstymas nelygesnis, tuo daugiau jėgos reikia jam išlaikyti. Makro lygmenyje tai matoma kariuomenėje, okupavusiose ištisas tautas, o mikro lygmenyje – saugos darbuotojuose, vis kartojančiuose budėjimus. Kiekvieną dieną Nacionalinė Saugumo Agentūra

(NSA) įsterpia į beveik du milijardus elektroninių laiškų ir skambučių, ir juos išsaugo; saugumo kameros stebi kasos aparatus kiekvienoje degalinėje. Tai labai daug ką pasako apie tai, kokia subalansuota yra mūsų visuomenė.

Kas nors galėtų paklausti, kokia nauda iš viso šito aparato, kai šeimyninis smurtas ir nusikaltimai tarp vargšų tęsiasi nemažėdami. Bet tikslas juk yra ne tiek sumažinti smurtą, kiek monopolizuoti kontrolę: kol nekelia grėsmės galios balansui, smurtas policijai nėra prioritetas. Chaosas ir smurtas dažnai didėja kaip atsakas į represyvią jėgą, tačiau tai gali legitimuoti okupuotojus ir suskaldyti okupuotuosius.

Kapitalizme glūdinčios prieštaros padeda jį palaikyti. Kapitalizmas gamina nepasiturinčius žmones, kuriems trūksta darbų; jiems pasiūloma dirbti prižiūrint kitus žmones namuose arba svetur. Kariuomenė yra nepalyginamai socializuočiausias JAV ekonomikos sektorius. Neskaitant įsidarbinimo galimybių, kurias ji siūlo vargšams ir beviečiams, daugelis jų gali ieškoti laimės ir kitoje armijoje.

Ginkluotos pajėgos ne tik palaiko disbalansus – jos taip pat įveda naujus. Tokios karinės intervencijos kaip Opiumo karai ir invazija į Iraką laimėtojams suteikia pigaus darbo ir išteklių. Okupacijos, politiniai perversmai, atstovaujantieji karai (*proxy wars*) ir subtilesni prievartos „demokratizuotis“ būdai yra priemonės užsitikrinti teritoriją verslui. Dėl šios priežasties didžioji dalis JAV vyriausybės sudaromo biudžeto atitenka kariuomenei: valstybė funkcionuoja kaip kolektyvinė išteklių, skirtų kapitalizmo plėtrai, kaupykla, o kariuomenė šioje įrankių dėžėje yra vienas iš svarbiausių įrankių.

Teoriškai, žinoma, kariai ir policija egzistuoja tam, kad apsaugotų piliečius nuo kitų ginkluotų piktadarių. Šiuo atžvilgiu jie užsiima tam tikru apsaugos reketu, nes piliečiai gali pagrįstai baimintis kitų žudikų net labiau nei tų, kurie tarnauja jų vadovams. O vadovams ši situacija tinka puikiai: kuo jų pavaldiniai labiau bijo kitų tautų – arba vieni kitų – tuo jie mažiau prieštarauja savo pačių pavergimui.

Tais laikais, kai valdžios svarstė apie savo kaip atskirų tautų, o ne globalios ekonomikos dalyvių interesus, atviri karai buvo daugiau ar mažiau įprasti. Šiandien tarptautinius konfliktus dažnai bandoma pavaizduoti kaip globalios daugumos pastangas suvaldyti „niekšingą valstybę“, tokią kaip Irakas ar Šiaurės Korėja. Vietoj to, kad kovotų dėl iškilimo tarpusavyje, vyriausybės vis dažniau bendradarbiauja, kad pagilintų ir sutvirtintų kapitalizmo pamatus. Dėl šios priežasties, senamadiški karai buvo pakeisti globalia kontrole, o kontrolė pavirto į karą su gyventojais: karus su narkotikais, su „terorizmu“, nelegalia imigracija, politiniais skirtumais.

Nors armijos egzistuoja jau tūkstantmečius, policija yra ganėtinai naujas reiškinys. Dar prieš kurį laiką bendruomenės tvarkydavosi pačios. Kad „palaikytų taiką“, turtingieji ir galingieji kartais pasitelkdavo samdinius, bet pirmiausiai jie rūpinosi savo pačių privilegijų apsauga ir bausmėmis už nepaklusnumą. Jų kišimasis į nepasiturinčių bendruomenių reikalus buvo retas ir akivaizdus.

Kai XVIII ir XIX amžiuje atsirado modernūs policijos departamentai, jie buvo skirti ne bendruomenių apsaugai, bet jų privertimui paklusti centrinei valdžiai. Tai buvo viena iš daugelio iniciatyvų, turėjusių išplėsti biurokratinę kontrolę į visas gyvenimo sritis. Anksčiau nepaklūstantieji

galėdavo išnaudoti priešišką galios struktūros frakcijų tarpusavio konfliktus. Dabar pasipriešinti policijai reiškia kovoti prieš patį valstybės aparatą.

Pramonės revoliucija sutelkė išnaudojamuosius ir jų gaminamas prekes chaotiškose urbanistinėse aplinkose, kuriose daug kas iš jų mėgino įvykdyti savarankišką turto persikirstymą. Šioje situacijoje kapitalistai nebegalėjo ginti savo interesų pavieniui. Taigi centralizuotos policijos naujovė pasitarnavo dvejais atžvilgiais: ji monopolizavo valstybės kontrolę, tuo pačiu metu saugodama pirklių ir pramonininkų nuosavybę bei prekybą – o tai nešė valstybei didesnę pelną iš mokesčių. Atitinkamai, policija susikoncentravo į vagysčių ir „dykinėjimo“ prevenciją, nors tada, kaip ir dabar, kad pateisintų savo egzistenciją jie naudojo sensacingomis žiaurių nusikaltimų istorijomis.

Daugelis technikų, kurias šios policijos naudojo, iš pradžių buvo sukurtos karališkųjų šnipų, kad užgniaužtų maištingas idėjas ir sąmokslus. Tai nebuvo joks sutapimas: valstybės turtui tampant priklausomam nuo kapitalistų kaupimo, paplitę nusikaltimai prieš privačią nuosavybę tapo vienu didžiausiu pavojų galios struktūrai.

Galiausiai politinė represija ir nusikaltimų prevencija tarnauja tam pačiam tikslui. Sukti policijos atstovai gali be didelių pastangų keisti savo retoriką nuo kovos su nusikalstamumu prie kovos su politiniu ekstremizmu ir atvirkščiai, priklausomai nuo to, kas tuo metu patogiausia. Kai politiniai judėjimai patiki šiomis kategorijomis ir įdeda pastangų, kad būtų skiriami nuo „nusikaltėlių“, jie sutaupo policijai darbo.

Šiandien, kai vis daugiau „viešosios“ erdvės tampa privačia – prekybos centrai, universitetų miesteliai, aptvertos bendruomenės – privatioms kompanijoms ir kitoms nevyriausybinėms organizacijoms tenka vis daugiau atsakomybės už kasdienę nusikaltimų prevenciją. Šiandien JAV yra virš milijono apsaugos darbuotojų – daugiau nei policininkų. Be to, verslininkai dažnai iš policijos perka specifines paslaugas arba suteikia policijai įrangos mainais į dažnesnį patruliavimą. Kai kuriose vietovėse ne pelno siekiančios organizacijos ir policija verbuoja piliečius, kad šie patys stebėtų savo apylinkes.

Tai žymi ne sugrįžimą į laikus, kai dar nebuvo policijos, o naują kontrolės plėtros fazę. Centralizuotos policijos pajėgos tapo reikalingos tuomet, kai neramumų metu didžioji dalis žmonių ėmė nesitapatinti su kapitalizmu; jos pasitarnavo homogeniškos aplinkos, kurioje klestėtų komercija, sukūrimui. Jos ir dabar veikia, kad užgniaužtų sukilimus – ne be reikalo įvyko perėjimas prie greitojo reagavimo būrių ir minios suvaldymo taktikų. Tačiau dabar, kai kapitalizmas pavergė didžiąją pasaulio dalį, privatizuota ir decentralizuota kontrolė turi pranašumą: ji gali prisitaikyti prie skirtingų kontekstų nebūdama varžoma bendresnių ribų, tokių kaip įstatymas ar teisingumas. Kaip ir pats darbas, kontrolė tapo lanksti ir įvairi.

Panašiai, kaip nacionalinės valstybės vaidmuo tarptautinėje politikoje mažėja, taip nacionalines kariuomenes ima keisti privčiai samdomos. Komercinės saugumo agentūros samdomos užsienyje, o valstybių kariuomenės sugrąžinamos namo, kad nuslopintų maištus savo pačių tautose.

Didėjančios bedarbystės eroje policijos santykis su pašalintaisiais atitinka viršininkų santykį su pavaldiniais. Kaip priešakiniai būriai, primetantys nuosavybės teisių nelygybę, jie dažnai yra pirmasis apleistųjų pykčio taikiny. Kai tik šis pyktis išauga tiek, kad pradeda grasinti nelygybei,

pamatome, kad kiekviena valstybė yra potenciali kontrolės valstybė.

Migrantų darbas

Kodėl ieškodami darbo žmonės nelegaliai kerta sienas? Ar tai neparodo, kad JAV ir ES turi geresnes ekonomikas nei tokios šalys kaip Meksika ar Marokas? Ar jos neturi teisės gintis nuo įsibrovėlių?

Nesąmonė – vis tai yra *ta pati* ekonomika. Gėrybės, darbai ir pelnai teka per sienas, kurios taip pat palaikomos tik žmonėms ir tik tam, kad būtų galima juos geriau išnaudoti. Ne tik sienos, bet ir pačios valstybės yra sutartiniai konstruktai, kaip ir „nelegalus imigrantas“ – kartu jie legitimuoja darbo jėgos padalinimą į kastas. Bet kad prisikastume prie viso šito šaknų, turime atsigręžti kelis šimtus metų atgal.

Kai išplaukė pirmieji konkistadorai, jų svarbiausias tikslas buvo gauti išteklių, kurie padėtų jiems paimti viršų galios konfliktuose savuose kraštuose. Ten, kur rado hierarchines visuomenes, jie nuvertė vietinę valdančią klasę ir užėmė jų vietą; kur vietiniai buvo valdomi sunkiau, jie juos išvarė arba išžudė. Biologiškai turtingiausios pasaulio dalys – tropikai ir atogrąžų girios – buvo matomos kaip lobynai grobstymui; šiandien šios žemės vietos vis dar išlieka vargingiausiomis ir labiausiai išnaudojamomis. Vėsesni regionai, kuriuose mažiau ką galima nusiaubti, tokie kaip Šiaurės Amerika, perėmė perteklinę Europos populiaciją. Greitai amerikiečiai patys tapo turtinga tauta, nes ėmė pasilikinėti turtą, vietoj to, kad siųstų jį atgal į Europą. Tas pats įvyko netgi Australijoje, kuri iš pradžių buvo kalinių kolonija. Kai pirmųjų kolonistų imperijos ėmė irti, šios naujos jėgos buvo puikiai pozicijuotos, kad perimtų valdžią.

Taigi, svetimtaučių, atvykstančių sunaudoti vietinius išteklius ir nukreipti pinigus nuo jų ekonomikos, istorija yra projekcija: tai lygiai tas pats, ką kolonistai amžius darė darbo migrantų gimtiesiems kraštams. Kiekvieną kartą, kai JAV korporacija atidaro atstovybę užsienyje ir siunčia pelnus namo, tas pats išnaudojimo procesas, kuris vyksta tarp darbdavio ir darbuotojo, pasikartoja tarp tautų. Tarptautinis Valiutos Fondas ir Pasaulio Bankas gali priverstinai primesti besivystančioms šalims „struktūrinio prisitaikymo programas“ mainais į paskolas būtent dėl to, kad šios šalys buvo taip ilgai išnaudojamos.

Migrantų darbas yra neišvengiama šios nevienodo „vystymosi“ pasekmė ir tai nėra naujas reiškinys. Pavyzdžiui, po vergijos panaikinimo, kad palaikytų vilnos pramonę ir tiestų transkontinentinius geležinkelius, į JAV buvo atgabenti kinų imigrantai. Rasistiški įstatymai neleido jiems gauti pilietybės arba įsigyti žemės ir galiausiai dešimtis tūkstančius jų išvarė iš šalies – greitai jų vietą užėmė meksikiečiai.

Per ateinančią amžių sekė meksikiečių imigracijos ir deportacijos bangos – jie buvo priimami kaip pigi darbo jėga per pasaulinius karus, o tada išvaromi per sekančius ekonominius nuosmukius. Pasienuio kontrolė kaip galimybė kontroliuoti darbo perteklių pirmiausiai buvo darbo departamento atsakomybė. Net tada, kai vyriausybės reguliacijos turėdavo apsaugoti darbininkus migrantus, darbdaviai apeidavo įstatymus, kad sumažintų išlaidas, o migrantai dingdavo kartu su ekonomine būtinybe.

Meksikos ekonomikos žlugimas 1980-aisiais privertė smulkius ūkininkus parduoti savo turtą ir ieškoti darbo; šiaurinėje šalies dalyje atsirado makiladoras, išnaudojusios pigios darbo jėgos privalumus ir išvengusios JAV aplinkosaugos ir darbo nuostatų. Dešimtmečiu vėliau tos pačios priežastys dalį šių gamyklų patraukė į Rytų Aziją, priversdamos darbininkus tęsti savo judėjimą šiaurėn į JAV fermas ir mėsos apdirbimo įmones. Šiandien rytų azijiečiai taip pat dirba emigracijoje, kai kurie tokiuose neseniai praturtėjusiuose regionuose kaip Arabų pusiasalis.

Darbininkų įleidimas į valstybę tik darbo laikotarpiui – draudžiant jiems pasilikti ilgiau ar kartu pasiimti šeimas – yra būdas išgauti daugiausiai darbo už mažiausią kainą. Net jei darbininkai visas savo pajamas, atskaičius pragyvenimo išlaidas, parsivežtų namo, darbdaviai iš jų darbo vis tiek pasipelnytų daugiau nei iš vietinių darbininkų; be to, vyriausybė neturi mokėti už mokyklas ar socialines paslaugas jų vaikams ar tėvams. Tas pats galioja ir dieniniam darbui, kai darbdaviai moka tik už tiek darbo valandų, kiek jiems reikia, nemokėdami už tuščiai praleistą samdinių laiką ir neteikdami socialinių garantijų. „Po prekystaliu“ turintys dirbti imigrantai be dokumentų jau išpildinėja libertarų kapitalistų nereguliuojamos rinkos svajonę. Taip išeina, kad tie, kurių gimtosios žemės buvo išplėstos kolonistų, vėl turi belstis į kolonistų duris, kad būtų toliau išnaudojami.

Neturintieji pilietybės, legaliai ar ne, yra ypatingai pažeidžiami darbuotojai net kai atvyksta ir ne iš apiplėštų kraštų. Jie neturi garantijų, kurios suteikiamos piliečiams; jei jie bando organizuotis, jie gali būti tuoj pat atleisti, net deportuoti. Dėl šių priežasčių jie dažnai yra buvę panaudoti malšinti streikams ir sąjungoms, o tai pasitarnavo tolesniems pasidalinimams tarp dirbančiųjų sukelti.

Baudos nelegalius imigrantus samdantiems darbdaviams tik mažina dirbančių migrantų atlyginimus – iš darbdavio perspektyvos, rizikuoti verta tik tada, jei tai sutaupo išlaidų, o darbininkams jų darbų reikia bet kokia kaina. Tuo pačiu, sienų apsauga stengiasi ne tiek neįsileisti imigrantų be dokumentų, kiek išlaikyti juos viduje: jei jiems reikia darbo, jie ras būdą dėl jo pereiti sieną, bet be vilties lengvai parsirasti namo. Tai JAV viduje sukuria nuolat marginalizuojamą populiaciją, kurios nebereikia gundyti ypatingais darbo pasiūlymais. Šiandien JAV gyvena apie 12 milijonų nelegalių imigrantų, kurių daugelis ten praleido didžiąją dalį savo gyvenimo.

Atvirkštinis migrantų darbo variantas yra darbų perkėlimas į užsienį – pats darbas migruoja, o dirbantieji lieka, kur yra. Naujųjų technologijų dėka korporacijoms nebereikia nei keliauti į „besivystantį pasaulį“, kad jį apiplėštų, nei gundyti jo gyventojų atkeliauti pas save – juos galima samdyti mažiausiomis kainomis kad ir kur jie būtų.

Šiandien, kai skirtingų tautų žmonės vis labiau maišosi, pasaulinė ekonomika dalinama į *privilegijų zonas*, palaikomas ne erdvinių bet tapatybių apibrėžčių. Kai kurios iš jų yra pavirtusios įstatymais ir palaikomos dokumentų; kitos primetamos daugiausiai ekonominių ar socialinių struktūrų. Šiame kontekste tautybė papildo klasinę sistemą senamadiška kastų sistema, legaliai apribodama skurstančių meksikiečių darbuotojų teises ir judėjimus, nebent jie patenka į aukštesnę kastą susituokdami. Tai tik vienas iš daugelio būdų, kuriais darbo jėga buvo padalinta, kad būtų lengviau ją išnaudoti.

Po maždaug dviejų valandų mes sustojome šalutiniame kanijone, kad sutvarkytume merginos žaizdas. „Kiek tau metų?“, – paklausiau.

„Penkiolika. Oregone gyvenu nuo dvejų. Ką aš veiksiu Meksikoje? Aš niekada ten negyvenau. Aš

ten nieko nepažįstu. Nuo tada, kai buvau deportuota, negalėjau susisiekti su tėvais. Turėsiu toliau bandyti, kol pavyks.“

Keturias paras jie buvo visiškai pasiklydę. Salvadorietis turėjo mobilųjį telefoną, kuris JAV tinkle neveikė. Jis buvo pilnas aplankytų vietų ir matytų dalykų nuotraukų. „Pažiūrėk į šitą kalną“, paskatino jis. „Mes jį perėjome! Tai buvo taip gražu. Tikrai manėm, kad mirsim.“

Atgaudinėdami jėgas jie paklausė, kiek man kainuoja užpildyti savo sunkvežimio baką. Aš atsakiau, kad maždaug septyniasdešimt penkis dolerius.

„Septyniasdešimt penkis? Dolerius?“

„Jo“, - patvirtinau aš, manydamas, kad jis galvoja, jog tai labai brangu. „O kiek kainuotų El Salvadore?“

„Šimtą penkiasdešimt, gal du šimtus.“

„Du šimtus? Dolerių? Jėzau! Kiek tu ten uždirbi per valandą?“

„Prieš išvykdamas statybose uždirbdavau po aštuonis dolerius per dieną.“

Aš išsitraukiau pieštuką ir mes paskaičiavome. Po ilgų skaičiavimų nustatėme tris dalykus:

1) Šimtas penkiasdešimt ar du šimtai dolerių už baką reprezentuoja maždaug dvidešimt dienų darbo už aštuonis dolerius per dieną.

2) Aš paprastai uždirbu apie penkioliką dolerių per valandą, o tai yra maždaug šimtas dvidešimt dolerių per dieną.

3) Tai reiškia, kad salvadoriečiui sumokėti šimtą septyniasdešimt penkis dolerius už degalų baką buvo taip pat sunku, kaip man du tūkstančius penkis šimtus.

„Tai problema“, - pasakiau.

„Tai labai rimta problema“, - sutiko jis. „Jie pririšo mūsų valiutą prie dolerio ir viskas tapo neįtikėtina brangu. Ten dabar tiesiog neįmanoma gyventi.“

Po savaitės jis man paskambino iš savo pusbrolio namų Jutoje. Jiems pavyko išeiti iš dykumos.

Kaliniai

Kokia yra kalėjimų funkcija? Visų pirma, palaikyti žmones klusnius *kituose kalėjimuose*. Kalėjimai reikalingi ne tiek tvarkai palaikyti, kiek išsaugoti rinkos kuriamą nelygybę. Jų reprezentuojama prievarta ir kontrolė yra ne nukrypimas kitais atžvilgiais laisvoje visuomenėje, bet esminė kapitalizmo sąlyga. Kalėjimai tėra radikalesnė logikos, glūdinčios privačios nuosavybės teisės ir valstybių sienose, manifestacija.

JAV šiuo metu yra didžiausias įkalinimo lygis pasaulyje: virš 2,4 milijono žmonių kalinami areštinėse ir kalėjimuose, o dar 5 milijonai paleisti lygtinai. Daugelis jų sėdi už su nuosavybe susijusius nusikaltimus arba užsiėmimą nelegaliu verslu. Kalėjimų pramonė tampa vis svarbesne JAV ekonomikos dalimi: ji siūlo kalinių darbą už mažiau nei dolerį per valandą, suteikia galimybes pardavinėti produktus ir kaliniams, ir vyriausybėms, bei samdo šimtus tūkstančių kalėjimo darbuotojų, kurie kitu atveju vargu ar turėtų karjeros galimybių.

Beveik pusė visų kalinių yra juodaodžiai, nors jie sudaro daug mažesnę visos JAV populiacijos dalį; kalėjimų sistemos giminybę galima atsekti žvelgiant nuo pat vergijos atsiradimo. Kai kuriais atvejais tai visiškai akivaizdu: Luizianos sunkiųjų darbų kalėjimas vis dar funkcionuoja kaip

medvilnės plantacija, kaip ir prieš pilietinį karą, kai laukuose dirbo ne iki gyvos galvos sėdintys kaliniai, o vergai.

Nesunku tame įžvelgti rasistinį pelno vaikimasi, tai paprasta ir aišku, bet yra ir kažkas dar. Esminė kalėjimų funkcija yra susidoroti su kapitalizmui neišvengiamomis struktūrinėmis problemomis.

Kapitalistams sukaupiant vis daugiau ir daugiau turto, išnaudojamieji ir pašalintieji turi vis mažiau priešasčių paklusti nuosavybės įstatymams. Iki modernios kalėjimų sistemos įsteigimo, didelė dalis miestų gyventojų užsiimdavo „nusikalstama“ veikla arba simpatizavo ja užsiimantiems; šiai problemai išspręsti reikėjo atskirti nepaklusnumą *nusikalstamame įvykyje*, kuris galėtų būti izoliuotas ir sukontroliuotas. Kalėjimų sistema ir visos panašios sekimo bei bausmės formos kartu institucionalizuoja dirbančiųjų ir nusikaltėlių skirtį, įkūnydamos ją tiek kultūrinėse ir etinėse struktūrose, tiek fizinėje kūnų segregacijoje. Kaip ir kitos skirtys – darbininkas ir vergas, pilietis ir imigrantas – ši skirtis apskaičiuota taip, kad padalintų nesėkmingoje kapitalizmo pusėje esančiųjų gretas. „Doram“ darbuotojui nusikaltėlių problemos yra jų pačių reikalas – ir jų pačių kaltė.

Tad kalėjimai yra viena iš nusikaltėlių klasės, būtinos industriniam kapitalizmui, kūrimo projekto išraiška. Tai taip pat paaiškina, kodėl recidyvizmas visada „yra problema“, bet niekada nėra išspredžiamas: kuo aiškesnė nusikaltėlių klasė, tuo lengviau ją kontroliuoti. Kai nusikaltėlių klasė atskiriama nuo likusios visuomenės ir su ja supriešinama, visi nusikaltimai suprantami kaip antisocialūs, ir dirbantieji priešais laiko nusikaltėlius, kurie gali juos apvogti, o ne kapitalistus, kuria tai daro nuolatos.

Kalėjimai pasitarnauja išnaudojamųjų ir pašalintųjų valdymui ir kitais būdais. Perėjimai nuo vieno produkcijos modelio prie kito dažnai reikalauja milžiniškų pigaus darbo ir žaliavų įplaukų: pavyzdžiui, Britanija galėjo industrializuotis tik dėl savo plėšikavimo užjūrio kolonijose. Tuo pat metu, gamybai tampant vis efektyvesne, tai sukuria perteklių populiacijos, kurios darbas nebereikalingas – taip atsitiko „nusikaltėliams“, kuriuos Britanija eksportavo į kalėjimų kolonijas Australijoje. Kalėjimų pramonė gali išspręsti abi šias problemas, priverstinai kurdama pigų darbą ir kontroliuodama tuos, kurie buvo pašalinti iš ekonomikos. Dažnai ji atlieka abi funkcijas vienu metu.

Po pilietinio karo kalinių nuoma buvo sugalvota kaip būdas gauti nemokamo darbo, kontroliuoti naujai išlaisvintų vergų populiaciją ir pagreitinti Pietų industrializaciją. Dvejomis kartomis vėliau, kitoje vandenyno pusėje bolševikai užėmė valdžią manydami, kad valstybinė kontrolė yra greičiausias būdas industrializuoti Rusiją ir pasivyti Vakarų kapitalistines valstybes. Industrializacija pareikalavo milijonų žmonių išnaudojimo ir įkalinimo: pirmiausiai kaip būdo išauginti valstybės turtą, o vėliau, kad žmonės būtų priversti prisiimti naujus ekonominius vaidmenis. Naciai taikė panašią programą bandydami atgaivinti Vokietijos ekonomiką, kaip ir eilė kitų „besivystančių šalių“ abejose Geležinės Uždangos pusėse po Antrojo Pasaulinio Karo. Tokiu būdu daug buvusių industrializuotų Vakarų šalių kolonijų sugebėjo pagreitinti savo perėjimą į naują gamybos sistemą elgdamosis su savo piliečiais taip pat, kaip ir svetimšaliai imperialistai.

Galiausiai paaiškėjo, kad žmonių apvaginėjimas ir kalinimas buvo efektyvesnis būdas skatinti ekonomikos augimą nei jį palaikyti. Sovietų Sąjunga bei kitos valstybinio kapitalizmo šalys laikui bėgant perėjo prie laisvos rinkos modelio, kuris labiau skatino konkurenciją, tuo pačiu

palaikydamas hierarchijas, išsivysčiusias per taip vadinamą socialistinį laikotarpį.

Tačiau laisvos rinkos kapitalizmui kalėjimai yra ne mažiau svarbūs nei valstybiniam. Kai vargingesnių tautų industrializacijos patraukė pigaus darbo ieškančias kompanijas perkelti savo gamyklas, o kitus darbus visiškai pakeitė technologinės naujovės, JAV atsirado nauja su gamyba nesusijusi klasė. Tai sutapo su agresyviu juodųjų ir rudųjų išsilaisvinimo judėjimų užgniaužimu šešiasdešimtaisiais. Ką buvo galima padaryti, kad ši nauja nereikalinga ir neprognozuojama klasė būtų suvaldyta? Atsakymas – padidinti kalėjimų populiaciją.

Šiandien JAV už grotų sėdi tiek žmonių, kiek sovietiniuose gulaguose buvo Stalino valdymo laikais. Tai yra daugiau nei visa JAV kariuomenė, įskaitant rezervus. Kalėjimų pramonė įveda dar nematytus sekimo ir kontrolės lygius, bet taip pat sukuria socialinį kūną, kuris iš kapitalizmo tšos negali gauti visiškai nieko.

Nedarbas ir benamystė

Ar yra kas nors blogiau nei kalėjimas? Turi būti – kai kurie žmonės bando patekti į kalėjimą, kad išgyventų žiemą.

Žmonės rinkoje gali nuvertėti taip pat, kaip ir bet kokia kita prekė. Paklausos ir pasiūlos dėsniai taip pat taikomi darbui: kuo daugiau bedarbių, tuo pigiau juos įdarbinti. Bedarbių populiacija pasitarnauja tam, kad atlyginimai išliktų maži, o dirbantieji prisimintų, kad gali bet kada būti atleisti. Bedarbiai yra žeminami dvigubai, nes turi maldauti žeminančių darbų; tai viską supainioja ir atrodo, kad jie noriai leidžiasi išnaudojami, kai iš tiesų tik renkasi mažesnę iš dviejų blogybių.

Prieš šimtą metų technologinio progreso gynėjai paskelbė, kad jis išlaisvins žmones nuo būtinybės dirbti, sukurdamas naują laisvalaikio visuomenę. Tačiau nors šios naujos technologijos išties pašalino darbus, tai daugiausiai buvo išnaudota darbdavių išlaidų mažinimui, o ne plačiosios visuomenės naudai. Iš bedarbių perspektyvos, laisvas laikas ir priėjimas prie išteklių yra paskirstyti priešinguose ekonominio spektro poliuose. Štai tokia laisvalaikio visuomenė!

Kapitalizmas sukuria turtą, bet skurdo sukuria *daug daugiau*. Nėra jokios viršutinės ribos, kiek turto gali sukaupti vienas individas, bet yra apatinė riba, iki kurios bet kuris asmuo gali būti apiplėštas – reikia milžiniško kiekio skurstančiųjų, kad atsirastų keli milijardieriai.

Nedarbas yra viena iš pašalinimo iš rinkos formų; benamystė yra kita, o visos skirtingos formos viena kitą paskatina. JAV daugiau nei milijonas žmonių yra benamiai; pasaulyje virš milijardo žmonių gyvena favelose, pabėgėlių stovyklose ir kitokiomis blogomis sąlygomis. Apie lūšnynus galvojame kaip apie miestų periferiją, bet kai kuriose šalyse juose gyvena didžioji dalis populiacijos. Daugelis naujų lūšnynų gyventojų juose atsiranda ne ieškodami darbo, o dėl jų tradicinių gyvenimo būdų sunaikinimo. Mažėjant rankų darbo paklausai, lūšnynai veikia kaip talpykla nepageidaujamiesiems tuose regionuose, kur nepakanka turto didelio paslaugų sektoriaus išlaikymui. Viskas tam, kad jie būtų išlaikyti arti prakaito krautuvių ir gamyklų, bet toli nuo turtingųjų.

Kaip ir bedarbiai, pašalintieji padeda kapitalizmui vien primindami apie pašalinimo pasekmes. Bet

to nepakanka – kad ekonominė sėkmė būtų siejama su asmeniniais nuopelnais, turi atrodyti, kad pašalinimas yra *jų pačių kaltė*. Netekę nuosavybės ir vilties, skurdžiai gali būti pavaizduoti kaip pakankamai pagiežingi. Tačiau dar ne taip seniai, kai dar nebuvo privačios nuosavybės, prieiga prie išteklių buvo vienoda visiems žmonėms; jei kai kurie žmonės ar tautos dabar yra vargšai, tai todėl, kad jie – ar jų protėviai – buvo *apiplėšti*. Užtenka atsiversti istorijos vadovėlį, kad sužinotum apie žiaurią kolonializmo istoriją Amerikoje, Afrikoje, Indijoje, Kinijoje – bet šis procesas tęsiasi ir šiandien, visur, kur vieno asmens darbas praturtiną kitą.

Kai kurie žmonės karščiuojasi dėl socialinės paramos programų, finansuojamų iš mokesčių mokėtojų pinigų: kodėl kažkas kitas turėtų gauti nemokamą pagalbą iš mano sunkaus darbo? Jie turėtų paklausti to paties klausimo politikų ir viršininkų. Tiesą sakant, kiekvienas skurstantis asmuo, kuris kada nors dirbo už atlygį, yra nemokamai padėjęs turtingiesiems. Pašalpoms atitenkantys mokesčių pinigai tėra vienas iš pavyzdžių, kaip pinigai piramide žemyn grįžta tiems žmonėms, kurie daugiausiai dirba, kad ji būtų palaikoma. Socialinės paramos programos buvo iškovotos po dešimtmečių nuožmių pastangų; kur galingieji nebijo grasinančio neturtingųjų sukilimo, jos yra naikinamos.

Tai nereiškia, kad viešosios pagalbos programos gali būti efektyvus kapitalizmo ligų sprendimas. Socialinės paramos programos ir labdaringos organizacijos paprastai puoselėja vidurinės klasės biurokratijas, tuo pačiu darydamos gėdą ir atimdamos galią iš tų, kuriems pagalba iš tikro reikia. Parama ir labdara tik perskirsto turtą pagal turtingųjų sąlygas – t. y. palaikydamos nelygų galios balansą. Socialinės paramos programos susijusios su tuo pačiu kontrolės aparatu, kuris naudojamas tų, kurie nukrypsta nuo normų, spaudai: jos naudoja tas pačias duomenų bazines, primeta tas pačias privalomas programas ir traktuoja skurdžius su tuo pačiu pagarbos trūkumu. Nuo skurdo galima išsigelbėti tik jei skurstantieji atsiimtų išteklius savo pačių sąlygomis.

Pašalintiesiems prieinamos taktikos labiau primena revoliuciją, o ne reformą. Jie negali streikuoti, bet gali užblokuoti eismą kaip Argentinos *piqueteros*. Jie negali užsiimti boikotais, bet gali masiškai išeiti iš parduotuvių neužmokėdami. Jie negali suorganizuoti nuomos streikų, bet gali okupuoti pastatus ir žemę. Skurdui plintant, plis ir šios taktikos.

Bet kas, kam yra tekę dirbti ar stebėti kokias nors „anti-skurdo“ programas Amerikos getuose, tuoj pat perpras „užsienio paramą“ „besivystančioms“ tautoms. Abiem atvejais nagingiausi nuotykių ieškotojai pagerina savo padėtį; labiausiai atsidavę vietiniai išprotėja arba tampa pasyvūs – arba miršta – nuo nusivylimo; kol nelaimingųjų ir bebalsių vargas didėja – ir ne tik: jų reakcijos į savo vargą pasauliui pristatomos kaip nusikalstamos. (Jamesas Baldwinas)

Anapus rinkos

Kai kurie paribiuose esantys žmonės vis dar išgyvena daugiau ar mažiau ikikapitalistinėmis sąlygomis. Kai kurie yra vietinės tautelės, kovojančios už savo tradicijų išsaugojimą; kiti – pašalintieji, kurie jau buvo įtraukti į ekonomiką, išsunkti ir išspjauti. Rinkai rijant vis daugiau ir daugiau, už jos besilaikantieji turi vis mažiau iš ko išgyventi. Žiūrint iš šios perspektyvos, niekas negali įsivaizduoti, koks gyvenimas buvo tada, kai visi galėdavo patys apsirūpinti tuo, ko reikėdavo.

Dar visai neseniai žmonija prasimaitindavo iš to, ką gaudavo iš žemės po savo kojomis. Sunkiais laikais tai veikdavo kaip saugumo tinklas. Dabar, kad gautų išgyvenimui reikalingų produktų, visi turi eiti į prekybos centrus – tokiu būdu ekonominės recesijos tapo tokios pat pavojingos kaip žemės drebėjimai ar cunamiai. Stichinės nelaimės praeina, bet kapitalizmas išlieka: badas yra laikinas, bet skurdas tęsiasi ilgai.

Tačiau net ir šiandien dalis kiekvieno asmens gyvenimo išlieka anapus pelno ir konkurencijos logikos, pavyzdžiui, ryšiai su draugais ir šeima, ar gaivus vėjelis vasaros dieną. Geriausi dalykai gyvenime vis dar yra nemokami. Savaime vertingi užsiėmimai, pavyzdžiui, dalinimasis įvairiais dalykais be jokių sąskaitų vedimo, yra esminga mūsų visuomenei, kad ir kokia forma pasireiškia. Daugelis šių užsiėmimų yra uždaryti siauruose socialiniuose kontekstuose, besirandantys tik tarp lygiųjų tokiu pat būdu kaip senovės Atėnuose demokratoja buvo praktikuojama išlaikant vergiją. Tačiau tai, kad kad net turtingiausi žmonės – tie, kurie nerimauja dėl savo privilegijų išlaikymo – vis dar bendrauja tokiais būdais, jau kažką sako. Sunku įsivaizduoti, kad ekonomika galėtų praryti *viską*, kad ir kokie kolonizuoti bebūtume.

Kita vertus, tie, kurie mėgina pabėgti nuo rinkos, retai nubėga toli. Tolimiausios komunos vis dar turi turėti nuosavą ar nuomotį kitų plotą, mokėti mokesčius ir tvarkytis su kapitalistinės vertybės išlaikiusių ir emociškai sužalotų narių būdais. Galų gale tokia autonomija gali paskatinti tokias pat vertybes kaip ir savisamda. Autonominės erdvės – bandomos palaikyti kapitalistinės visuominės paribiuose ir patiriančios didžiulę jos įtaką bei spaudimą – paprastai yra nuskurdintas galimo pasaulio modelis. Blogiausiu atveju jos pasitarnauja dalyvių demoralizacijai, pasiūsdamos žinutę, kad jų utopinė alternatyva pasmerkta žlugti, ir sukurdamas įspūdį, kad tai jų pačių, o ne kapitalistinės galios kaltė. Išlikusios vietos dažnai užsidaro savyje, prarasdamos viltį išjudinti didesnius pokyčius.

Tokie bandymai pabėgti yra pasitarnavę tolimesnei kapitalizmo sklaidai; pavyzdys – pabėgėliai iš Europos, iškeliavę į taip vadinamą Naująjį Pasaulį. Tačiau tais laikais dezertyrai vis dar galėjo kirsti frontą ir prisijungti prie nekapitalistinių bendruomenių – ir dažnai prisijungdavo, kovodami kartu su jomis prieš savo buvusius gentainius. Šiandien frontų linijos nustumtos iki pat žemės pakraščių. Tie, kurie nori ištrūkti iš kapitalizmo, turi kautis ten, kur stovi.

Gyvūnai, augalai ir mineralai

Su gyvūnais, augalais, mineralais ir *viskuo kitu*, ekonomika elgiasi taip pat, kaip ir su mumis. Rankose mėsainį laikantis darbuotojas žvelgia į veidrodį ir stebisi siaubingu kitos gyvybės, per prievartą paverstos preke, potencialu. Tas pats galioja ir veganiškai alternatyvai: sojos pupelių monokultūra homogenizuoja ir sukelia tiek pat žalos, kiek ir mėsos fabrikai. Ekonomikos piramidės papėdėje suversta milijardai buvusių gyvų būtybių lavonų. Apsilankius skerdykloje ar [vivisekcijos](#) laboratorijoje nesunku įsivaizduoti, kaip gyvos rūšys gali pavydėti išnykusiosioms.

Nei ledynai, nei kalnų viršūnės, kuriose jos gyvena, nėra apsaugoti nuo rinkos poreikių. Pati žemė yra sistemingai verčiama pelno šalutiniu produktu. Tai – galutinis privačios nuosavybės institucijos ir jos skatinamų praktikų rezultatas: gyvos būtybės redukuojamos į objektus, o materialusis pasaulis pajungiamas prie save išpildančių prietarų.

Ne-žmonės vis dar įtraukiami į ekonomiką be jokių sutarčių taip pat, kaip dar neseniai buvo verčiami ir *ne-europiečiai*. Kai kuriems dar paliekama šiek tiek autonomijos vartotojų pasitenkinimo labui: nacionaliniams parkams, laukinių žvėrių medžioklės ir žvejybos vietoms, naminiams gyvūnams. Privilegijų zonos, dalinančios žmonių visuomenę, taip pat dalina ir kitas rūšis: [Leonos Helmsley](#) šuo paveldi milijonus, o milijardai karvių ir kiaulių yra skerdžiamos.

Žiūrint į kitus gyvūnus kaip į galios žaidimų figūreles lengva pamiršti, kad dar ne taip seniai žmonės ir save matė kaip natūralaus pasaulio dalį. Pasaulis vis dar pateikia užuominų, koks galėtų būti gyvenimas be ekonomikos. Vaikščiojant sėgireje galima įsivaizduoti, kokią gausą ir įvairovę mes praradome.

Vadybininkai mums sako, kad plaukikai, šliaužikai, ėjikai ir skraiduoliai savo gyvenimus praleido dirbdami tam, kad pavalgytų. Šie vadybinkai savo naujienas skelbia per anksti. Dar ne visos įvairios būtybės yra išnaikintos. Tau, skaitytojau, pakaktų tik patekti tarp jų arba pastebėti juos per atstumą, kad pamatytum, jog jų budrūs gyvenimai pilni šokių, žaidimų ir švenčių. Net medžioklė, tūnojimas, sėlinimas ir šuolis, yra ne tai, ką vadiname Darbu, o tai, ką vadiname Linksmybėmis. Vienintelės būtybės, kurios dirba, yra kaliniai – mes. (Fredy Perlman)

Gamyba

Darbas sukuria daug dalykų: materialias gėrybes, informaciją, organizaciją, kultūrinę praktiką, pačią prasmę. Visų pirma, darbas karta po kartos kuria dirbančiuosius ir kapitalistus. Gamybos funkcija yra ne tiesiog sukurti prekes, o reprodukuoti socialines struktūras ir galios santykius, kurie išlaiko būtinybę dirbti. Trumpai tariant, darbas *produkuoja vertę* tam, kad *reprodukuotų vertybes*.

Kapitalizmas neabejotinai yra našus; laisvos rinkos skatinimai ir grasinimai verčia rasti vis daugiau naujovių ir produkcijos. Bet tai gali apgauti. Gamyba nesukuria prekių iš niekur; ji transformuoja laiką, energiją ir žaliavas. Tai galioja net ir nematerialioms prekėms, tokioms kaip kompiuterių programos. Nors sukurtos prekės turi vertę rinkoje, bet laikas, energija ir žaliavos, įvertinus pagal kitus kriterijus, būtų galėję būti vertingesni savo pirminėse formose: medžiai ekosistemai praverčia labiau, kai dar nėra paversti reklaminiais lankstinukais; galbūt ir kompiuterių programuotojas mieliau praleistų popietę su dukra miške. *Gamyba* yra vienas iš būdų, kuriais gali būti nusakomas visko įtraukimo į ekonomiką procesas: visas pasaulis privatizuojamas, medis po medžio, darbo valanda po darbo valandos, idėja po idėjos, genoma po genomos.

Tai nereiškia, kad kapitalistinė gamyba niekada nesukuria produktų, kurie būtų pageidaujami anapus jos logikos. Mūsų visuomenė pagamina nepalyginamai daugiau nei jai reikia išgyvenimui: naudingus įrankius, pamaloninančias prabangos prekes, besiplečiantį kosmoso pažinimą. Bet šios gėrybės taip pat funkcionuoja kaip padėties simboliai, steigiantys hierarchijas ir stratifikuojantys galią – tai paaiškina vardinius drabužius ir vasarnamius, kurie didžiąją metų dalį būna tušti. Jie pasitarnauja tam, kad socialiai produkuota nelygybė taptų materiali.

Nuolat auganti gamyba gali užslėpti iš jos kylančius galios skirtumus. 1911 metais tik patys turtingiausieji turėjo automobilius; 2011-aisiais grubiai skaičiuojant pasaulyje automobilių turėjo kas vienuoliktas žmogus. Jei gyvenimo kokybę matuotume griežtai tik pagal priėjimą prie išteklių, tai daugelis žmonių šiandien turėtų gyventi geriau. Tačiau laukimas kamščiuose kiekvieną dieną

važiuojant į darbą ar parduotuvę ir atgal vargu ar daug kam atrodo kaip pažanga; tai liudija vidurinės klasės grįžimas į tankias miestų erdves, kur mašinos ne tokios svarbios. Ta klasė, kuri 1911-aisiais turėjo automobilius, šiandien turi privačius lėktuvus, o visos šios transporto priemonės teršia atmosferą dar nematytais tempais – kol žmonės, kurie labiausiai kenčia nuo to pasekmių, vis dar neišgali turėti mašinų.

Jei esminė žmogaus gyvenimo dalis yra ne *materialaus pasaulio kontrolė*, o *socialiai kuriamos prasmės ir santykiai*, visa perteklinė gamyba netenka prasmės. Kol turtas ir galia padalinti nelygiai, padidinta gamyba daugumai gali pasiūlyti tik ribotus pranašumus; jų balso vertei visuomenėje vis mažėjant, reikalai jiems gali net pablogėti.

Gamyba sunkiasi į dirbančiųjų gretas vis giliau ir giliau. Kai įsivaizduojame, kokia gamyba buvo XIX-ame amžiuje, regime darbininką, paklustantį nurodymams savo kūnu. Šiandienos dirbantysis savo pareigoms turi atsiduoti mintimis, kūnu ir siela, kol tampa nuo jų neatskiriamas. Galbūt jis gamina ne materialias gėrybes, o dėmesį, duomenis, madą, stilių; jei jis dirba pramogų srityje ar tiesiog yra naujamadiškas miestietis, jam gali tekti pardavinėti savo įvaizdį – nuolat vejantis laikrodį.

Naujiems ekonomikos sektoriams visą darbuotojo būtį pajungiant vertės kūrimo užduočiai, riba tarp gamybos ir vartojimo trina. Pavyzdžiui, atnaujindamas savo internetinį profilį studentas papildo interneto turinį tokiu būdu, kuris neša pelną internetinę reklamą pardavinėjančiai kompanijai.

Didžioji dalis šios kultūrinės ir informacinės produkcijos lieka neapmokėta, bet vis tiek padeda pasipelninti kapitalistams. Kadaisė žurnalistai galėdavo gauti padoriai apmokamus darbus mažų miestelių laikraščiuose; dabar šie laikraščiai bankrutuoja dėl blogerių, kurie dirba už dyką. Panašiai ir pagrindinės muzikos grupės, anksčiau galėjusios pačios leisti ir parduoti savo įrašus už kuklų pelną; dabar, jei tokios grupės nori, kad kas nors ateitų paklausyti jų koncerto, turi susimokėti iš savo kišenės, kad įrašytų dainas, kurias vėliau galėtų nemokamai įdėti į internetą – taip iš esmės pasiūlydamos savo muzikos pavyzdžius tiesiogiai klausytojams, o ne muzikos korporacijoms. Visas šis nemokamas turinys augina paties interneto vertę, pripildydamas kišenes tokiems technologijų magnatams kaip Billas Gatesas ir Steve'as Jobsas, kurie parduoda priemones prie jo prieiti. Kol kapitalistai kontroliuoja materialių gėrybių gamybos priemones, laisvas informacijos dalinimasis gali paskatinti socialinį susipriešinimą jų naudai – ištirpdydamas viduriniąją klasę informacijos ir pramogų pramonėje.

Taip pat tyrinėjamos „nemokamos“ gamybos formos, tokios kaip [*crowdsourcing'as*](#), kai savanoriai iš plačiosios visuomenės sprendžia problemas ir tobulina produktus. Nemokamas platinimas ir savanoriška gamyba puikiai veikia aukšto bedarbystės lygio eroje, kai bedarbius būtina nuraminti ir išnaudoti. Visai įmanoma, kad ateityje – turtingam elitui išnaudojant milžinišką laikinų darbuotojų ir bedarbių masę savo galios ir jų priklausomybės palikymui – savanoriškas darbas vis labiau funkcionuos kaip kapitalizmo dalis, o ne pasipriešinimas jam. Klatingiausia tai, kad atrodo, jog šis nemokamas darbas yra naudingas plačiajai publikai, o ne elitui.

Ironiška, nemokama gamyba ir platinimas atrodytų esantys išskirtiniais bet kokios antikapitalistinės praktikos bruožais. Tačiau kad jie privestų prie naujų galios santykių, turime atsisakyti privачios

kapitalo nuosavybės.

Vartojimas

Vienintelis „laisvas“ laisvalaikio aspektas yra tas, kad viršininkas laisvas nuo mokėjimo už jį. Didžioji laisvalaikio dalis skiriama pasiruošimui darbui, ėjimui į darbą, grįžimui iš darbo ir atsigavimui nuo darbo. Laisvalaikis yra eufemizmas, reiškiantis keistą būdą, kuriuo darbas kaip gamybos faktorius ne tik pats apsimoka savo transportavimą iš darbo ir į darbą, bet ir prisiima visą atsakomybę už savo palaikymą bei taisymą. Anglis ir plienas to nedaro. Staklės ir spausdintuvai to nedaro. (Bob Black)

Kad kapitalizmas veiktų, dirbantieji neturi turėti galimybės prieiti prie savo darbo produktų kitaip nei per rinką. Jei jie galėtų tiesiogiai pasidaryti ir pasiimti viską, ko reikia, kapitalistams nebūtų kaip pasipelnyti. Ši skirtis tarp gamybos ir vartojimo yra neišvengiama bet kuriam perėjimui į kapitalizmą. Kapitalizmui plečiantis ir gilėjant, ji tampa skirtimi tarp dirbančiojo ir kiekvieno pasaulio, kuriame jis gyvena, aspekto.

Žinoma, apmokamo darbo produktai nėra vieninteliai, kuriuos vartojame. Europos kolonistai apkaltindavo vietines tautas kanibalizmu dažnai vien tam, kad pateisintų jų įverginimą. Šiandien daugelis šių tautelių prisimenamos tik iš miestų ir sporto komandų pavadinimų, o jų pagrindiniai javai ir religinės tradicijos parduodamos degalinėse. Tad kas ką suvalgė?

Kai visi priverstinai įtraukiami į rinką, iškyla naujos dinamikos. Gamybai augant, pats išgyvenimas patiria tam tikrą infliaciją: kad dalyvautume socialiniame gyvenime reikia vis daugiau ir daugiau išteklių. Prieš porą šimtų metų ūkininkai į mainų ekonomiką įsitraukdavo tik dėl kelių specifinių produktų; visa kita jie galėjo užsiauginti patys namie arba išsikeisti su kaimynais. Kad galėtų dalyvauti visuomenės gyvenime, šiandienos vartotojas privalo turėti mobilųjį telefoną, televizorių, kompiuterį, mašiną, banko sąskaitą ir paskolą, draudimą bei daug kitų dalykų, ypač jei nori daryti kokią nors įtaką. Jei valstietis ūkininkas koku nors stebūklingu būdu būtų įgijęs bet kurį iš išvardintų objektų, jis būtų buvęs turtingas, tačiau šiandienos vartotojas gali turėti juos visus ir vis dar būti vargšas. Ši infliacija sukuria klasę žmonių, kurie visi pašalinami iš visuomenės, kai tuo tarpu gėrybių – perteklius.

Ta pati dinamika veikia ir valstybių bei tautų lygmeniu. Kai viena visuomenė verčiasi per galvą stengdamasi pagaminti ir išrasti daugiau nei jos kaimynai, kad juos užkariautų ar bent jau iš jų pasipelnytų, visi kiti verčiami neatsilikti; kas nori likti skurdūs ir išnaudojami? Šis spaudimas turėjo reikšmingos įtakos destruktivioms „besivystančių“ šalių industrializacijoms.

Patys tapę prekėmis, darbuotojai vartoja prekes, kad išreikštų galią vieninteliu jiems galimu būdu. Kai nebėra su kuo to palyginti, pirkimas nustoja būti neišvengiama blogybe ir tampa šventu veiksmu; kapitalizmo religijoje, kur finansinė galia tapatinama socialinei vertei, o išlaidavimas yra vertės įrodymas, tai yra komunijos forma. Parduotuvė yra šventykla, kurioje pirkimo aktas patvirtina vartotojo vietą visuomenėje. Didžioji dalis mūsų poilsio susideda iš ritualų, kuriuose pats pinigų leidimas yra tikslas – jis patvirtina, kad užsiėmimas yra gerai praleistas laikas ar ėjimas į pasimatymą.

XX amžiuje masinė gamyba kūrė vis homogeniškesnę tapusių vartojimo kultūrą. Tačiau kai rinkos plėtra pasiekė savo ribas, kapitalistai persiorientavo į vartotojų pasirinkimo įvairovės didinimą; dėl to maištingos subkultūros, atsiradusios kaip reakcija į masinę visuomenę, buvo paverstos rinkos nišomis. Individualybės ir „skirtumo“ aukštinimas tapo formule, kuri plečia kapitalizmą toliau, pasipelnant iš jo paties sukurto nepasitenkinimo.

Šiandien kiekvienai tapatybei yra produktų linija – kiekvienai etninei grupei, seksualiniam polinkiui ir politinei pozicijai. Šie produktai tapo neatskiriami nuo tapatybių, kurias papildo: kai pop žvaigždė dainuoja, kas jam patinka moteryje, jis dainuoja apie jos kvepalus, jos makiažą, jos drabužius. Net maištingiausios subkultūros yra pagrįstos bendromis vartojimo struktūromis – bendra *estetika*.

Laiku, kai ekonominis spaudimas nuolat skaldo ir performuoja darbo jėgą bei vietines bendruomenes, nuostabos nekelia tai, kad žmonės savo tapatybės pojūtį labiau grindžia savo vartojimo veikla nei gamybos vaidmenimis. Neramos kaiminystės sunaikinamos jas gentrifikuojant, o maištingos etninės grupės padalinamos tarp kalėjimų ir asimiliacijos; bet kuris radikalią savo interesų sampratą turintis socialinis kūnas išskaidomas kaip įmanoma greičiau. Galbūt tai paaiškina, kodėl pasipriešinimas kapitalizmui plinta kaip ideologinė tapatybė, bet silpsta kaip jėga, kovojanti dėl gamybos ir fizinės teritorijos. Pasipriešinimas tokiomis sąlygomis nėra neįmanomas, bet turi įgauti naujas formas. Daugelis naujų pasipriešinimo formų atsirado vartojimo, o ne gamybos plotmėje: *skvotinimas*, maisto perskirstymo tinklai, antikapitalistinės subkultūros.

Tuo tarpu visos pasipriešinimo formos, kurios nesikasa prie problemos šaknų, yra iš naujo perimamos rinkos funkcionavimo. Pasipiktinimas paskirais kapitalizmo simptomais sukūrė etišką vartotojiškumą, kuris pasitarnauja tik kapitalistinės ekonomikos stimuliavimui. Tokiems produktams kaip laisvai augintų vištų mėsa ar [sąžiningos prekybos](#) kava, buvimas „etiškais“ tėra papildomas rinkodaros elementas, didinantis jų suvokiamą vertę, taigi ir jų kainą. Laisvoje rinkoje pardavimo kainą lemia ne materialūs daikto pagaminimo kaštai, bet tai, kiek daugiausiai vartotojai yra pasiryžę mokėti. Vertė nėra vidinė savybė – net benzinas yra vertingas tik tam tikroje socialinėje sandaroje. Socialinis „atsinaujinamumo“ ir „natūralumo“ kaip pageidaujamų savybių konstravimas sukuria naują *nematerialią vertę*, kuri padeda parduoti daiktus aukštesnėmis kainomis net ekonominio nuosmukio metu išnaudojant vartotojų gerą valią palaikyti tą sistemą, kuri pati ir sukėlė problemas. Kol kapitalizmas išlieka visuotiniu įstatymu, bet kokia tikra nauda vištoms ar brazilijos kavos rinkėjams gali būti pasiekama tik tol, kol yra *pelninga*.

Žiniasklaida

Bendrai paėmus, žiniasklaida veikia kaip kolektyviai kuriamas intelektualinis klimatas. Ji transformuoja individualią patirtį, atmintį ir betarpišką komunikaciją į kažką sintetiško ir išoriško, nors technologinis progresas sparčiai integruoja šią išorinę teritoriją į mūsų savastį. Knygos, įrašai, filmai, radijas, televizija, internetas, mobilieji telefonai – kiekvienas iš šių išradimų įsiskverbė vis giliau į kasdienį gyvenimą, apimdamas vis didesnę mūsų patirties dalį.

Masinės medijos atsirado su masine gamyba, standartizuodamos informacijos srautą ir sukurdamas bendras gaires milijonams vartotojų. Reklama tėra vienas iš pavyzdžių, kaip tai buvo būtina masinės rinkos įsteigimui bei tų, kurie pelnosi iš surinkimo linijų, pirkimo įpročių suformavimui.

Korporacijos vis dar naudoja visuomenę kaip mėgintuvėlį, kuriame skoniai auginami kaip bakterijos, naudojant visas įmanomas priemones: nuo psichologijos iki avangardinės estetikos. To pasekmės išsiliejo į visas gyvenimo sritis; pavyzdžiui, politikai vis dažniau pasidavinėja kaip produktai ir elgiasi su balsuotojais kaip su vartotojais, kurie nori žinoti, *kas jiems iš to*.

Iki XX a. pabaigos masinės medijos ir auditorijos santykis buvo iš esmės vienkryptis: informacija tekėjo į viena pusę, o dėmesys – į kitą. Kritikai paprastai susikoncentruodavo į šį struktūros aspektą, kaltindami jį tuo, kad mažai klikai suteikiama milžiniška įtaka visuomenei, o visi kiti, tuo tarpu, imobilizuojami kaip žiūrovai. Šiame fone pagrindžio žiniasklaida tyrinėjo labiau įtraukiančias ir decentralizuotas formas.

Pasirodžius plačiai prieinamoms skaitmeninėms žiniasklaidos priemonėms, dalyvavimas ir decentralizacija staiga tapo vyraujančiu modeliu. Viena vertus, internetas pasiūlė išlaisvinančią ir naujus komunikacijos būdus įgalinančią erdvę. Jo pamatinė struktūra buvo sukurta mokslininkų, kurie finansavimą gavo iš kariuomenės, o ne privataus sektoriaus, tad jis turėjo būti naudingas, o ne pelningas. Dar ir šiandien didžioji dalis interneto išlieka panaši į Laukinius Vakarus, kuriuose sunku palaikyti tradicinius nuosavybės įstatymus. Sugebėjimas nemokamai dalintis turiniu tiesiogiai su vartotojais turėjo didžiulį poveikį kai kurioms verslo šakoms, o kooperaciniai formatai, tokie kaip *Wikipedia* ir atvirojo kodo programinė įranga, parodo, kaip lengvai žmonės gali patenkinti savo poreikius be privačios nuosavybės. Korporacijos vis dar verčiasi per galvą bandydamos sugalvoti, kaip pasipelnyti iš interneto kitaip nei elektroninėmis parduotuvėmis ir reklama.

Tačiau vis didesnei mūsų gyvenimo daliai tampant skaitmenizuotai, svarbu nepamiršti, kad tai ne visada išeina į gerą. Kapitalizmas klesti absorbuodamas kadaise nemokamais buvusius pasaulio aspektus ir pasiūlydamas prieigą prie jų už kainą, kuri ne visada išreiškiama doleriais.

Mes turėtume atkreipti ypatingą dėmesį į tai, kokiais būdais naujoji žiniasklaida siūlo *patogumą*: patogumas gali žymėti tai, kad begalinės žmonių gyvenimo galimybės yra priverstinai siauriamos. Iš tiesų šias inovacijas vargiai galima pavadinti pasirenkamomis: šiandien sunku palaikyti draugystes ar gauti darbą neturint mobiliojo telefono. Vis daugiau mūsų mentalinių procesų ir socialinės veiklos turi būti medijuojama technologijų, kurios ataskaitas apie mūsų užsiėmimus ir santykius pateikinėja ne tik korporacijoms, bet ir vyriausybėms. Šie formatai taip pat formuoja ir tų užsiėmimų bei santykių turinį.

Facebook siūlomi ryšiai nėra nauji; nauja yra tai, kad jie atrodo mums išoriški. Mes visada turėjome socialinius ryšius, bet niekas negalėdavo jų panaudoti reklamai. Dabar jie iš naujo atsiranda kaip kažkas, su kuo reikia konsultotis. Žmonės susirašinėdavo su senais draugais, lavindavo įgūdžius ir sužinodavo apie viešus renginius seniai iki elektroninio pašto atsiradimo, *Google* ir *Twitter*. Žinoma, šios technologijos labai pagelbėja pasaulyje, kuriame retas iš mūsų bendrauja su kaimynais ar praleidžia daugiau nei porą metų vienoje vietoje. Technologijų įgaunamos formos ir kasdienis gyvenimas veikia vienas kitą, ir įsivaizduoti jų atskyrimą darosi vis sunkiau.

Dar viena skaitmeninių technologijų pasekmė yra tam tikra informacijos infliacija. Pasaulyje vis daugiau ir greičiau mus pasiekiančios informacijos. Tai paskatina nuvertėjimą, pavyzdžiui, failų

dalinimosi sistemos ir nemokamos prieigos numušė internetines filmų ir muzikos kainas. Tai taip pat sutrumpina mūsų dėmesio išlaikymą. Tačiau visų svarbiausia, kad tai reiškia, jog mes teikiame šiai informacijai vis mažiau *prasmės*. Mes labiau nei bet kada esame pasirengę atsakyti į gyvenimo *kaip*, bet visiškai nežinome, ką daryti su *kodėl*.

Mūsų poreikiams ir informacijos prieinamumui peržengiant gebėjimo ją įsisavinti ribas, panašu, kad informacija tampa nuo mūsų atskirta. Tai įtartina primena skirtį, reikalingą paversti darbuotojus vartotojais. Internetu esanti informacija nėra visiškai nemokama – kompiuteriai ir prieiga prie interneto kainuoja pinigus, jau nekalbant apie sąskaitą už elektrą ir nuostolius aplinkai, reikalingus kompiuteriams bei elektrai gaminti ir serverių veikimui visame pasaulyje palaikyti. O kas būtų, jei korporacijos surastų būdų, kaip apmokestinti prieigą prie visų šių technologijų, kai mes jau būsime tapę visiškai nuo jų priklausomi? Jei taip atsitiktų, ne tik galia ir žinios, bet ir sugebėjimas palaikyti socialinius ryšius būtų tiesiogiai priklausomi nuo turto.

Tačiau tai gal ir ne tas pavojus, kurio reiktų saugotis. Seni turtingi konglomeratai tikriausiai nesugebėtų suvienyti jėgų šioje naujoje terpėje. Būdai, kuriais kapitalizmas kolonizuoja mūsų gyvenimus per skaitmenines technologijas gali nepriminti senųjų kolonizacijos formų.

Kaip ir bet kokia piramidinė schema, kapitalizmas turi nuolat plėstis, įsiurbdamas naujus išteklius ir veikėjus. Jis jau paplitęs po visą planetą; paskutinis kolonijinis karas vyksta Himalajų papėdėje, pačiame pasaulio pakraštyje. Teoriškai, išsėmęs visus naujus plotus, dabar jis turėtų žlugti. Tačiau kas būtų, jei jis galėtų tęsti ekspansiją *į mus*, o šios naujos technologijos būtų kaip Nina, Pinta ir Santa Maria, išlaipinančios konkistadorų armiją mūsų pačių minčių procesų ir socialinių ryšių kontinente?

Šiuo atžvilgiu, internetas galėtų veikti kaip dar vienas ant materialios ekonomikos pastatytas susvetimėjimo sluoksnius. Jei daug kas, ką randame internete, yra nemokama, tai ne dėl to, kad kolonizacijos procesas dar nesibaigė, o dėl to, kad lemiamą valiuta žiniasklaidoje yra ne doleriai, o *dėmesys*. Informacinėje ekonomikoje dėmesys funkcionuoja taip pat, kaip materialių išteklių kontrolė pramoninėje ekonomikoje. Net jei dėmesys tiesiogiai neišverčiamas į pelną *prisijungus*, jis gali padėti užtikrinti jį atsijungus. Kaip valiutos, dėmesys ir kapitalas elgiasi skirtingai, tačiau abu pasitarnauja galios neįgybės sukūrimui.

Kas iš tiesų yra kapitalas? Kai atsisakai prietarų, kurie verčia jį atrodyti kaip gamtos jėgą, jis iš esmės pasirodo kaip socialinis konstruktas, kuris leidžia kai kuriems žmonėms sukaupti galią. Be privačios nuosavybės idėjos, kuri yra „tikra“ tik tol, kol visi jai paklusta, materialūs ištekliai negalėtų funkcionuoti kaip kapitalas. Šiuo atžvilgiu, nuosavybės teisės pasitarnauja tam pačiam tikslui kaip ir sena išmonė apie dievišką karalių kilmę: abu sudaro sistemų, priskiriančių suverenumą, pagrindą. Kai kurie žmonės aistringai tiki nuosavybės teisėmis net tada, kai jos panaudojamos atimti iš jų bet kokią įtaką visuomenei. Galima būtų sakyti, kad šie žmonės *apkerėti* nuosavybės.

Panašus procesas vyksta, kai reklamos agentas susiruošia sparčiai paskleisti memą. Galima sakyti, kad jis mėgina *paskleisti kerus*. Jei dėmesys yra žiniasklaidos valiuta, tai jo prikaustymas yra būdas tiesiogine ir perkeltine prasme priversti žmones įsitraukti į galios struktūrą. Lemiamas faktorius yra ne tai, ar žmonės patinka, ką jie mato, bet kiek tai, ką jie mato, formuoja jų elgseną.

Atrodo, kad skaitmeninė žiniasklaida decentralizavo dėmesį, tačiau ji taip pat standartizavo jo apytakos vietas. Saugokis esinių, kurie sutraukia dėmesį, net jei jis niekada ir nepaverčiamas finansine verte. Tikroji *Google* ir *Facebook* galia glūdi ne jų finansinėse valdose, o būduose, kuriais jie struktūruoja informacijos tekėjimą.

Tai nėra kritika technologijai *per se*. Esmė ta, kad ji nėra neutrali: technologija visada formuojama visuomenės, kurioje ji išvystoma ir pritaikoma, struktūrą. Daugelis mums pažįstamų technologijų buvo suformuotos pelno imperatyvų, bet visuomenė, pagrįsta kitokiomis vertybėmis, užtikrintai pagamintų kitokias technologijas. Skaitmeninėms technologijoms tampant vis labiau įpintoms į visuomenės audinį, svarbu klausti, ne „ar turėtume jomis naudotis?“, o „kaip pakirsti struktūras, kurios jas gamina?“.

Kūnai ir simuliakrai

Informacijos amžiuje individai vis mažiau traktuojami kaip fiziniai kūnai ir vis labiau kaip duomenų rinkiniai. Tai, ar tau gali būti įjungtos dujos, labiau priklauso nuo tavo skolų istorijos nei nuo to, kiek pinigų turi piniginėje, jau nekalbant apie tai, kas esi; tas pats nulemia ir tai, ar gali skristi lėktuvais, kirsti valstybių sienas, būti pasamdytas, išsinuomoti butą ar pirkti namą. Mes galime būti nulaužti, redaguoti ir net ištrinti; tapatybių vagystės pakeitė pagrobimus. Mūsų kūno ir kraujo egzistencija tėra nepatogus priedas prie gydytojų, korporacijų, mokyklų, bankų ir vyriausybių vedamų bylų.

Šiuo atžvilgiu, socialiniuose tinkluose matomos mūsų projekcijos egzistuoja ne už ekonomikos ribų, bet kaip jos pratęsimas. Gyvenimo aprašymai rašomi nebe tik darbdaviams, bet ir pasimatymams ar draugams (kuriuos darbdaviai irgi patikrina).

Konstruojama viso pasaulio kopija: genetinė medžiaga verčiama patentais, idėjos ir meno kūriniai – autorinėmis teisėmis, pokalbiai – pokalbių įrašais, žinios – testų rezultatais, dainos – mp3. Jie planuojami ir koduojami rinkos ir ją kuriančių jėgų patogumui. Ši kopija pakeitinėja kitas tikrovės formas: vaikai žaidžia interaktyvius žaidimus tinkle, vietoj to, kad lakstyti lauke; ekosistemos naikiamos tam, kad būtų palaikomos interneto paslaugos.

Visa tai pasireiškia formose, kurias naudojame duomenų įrašymui. Pavyzdžiui, pereinant prie skaitmeninių technologijų, begalinis įvairovės spektras paverčiamas dvinariniu kodu. Unikalaus signalo pavertimas vienetais ir nuliais – atkartojantis tą pačią logiką, kuri išreiškia turtą doleriais – sukuria įspūdį, kad viskas gali būti suprastinta iki tarpusavyje pakeičiamų vienetų sumos. Kol turime savo gyvenimų valandas įvertinti doleriais, pats žmogaus potencialas matomas kaip turintis abstrakčią mainomąją vertę.

Bet ne viskas gali būti pakeičiama; kai kurie mainai vyksta tik viena kryptimi. Galime už pinigus parduoti savo gyvenimų valandas, bet su gautais atlyginimais negalime jų susigrąžinti. Galime vartoti savo trokštamų patirčių atvaizdus, bet tai ne tas pats, kas jas išgyventi. Galime susikurti savo įvaizdžius, bet tai pakeičia kitus būdus *būti savimi* – net jei tapatinamės su savo pažymių vidurkiais ir paskolų reitingais, vis dar gyvename kaip kūnai iš mėsos ir kraujo.

Mūsų visuomenėje paplitusi idėja, kad viskas yra pakeičiama. Pavyzdžiui, kai kurie tiki, kad

neįtikėtinai aukštas šiltnamio efektą keliančių dujų išmetimas gali būti išspręstas įsteigiant anglies paskolų ir aktyvų rinką, kurioje korporacijos pirktų ir pardavinėtų teisę išmesti anglies dvideginį. Tokia politika laiko paskirus medžius tiesiogiai sukeičiamais; vešinių atograzų miškų iškirtimas laikomas pateisinamu, jei kas nors jį perkelia kitur, net jei pakaitalas yra homogeniška korporacinė medžių plantacija kitoje planetos pusėje.

Panašiai kai kurie teigia, kad perėjimas nuo spaudos prie skaitmeninės žiniasklaidos pasitarnauja aplinkai. Tačiau troškimas išsaugoti konkrečius pavienius miškus labiau primena prisirišimą prie konkrečių pavienių knygų, o ne tai, kad ištisos bibliotekos gali būti skaitmenizuotos be jokių nuostolių. Duomenų bazė nėra tas pats, kas knygų kolekcija. Bet kas, kas to nesupranta, žvelgia į pasaulį per abstrakcijos lęšį – taip, kaip ir medienos kompanijos.

Kaip ir kitos atgyvenusios paradigmos, senamadiškas materializmas tapo pačių turtingiausiųjų privilegija. Meno darbų kolekcionavimas, pavyzdžiui, yra viena iš kelių sričių, kuriose individualūs objektai vis dar traktuojami kaip turintys nepakeičiamą vertę: Van Gogho paveikslas laikomas vertingu kaip unikalus fizinis objektas, o ne tik kaip masiškai reprodukuojama estetinė kompozicija.

Tačiau taip pat nebederėtų tapatinti godumo su materializmu. Šykštumas tapo abstrakčiu, metafizišku. Godumas yra nebe troškimas turėti egzistuojantį pasaulį, bet neįveikiamas potraukis supaprastinti jį iki prestižo ir kontrolės signifikantų.

Prieš kelis metus aš dirbau keturiasdešimt dviejų akrų šiltnamių komplekse Šiaurės Amerikos pomidorų pramonės šerdyje.

Šiltnamio vidinė aplinka buvo palaikoma vien kompiuteriais, šildoma garais ir karštu vandeniu iš milžiniškos boilerių ir vamzdžių sistemos, vėsinama ventiliatoriais ir mechanizuotais gartraukiais. Paremiami sudėtingų gyvybės palaikymo sistemų, pomidorų stiebai augo nenatūraliai ilgi. Jie buvo automatiškai laistomi iš vamzdelių, įsišakniję sodininkystei skirtoje akmens vatoje, panardinti chemikaluose, ištempti ir išpūsti trąšomis, pakabinti ant virvučių, apskabyti nuo lapų ir apdulkinami bičių, kurios gyveno kartoniniuose aviliuose, kur ne kur sukrautų kaip miniatiūrinių daugiabučių rajonai. Aviliai neišvengiamai ištuštėdavo bitėms krentant nuo pesticidų; jie periodiškai būdavo pakeičiami naujais kartoniniais daugiabučiais.

Kad įeitume ir išeitume iš sandėlio, naudojome apvalius magnetinius „raktus“; kiekvieną kartą, kai durys būdavo atidarytos per ilgai, pasigirsdavo ausis veriantis sirenos kaukimas. Kiekvienas darbuotojas turėjo plastikinę laiko žymėjimo kortelę, kurią turėdavo perbraukti kiekvienos darbo dienos pradžioje ir pabaigoje. Ženklas prie laiko kortelių aparato mus perspėjo: NEPASIŽYMĖSI – NEMOKĖSIM.

Mums visiems buvo išduoti vandeniui nepralaidžiose pakuotėse uždaryti delniniai kompiuteriai. Nešiojome juos ant virvučių, pritvirtintų prie mūsų diržų, arba persimetę per petį ir dirbdami juose žymėjome viską, ką darome. Kiekvieną rytą aš įvesdavau savo darbuotojo numerį, užduotį ir šiltnamio bei lysvės numerius. Delninis kompiuteris pradėdavo skaičiuoti laiką ir tęsdavo, kol aš jam pranešdavau, kad pabaigiau lysvę, pasiėmiau pertraukėlę ar ėmiau daryti kažką kita. Tada, jei užsiimdavau skinimu, įvesdavau, kiek prikroviau dėžių. Dėžė po dėžės, lysvė po lysvės, kiekviena

dienos minutė buvo tiksliai apskaičiuota.

Kiekvieną dieną po darbo išsirikiuodavome į eilę ir dėdavome savo kompiuterius ant metalinių padėklų prie biuro, kurie mūsų įvestus duomenis automatiškai perkeldavo į kažkokią milžinišką duomenų bazę. Tada mūsų mašinos – taip mes jas vadinome, nuestras maquinas – mums duodavo „efektyvumo įvertinimą“, išreikštą procentais. „109“, – pypteltų mano mašina ypatingai sunkios dienos pabaigoje, parodydama, kad aš nudurbau 109 procentus to, ką kažkoks anglakalbis su verslininko kostiumu manė esant priimtiniu dienos darbo kiekiu.

Kai buvo įvesta mašinų sistema, prižiūrėtojas mums pasakė, kad tas, kuris kiekvienos savaitės pabaigoje turės aukščiausią efektyvumo įvertinimą, gaus apmokėtą laisvadienį. Negaliu apsaityti, koki rimtą pavojų tai sukėlė mūsų solidarumo kultūrai. Šiltnamiuose visi judėdavo daugiau ar mažiau tuo pačiu tempu. Greitesni darbuotojai sustodavo, kad padėtų lėtesniesiems jų lysvėse, ir visi išeidavo beveik vienu metu su pilnomis dėžėmis pomidorų. Ore kabant nuolatinei grėsmei būti išsiųstam atgal į Meksiką, paskutinis dalykas kurio būtum galėjęs norėti – tai patraukti dėmesį būnant greitesniu ar lėtesniu nei kiti.

Tačiau su nauju delninių kompiuterių režimu, saugus judėjimo vienodu tempu anonimiškumas buvo trumpam sutrikdytas, nes kiekvienas darbuotojas plūkėsi iki nukritimo, kad pagerintų savo įvertinimą, tuo pačiu metu kaupdamas pagiežą kitiems, kurie darydami tą patį kėlė jam pavojų pasirodyti blogai. Galiausiai visi susirinkę nusprendė išvis nebenaudoti kompiuterių. Kelias dienas truko nerami taika, kol vadovybė atsikeršijo išsiųsdama šešis įtariamus lyderius atgal į Meksiką ir atšaukdama greičiausio darbuotojo prizą. Darbuotojus, kurie buvo išsiųsti namo, pakeitė pagal oficialų kontraktą pasamdyti jamaikiečiai – akivaizdi skaldyk ir valdyk taktika. Visi kiti pasidavė ir vėl pradėjo naudoti kompiuterius.

Kompiuteriai buvo tokie efektyvus, kad mes beveik nebematėme anglakalbių baltųjų viršininkų. Žmogiška priežiūra tapo nebereikalinga. Kontrolė buvo viską apimanti ir praktiškai nematoma – korporacinio žmogiškųjų išteklių departamento idealas. Viršininkui nereikėjo prižiūrėti mūsų su botagu: jis kabėjo ant mūsų kaklų ir buvo mūsų galvose.

Aš jau kurį laiką nebedirbu šiltnamiuose, bet vis dar galvoju apie delninius kompiuterius. Jie man leidžia kitaip pažvelgti į technologijas, kurias visi šiandien priima už gryną pinigą. Daugelis jų yra mūsų kasdienio laisvalaikio dalis – jos iš tiesų yra „mūsų“ mašinos – bet tai tik suteikia joms didesnę galią.

Kai tik mano draugai rašo trumpąsias žinutes, aš įsivaizduoju jų kopijas tuoj pat atsirandant korporacijų ir vyriausybių duomenų bazėse. Kai jie atnaujiną savo socialinių tinklų profilius, aš svarstau, kiek dar liko iki to laiko, kol darbdaviai ir nuomotojai pradės naudoti tą pačią sistemą, kad mus sektų ir atitinkamai nustatytų mūsų atlyginimų bei užstatų dydžius. Kas, jei mūsų našumas darbo vietoje, mūsų skolinimosi reitingai, tai, kiek turime draugų, ir kiek paspaudimų surenka mūsų vaizdo įrašai, būtų suvesta į vieną pagrindinį „efektyvumo įvertinimą“, nurodantį mūsų galutinę ekonominę vertę? Kas, jei nuestras maquinas būtų tiesiogiai prijungtos prie akcijų rinkos, kad makleriai galėtų pirkti ir parduoti akcijas tuo pačiu metu, kai kistų mašinų įvertinimai? Kas, jei mes visi gautume tokio pobūdžio akcijų – ne tik finansiškai, bet ir dėmesiu bei socialine padėtimi? Ar tada būtų įmanoma atskirti save nuo savo ekonominių vaidmenų?

Gal aš neturėčiau būti toks įtarus. Egipte žmonės neseniai panaudojo tas pačias technologijas, kad suorganizuotų masinį sukilimą – nors vos tik jis pakilo nuo žemės, vyriausybė ištraukė kištuką. Ar galėtume kažką panašaus padaryti čia, ar esame per daug užsiėmę konstruodami savo virtualias asmenybes? Ar jie ir mums ištrauks kištuką – ar to niekada ir neprireiks?

Finansai

Kapitalistinėje sistemoje viskas galiausiai atsiduria rinkioje: ne tik materialinės gėrybės ir darbas, bet ir užstatai, draudimo polisai, turto sulaikymo teisės bei bet kokia kita įsivaizduojama turto ar pajamų forma. Pati skola tampa perkama ir parduodama preke. Šalia materialiosios ekonomikos, kurioje žmonės iš tikrųjų gamina, perka ir parduoda daiktus, kitas kapitalizmo sluoksnis susidaro iš naujų, vis labiau nuo bet kokio materialaus pagrindo nutolusių spekuliacijos rūšių.

To pasekmės siurrealistiškos. Akcijų kainos tapo tokios svarbios, kad korporacijų vadovai atsisako ilgalaikių perspektyvų dėl trumpalaikių akcijų vertės padidėjimų. *Wall Street* darbuotojai kiurkso JAV centrinės dalies ūkininkų tinklaraščiuose, kad įgautų pranašumą žemės ūkio išankstinių sandėrių rinkoje. Tikri astrofizikai kuria ypatingai sudėtingas investavimo į pirkimo teisių kontraktus strategijas. Bankai įvairiose valstijose superka visą mokestinę skolą ir paverčia ją investuotojams parduosiamais vertybiniais popieriais. Investavimo kompanija superka įkeistas skolų obligacijas tam, kad pastatytų prieš jas, o tada susišluoja milžiniškus pelnus, kai ekonomika žlunga.

Šio rinkos sluoksnio dinamika tokia sudėtinga, kad net patys įtakingiausi politiniai intrigantai negali palaikyti tempo. Ir vis dėlto, nuo 1960-ųjų milžiniška ekonominės veiklos dalis persikėlė nuo realių produktų gamybos ir paslaugų teikimo prie spekuliacijos tokiose finansinėse rinkose kaip akcijų rinka ir jos derivatyvai.

Dėl šios priežasties pastarosios ekonominės krizės kilo ne dėl materialiosios, o dėl spekuliacijų ekonomikos. Reikalai jau nebesisuka apie tokius paprastus dalykus kaip korporacijos, kurios pagamina daugiau prekių nei gali parduoti ar pasiskolina daugiau nei gali grąžinti. Šiandien bankai, fondai, draudimo kompanijos ir kiti yra surezgę sudėtingą finansinių įsipareigojimų tinklą aplink visą pasaulį – tad kai kas nors negrąžina vienos skolos, investuotojai praranda pasitikėjimą kitomis tinklo dalimis ir sudreba visa sistema.

Pirmasis spekuliacinės ekonomikos sluoksnis susideda iš rinkų, kuriose pardavinėjami daugiau ar mažiau paprasti aktyvai. Tai gali būti *akcijos*, kurios yra korporacijų nuosavybės dalys; *produktai*, tokie kaip žaliavos ar žemės ūkio produktai; ir obligacijos, kas iš esmės yra korporacijoms arba vyriausybės agentūroms išduodamos paskolos. Šių aktyvų vertė suskaičiuojama pakankamai lengvai. Kompanija turi vertę, nes jai priklauso pastatai ir įranga, ir kiekvieną metų ketvirtį ji uždirba tam tikrą kiekį pinigų. Produktai turi vertę, nes žmonėms jų reikia ir jie pasiryžę už juos sumokėti. Obligacijos turi vertę, nes jos reprezentuoja gražos ateityje, paprastai su palūkanomis, pažadą.

Tačiau ant šių rinkų buvo užklotas papildomas „derivatyvų“ arba išvestinių finansinių priemonių sluoksnis. Derivatyvas iš esmės yra investicija, kuri yra vertinga ne pati savaime, o dėl to, kad gauna savo vertę iš kitur. Vienas iš dažnų derivatyvų yra *akcijų pirkimo teisė* – kontraktas,

aprašantis galimus mainus. Pirkėjas sumoka tam tikrą kainą ir gauna teisę per tam tikrą laiką pirkti arba parduoti sutartas akcijas už iš anksto numatytą kainą. Šios teisės neturi jokios savaiminės vertės; jų vertę nulemia skirtumas tarp tikrosios akcijų kainos ir tos, dėl kurios buvo susitarta. Pavyzdžiui, jeigu investuotojas įsigyja akcijų pirkimo teises, kurios jam suteikia galimybę lapkritį pirkti kompanijos akcijas po 100 dolerių už vieną, o iki tol akcijų vertė pakyla iki 110 dolerių, tada teisės vertos po 10 dolerių už akciją. Kita vertus, jei akcijos iki lapkričio neperžengia 100 dolerių ribos, tada investicija yra bevertė.

Pirminis motyvas šiems derivatyvams sukurti buvo siekis įvesti finansų rinkose daugiau stabilumo. Jei investuotojas turėdavo daug akcijų, kurios rinkoje buvo parduodamos po 100 dolerių, ir jaudindavosi, kad jų kaina gali nukristi, jis galėjo už nedidelį mokestį įsigyti pirkimo teisių, kurios suteikė jam galimybę parduoti akcijas po 100 dolerių – tarsi kainos draudimo forma. Tačiau kadangi pirkėjui nebūtina turėti atitinkamų akcijų, kad nusipirktų į jas teises, derivatyvai siūlo lengvą ir pigų būdą daryti milžiniškus statymus ant kainų kaitos. Akcijų pirkimo teisės tėra viena iš derivatyvų rūšių; *išankstiniai sandėriai* yra jų atitikmuo produktų prekyboje. Taip pat yra ir kitais aktyvais pagrįstų derivatyvų.

Aktyvai, kurie buvo standartizuoti, kad galėtų būti lengvai ir gausiai parduvinėjami už lengvai prognozuojamą rinkos kainą, vadinami „vertybiniais popieriais“. Akcijos ir obligacijos yra dvi vertybinių popierių formos, bet yra ir kitų. Pavyzdžiui, bankai gali iš visos šalies supirkti tūkstančius automobilių paskolų. Šios paskolos reprezentuoja didelį pinigų kiekį, kurio bėgant laikui tikimasi sulaukti. Bankai gali šių paskolų paketą padalinti į tūkstančius gabalėlių, kad sumažintų pavienių neišsimokėjimų riziką, ir parduoti juos investuotojams. Tada kiekvienas investuotojas taptų smulkiu ateityje iš paskolų gausinamo pelno dalininku. Šis procesas bankams yra neįtikėtinais pelningas ir vadinamas „sekuritizacija“ – paskolų vertimu investicijomis.

Kaip ir sekuritizacija užsiimantys bankai, investuotojai dažnai pasirūpina padalinti savo lėšas tarp daug skirtingų investicijų, kad jei viena iš jų neatsipirktų, tai neturėtų didelio poveikio. Vienas iš būdų tai padaryti – tai surinkti daug investicijų į krūvą ir tada parduoti jos akcijas. Kai kurie fondai siūlo profesionalų tokio pobūdžio įvairaus investavimo valdymą.

Pažvelgus į ją kaip į visumą, spekuliacinė ekonomika funkcionuoja kaip didžiuliai lošimo namai. Kaip ir bet kuriame kazino, yra laimėtojai ir yra pralaimėtojai, o namai visada pasipelno. Brokieriavimo kompanijos pasipelno iš bet kokios veiklos; instituciniai investuotojai turi milžinišką pranašumą prieš individus.

Šiame kontekste pati vertingiausia prekė yra *informacija*, veikianti kaip kapitalas, nes įgalina spekuliuotojus padaryti teisingas investicijas. Tai padidina naujausių technologijų ir analitikų poreikį – kainą, kuri daugelį žmonių pašalina iš konkuravimo šiame lygyje. O ši informacija vis labiau nurodo pati į save: investuotojai daro statymus atsižvelgdami į korporacijų veiklą ir ekonomines prognozes, tačiau taip pat ir į tai, ką mano, kad numanys kiti. Kolektyvinė dalyvių psichologija tapo vienu daugiausiai lemiančiu spekuliacinės ekonomikos faktoriumi, tiriamu visos minios pranašų ir žynių.

Aukščiausiuose šios rinkos lygmenyse elitas naudoja superkompiuterius, kad aptiktų miniatiūrinius kainų neatitikimus ir susikrautų milžiniškus pelnus iš ypač greitų pirkimų ir pardavimų. Ši „[aukšto](#)

[dažnio prekyba](#)“ šiandien sudaro didžiąją dalį JAV finansų rinkos veiklos. Šiuo atžvilgiu dirbtinis intelektas jau kontroliuoja kai kuriuos ekonomikos sektorius, neatsižvelgdamas į sveiką protą – prisiminkime [2010-ųjų gegužės „žaibišką griūtį“](#), kai Dow Jones vidurkis atliko stačiausią kritimą istorijoje vien tam, kad po kelių minučių atsistatytų. Tokioje situacijoje prieiga prie technologijų *tiesiogiai* nulemia galimybę pasipelninti: kuo greitesnis kompiuteris, tuo didesnis pranašumas.

Finansinės spekuliacijos kaip savarankiško ekonomikos sektoriaus sprogimas įkūnija visą spektrą naujų pavojų. Lengvi kapitalo investavimo būdai gali dirbtinai išpūsti vertes. Tai sukuria burbulus, kurie galiausiai turi sprogti, kaip interneto rinka amžių sandūroje. Net patys rimčiausi investuotojai dažnai nė neįsivaizduoja, į ką yra investavę, ir kiek už to yra realaus materialaus turto. Visos šios sąsajos plečia riziką; nors daugelis investuotojų lengviau susidoroja su mažais nuostoliais, dideli sukrėtimai kaip 2008-ųjų finansinė krizė nuvilnija per visą pasaulį.

Perėjimas nuo gamybos prie spekuliacijos yra dar vienas rinkos logikos pratęsimo žingsnis. Jis suteikia plataus masto kapitalizmui tvirtą pagrindą kiekvienoje kasdienio gyvenimo srityje: gali būti, kad tavo vietinė kavinė dalinai priklauso danų bankui, o dalis tavo paskolos išmokų nueina į apribotos rizikos fondus Brazilijoje, net jei paskolą pasiėmė iš vietinio banko. Galbūt kapitalistai turi išsigalvoti vis sudėtingesnes abstrakcijas, kad toliau koncentruotų kapitalą; akcijų rinkoje gali gauti tik ribotą kiekį pelno, bet derivatyvai siūlo investuotojams galimybę padidinti savo išlošimus visiškai nepriklausomai nuo su jais susijusių realių prekių.

Spekuliacija kuria vis abstraktesnes konkurencijos struktūras, kurios vis labiau tolsta nuo materialaus pasaulio. Tačiau privati nuosavybė ir pinigai kartu yra *prietarai*, ne ką „tikresni“ nei labiausiai išpūsta akcijų kaina; nuo fizikos dėsnių vargu ar galima pabėgti, bet ekonomikos dėsniai mums primetami tik dėl kolektyvinio tam tikrų prielaidų priėmimo. Kadaise vietoj valiutos buvo naudojami naudingi produktai, tokie kaip druska; ilgainiui jie buvo pakeisti vis dar apčiuopiamomis, bet savaime bevertėmis formomis, tokiomis kaip auksas ir sidabras. Pradžioje doleriai turėjo reprezentuoti pastarųjų kiekį, bet ilgainiui jie buvo atskirti nuo bet kokio materialaus referento ir liko vertingi tiek, kiek žmonės sutarė. Šiandien net ir popieriniai doleriai tampa retenybe: turtas išreiškiamas tiesiog finansinėmis ataskaitomis, vaiduokliškais užkeikimais, keliančiais grėsmę žmonijai. Vienintelis *tikras* dalykas tokioje sistemoje yra iš jos kuriama galios nelygybė.

Kapitalo fikcija sukūrė įmantrų kitų fikcijų tinklą, kuris turi dramatiškas pasekmes tiems, kas pagal ją gyvena. Kapitalistinėje ekonomikoje nėra nieko neišvengiamo; tai paprasčiausiai vienas iš būdų, kaip tvarkyti išteklius ir santykius taip, kad galia susitelktų mažumos rankose. Toks metodas sudėtingesnis nei feodalinis, bet taip pat lankstesnis bei efektyvesnis. Tačiau kitoks kriterijų kaip susisieti su aplinka ir vieniems su kitais rinkinys sukurtų visiškai kitokį pasaulį.

Investavimas

Anksčiau atskirti kapitalistus nuo išnaudojamųjų buvo lengva: vieni žmonės turėjo kapitalo, o kiti – ne. Šiandien dėl spekuliacijų ir paskolų labai sunku tiksliai nustatyti, kas sudaro kapitalistų klasę. Ar tai visi, kurie turi akcijų? Visi, kurie iš jų *pasipelno*? Jei turi namą, kurio vertė rinkoje auga, ar tai padaro tave kapitalistu? Kas, jei vis dar esi skolingas bankui didžiąją dalį jo kainos? Jei nekilnojamo turto kainos nusmunka, ar tada staiga nustoji būti kapitalistu?

Prieš šimtą metų didžioji dalis JAV gyventojų neinvestavo akcijų rinkoje ir retas dirbantysis turėjo nuosavą būstą. Dabar, kai investicijos tapo bendros ir paskolos suteikė galimybę daugiau žmonių įsigyti nekilnojamo turto, daug dirbančiųjų tapo mikrokapitalistais, kurie sieja savo interesus su rinkos veikimu, nors jie pastarajai turi mažai įtakos. Mikrokapitalistai praleidžia savo gyvenimus vergaudami viršininkams, tačiau kai rinka žlunga, jie tikisi ne kapitalizmo griūties, o savo investicijų vertės atgavimo.

Dar neseniai darbuotojai, išdirbę tam tikrą metų skaičių, galėdavo būti tikri, kad iš darbdavių gaus pensiją, o iš vyriausybės – socialinio draudimo išmokas. Šiandien reta kompanija siūlo pensijų planus, o socialinis draudimas laikomas nepatikimu. Vietoje pensijų darbdaviai dažnai sukuria [401\(k\) planus](#), pagal kuriuos darbuotojai patiki savo santaupas pinigų vadybos kompanijoms, investuojančioms į akcijų rinką. Kad paskatintų darbuotojus rūpintis savo darbovietės sėkme, šie investicijų planai dažnai pririšami prie kompanijos akcijų, nors ši priklausomybė yra rizikinga – prisimink darbuotojus, kurie prarado milijardus dolerių, kai bankrutavo [Enron](#) korporacija.

Taigi, vidurinėsios ir net žemesnėsios klasės žmonės telkia savo pinigus, kad galėtų dalyvauti spekuliacinėje ekonomikoje šalia didžiųjų kapitalistų. Kai žmonės šneka apie apribotos rizikos fondus ir investicinę bankininkystę, jie dažnai įsivaizduoja milijardierius jachtose. Iš tiesų, milijardierių yra gana mažai; stambieji žaidėjai yra institucijos, kurio valdo visus 401(k) pinigus. Tai sukuria tiesioginį ryšį tarp „vidutinių žmonių“ ir aukštųjų finansų, tad darbuotojai skęsta arba plaukia veikiami tų pačių jėgų kaip ir tie, kurie yra viršūnėje. Ironiška tai, kad jei darbuotojai vis dar gautų pensijas, o ne 401(k) planus, ekonominė 2008-ųjų krizė tikriausiai būtų buvusi daug švelnesnė ir paprastų gatvių praeivius paveikusi daug mažiau nei Volstryto.

Kitas svarbus faktorius, skatinantis dirbančiuosius sieti savo interesus su rinka yra būsto nuosavybė, kuri veikia kaip dar viena investavimo forma. Siekis būstus paversti įperkama vidutinėms dirbančioms šeimoms yra JAV vyriausybės politikos dalis, ir tame, galbūt, esama šiek tiek altruizmo; tačiau ekonomistai tiesmukai aiškina, kad tai padeda išlaikyti klusnią darbo jėgą. Paskolos paprastai išmokamos per 15-30 metų – tiek, kiek trunka karjera.

Prieš Antrąjį Pasaulinį karą paskolas gauti buvo sunku ir beveik niekas neturėjo tiek pinigų, kad būtų galėję nusipirkti namą. Po karo vyriausybė ėmė drausti paskolas per [Fannie Mae](#) ir [Freddie Mac](#) – vyriausybės remiamas privačias įstaigas, kurios šalyje superka beveik visas paskolas, kad mažesniems bankams nereiktų rizikuoti išduodant paskolas žmonėms, kurie, galbūt, jų neišsimokės. Tai labai palengvino vidurinėsios ir darbininkų klasės šeimų tapimą būstų savininkais.

Klestinčioje rinkoje būsto nuosavybė yra mikrokapitalizmo forma. Būsto savininkas gali pasipelnėti tol, kol jo namo kaina kyla greičiau nei paskolos palūkanos. Sakykime, kad kas nors pasiima paskolą su aukštomis palūkanomis ir perka namą už 200000 dolerių. Jei namo kaina pakyla iki 220000, savininkas pasipelno net jei sugebėjo išmokėti tik paskolos palūkanas, su sąlyga, kad palūkanos buvo mažesnės nei 20000. Negana to, papildoma 20000 namo vertė sumažina savininko rizikos reitingą, tad jis gali išsiimti naują paskolą su mažesnėmis palūkanomis ir pakeisti ją buvusiają. Ir štai – jis pakula į geresnę ekonominę poziciją.

Taigi, būstų savininkai turi įvairių priežasčių norėti savo būstų vertės pakilimo, kas labiausiai tikėtina tada, kai rinka veikia sklandžiai. Tai kapitalistiniu mentalitetu užkrečia visus: vietoj to, kad

pabėgtų nuo darbo, darbuotojai siekia įgyti kad ir kuklaus nuosavo kapitalo. Vos tik ką nors turi, turi ir ką prarasti; tampi įtrauktas į nuosavybės sistemą ir jos valdas. Kovoti su sistemos neteisybėmis reiškia rizikuoti tuo, ką turi – tad kuo daugiau turi, tuo mažiau esi linkęs kelti triukšmą. Ši dinamika gali veikti net tada, kai nieko iš tikro *neturi*, o tik *tikiesi*, kad galbūt investicijos atsipirks.

Tai paaiškina, kodėl žmonės ėmė tiek didelės rizikos paskolų, kurios sukėlė 2008-ųjų finansinę krizę, kai per daug įsiskolinusiųjų nesugebėjo išsimokėti. Kol tavo būsto vertė laikui bėgant auga, nesvarbu, už kokią prastą paskolą jį pirkai – gali tiesiog išsiimti naują geresnėmis sąlygomis. Tačiau didžiosios dalies nuosavybės rinkoje vertė negali augti *be galo*. Pastaroji investavimo į nekilnojamąjį turtą strategija iš esmės yra piramidinė schema, kurioje tie, kurie įsitraukia į rinką vėliau, neša pelną anksčiau įsitraukusiems. Gera tai veikia tol, kol prisijungia vis daugiau žmonių ir nekilnojamo turto vertė kyla, tačiau anksčiau ar vėliau burbulas privalo sprogti. Šiuo atžvilgiu, pastarųjų kelių metų įvykiai yra bausmė neturtingiesiems už tai, kad jie bandė spekuliuoti taip, kaip tą daro turtingieji.

Pinigai daro pinigus – tai pirmasis kapitalizmo dėsnis. Taigi, visiškai suprantama skolintis pinigus, su kuriais jų bus užsidirbama daugiau, bent jau jei manai, kad gali iš jų gauti daugiau nei sumokėsi palūkanų. Tai yra tai, ką daro pradedantys verslininkai, kai išsiima pirmąsias paskolas; korporacijos daro tą patį išduodamos obligacijas, o ribotos rizikos fondai – kai skolinasi pinigus, už kuriuos perka akcijas. Tačiau pinigai, kuriais šios skolos išmokamos, turi iš kažkur atsirasti, ir jei visi lošia tikėdamiesi aplenkti kitus, kai kurie privalo anksčiau ar vėliau stambiai pralošti.

Neoliberalios eros prielaida, privedusi prie 2008-ųjų bankroto, buvo įsitikinimas, kad rinka gali plėstis amžinai. Istorija atskleidė, kad tai yra nereali svajonė. Kad piramidinė schema plėstųsi be galo, turi egzistuoti begalinis kiekis išteklių ir potencialių dalyvių. Kapitalizmas gali sukurti efektyvesnes technologijas, bet grynų žaliavų šioje žemėje yra ribotos, ir iš žmonių įmanoma išspausti tik tam tikrą kiekį pelno. Jei tiksliau, tai net jei [*Dow Jones*](#) vidurkis galėtų augti be galo, tik kai kurie galėtų tapti turtingesniais, *palyginus su visais kitais*. Kiekvieną kartą, kai vienas asmuo įgauna finansinį pranašumą, palyginus su bendru visuomenės turtu, kiti proporcingai jį praranda. Kapitalizmas linksta koncentruoti turtą vis mažesnėje ir mažesnėje grupėje, o tai reiškia, kad daug žmonių atsiduria pralaiminčioje lygties pusėje. Daug būstų savininkų tai išsiaiškino sunkiuoju būdu, kai nekilnojamojo turto investicijos krito, o bankai toliau iš to pelnėsi.

Pinigų skolinimas kylantiems kapitalistams yra geras verslas. Rizikuojama tik tuo, kad jei per daug žmonių neišsimokės, piramidinė schema sugrius, kartu nusitempdama ir skolintojus, ir skolininkus. Tačiau net šioje situacijoje neturtingieji moka už turtinguosius. Esantieji piramidžių viršūnėse turi vyriausybes, kad juos išpirktų – su iš esančiųjų apačioje paimtais mokesčių pinigais.

Skola

Atlyginimo pakaitalas buvo skola – pinigai, kuriuos galėjai leisti, bet privalėjai grąžinti, tiesiogiai pajungiantys kadaise maištingus skurdžiuosius begalinei kapitalizmo tąsai. Skola yra tobula prekė – pati ateitis tapo nauja rinka; apreiškdamą postmodernizmo erą gimė finansų rinka. (Anonymous, Įvadas į apokalipsę)

Paskolos kapitalizme atlieka keletą esminių vaidmenų. Tiems, kurie turi pinigų, jos pasiūlo būdą pasipelnyti juos paskolinant ir gaunant palūkanų. Jos plečia rinką, leisdamos kapitalistams pardavinėti daiktus net tada, kai vartotojų kišenės tuščios. Paskolos suteikia ekonominio mobilumo galimybę, kaip ir verslininkams ar investuotojams leisdamos žmonėms išbandyti savo sėkmę bei nukreipdamos jų ambicijas ekonomikos skatinimo, o ne priešinimosi jai kryptimi. Galiausiai jos įgalina mažai uždirbančius dirbančiuosius pakartoti turtingųjų gyvenimo būdą perkant namus, mašinas ir aukštojo mokslo diplomus. Bankų ir kredito kompanijų apiplėšinėjamiems žmonėms tai leidžia pasijaušti vidurinėsios klasės dalimi.

Vartojimo kreditas pasiūlė sprendimą XX amžiaus pradžios ekonominei sumaiščiai. Be paskolų masinė gamyba kapitalistų klasei leido iš dirbančiųjų uždirbti tik tiek, kiek jiems sumokėdavo. Paskolos atveria galimybę kapitalistams kolonizuoti ne tik dabartį, bet ir ateitį kartu su tiesioginiu pelnu kaupiant ilgalaikius įsipareigojimus.

Kad gamyba vyktų sklandžiai, darbuotojai turi užgniaužti savo troškimus ir nuslopinti spontaniškus impulsus; kad maksimizuotų pardavimus, jie turi pirkti impulsyviai ir ieškoti greito pasitenkinimo. Taigi, kad optimizuotų pelną, kapitalistai privalo plačiai visuomenei primesti tam tikrą skilusios asmenybės sutrikimą. Skolinimas veikia į abi šios lygties puses. Vartojimo pusėje dirbantiesiems siūlomas gyvenimas, kurio jie pavydi viršininkams, leidžiantis mėgautis jiems šiaip neprieinamais malonumais. Iš to atsirandanti skola darbovietėje juos verčia *disciplinuotis* – vietoje to, kad siektų ištrūkti iš tarnystės, jie siekia susimokėti už tai, ką jau *turi*.

Tai net ne visada įmanoma. Per pastarąjį dešimtmetį bendra vieno būsto skola tapo daug didesnė nei vidutinės pajamos. Daugelis vargšų, prekariato atstovų ir bedarbių neturi jokių vilčių kada nors tapti mokiais.

Buvusiuose „kompanijų miestuose“ darbuotojai pirkdavo reikiamus įrankius ir produktus skolon, o tada būdavo priversti amžinai dirbti, kad išsimokėtų. Šiandien tokia istorija siutina žmones – tačiau kas, jei tokia sukybė būtų vykdoma *klasės*, o ne vienos įmonės? Studentų paskolos įvilioja į pinkles jaunos darbuotojus efektyviau nei bet kokia parduotuvė. Panašiai, vienintelis skirtumas tarp skolos ir senosios sutartinės tarnystės toks, kad tarnaujama pačiai ekonomikai, o ne konkrečiam individui ar institucijai.

Jei pažvelgtume į skolą kaip į *prievolės* formą, tai pradeda skambėti įtartinais girdėtais. Kai kurie gimsta nieko neturėdami ir gali gauti tai, ko jiems reikia, tik su sąlyga, kad įsipareigos tarnystei; kiti pradeda turėdami daug ir yra tokie dosnūs, kad sutinka skolinti neturtingiesiems mainais į šias jų pareigas. Tai tiesiog nauja neturtingųjų pareigos turtingiesiems, išlikusios nuo feodalizmo laikų, apraiška, atnaujinta taip, kad atrodytų savanoriškai.

Daugelio turtai sudaryti iš neturtingųjų skolų. Skola yra tobula prekė, nes palūkanos leidžia jai auginti savo vertę anksčiau nei vyksta infliacija – todėl ji tokia patraukli bankams ir investuotojams. Tačiau jei neturtingieji vis skursta, tai gali tapti rizikinga investicija. Kad skola išlaikytų vertę, neturi būti jokių galimybių socialiniams pokyčiams; ateitis turi išlikti amžinai įšaldyta dabarties versija. Antstolių kontoros primeta šią dabartį skolininkams, o policija sudaro fronto liniją prieš ateitį – užtenka pažvelgti į greitojo reagavimo būrius, kurie išvaro besipriešinančius žmones iš atimamų namų.

Tačiau nėra tiek greitojo reagavimo būrių, kad būtų ištuštintas kiekvienas atimtas namas. Kai pakankamai skolininkų pradės stovėti už save, imti ir ginti tai, ko jiems reikia, priešindamiesi skolintojams, įšaldyta ateitis pradės tirpti ir skilti. Bankrutuojančioje sistemoje nėra jokios gėdos bankrutuoti.

Bankininkystė

Kai darbuotojas susitaupo truputį pinigų ir nori juos kur nors laikyti, jis juos padeda į banką. Tai laikoma saugesniu būdu nei kišimas po čiužiniu. JAV bankų sąskaitos yra draudžiamos valstybės, todėl pavojus, kad klientas neatgaus pinigų yra mažas. Tikroji rizika slypi tame, ką bankai su visu šiuo turtu daro; ironiška, kad net kai išnaudojamieji turi nuosavų pinigų, jie juos patiki kapitalistams, kad pastarieji galėtų toliau kaupti pelną.

Iš tiesų klientas skolina pinigus bankui tokiu pat būdu kaip bankai skolina pinigus kitiems klientams. Banko verslo planas yra skolintis pinigus kuo pigiau ir išduoti paskolas kuo brangiau, pasipelnant iš palūkanų skirtumų; šio proceso metu jie dar turi užsidirbti pakankamai, kad apmokėtų veiklos išlaidas ir kartais pasitaikančius neišsimokėjimus. Žinoma, kartu su indėlininkų pinigais vyriausybė taip pat saugo bankus nuo neišsimokėjimų suteikdama jiems teisę atimti „antrinį turtą“ – pavyzdžiui, žmonių būstus – o dažnai ir iškart išperkant užstatus. Tai leidžia užtikrinti, kad jei kas nors pakryptų bloga linkme, sąskaitą apmokėtų mokesčių mokėtojai, o bankai galėtų tęsti pelnydami.

Bankai pinigus gauna ne tik iš indėlių; patys pinigai yra prekė ir bankai ją perka kur tik randa pigiausiai. Šiandien vyriausybė skolina pinigus bankams už precedento neturinčias 0% palūkanas – kartais net mažiau – o apribojimai, kurie draudė bankams pardavinėti akcijas ir obligacijas, yra panaikinti. Jei bankui pelningiau dalyvauti finansų rinkoje nei išdavinėti paskolas, tai jis rinksis pirmąjį variantą. Bankai yra linkę mokėti palūkanas už didelius klientų indėlius, bet turintieji mažiau pinigų turi susitaikyti su mažomis palūkanomis ar net patys mokėti bankui už tai, kad šis laiko ir naudoja jų pinigus. Tai simptomiškas kapitalo veikimo atvejis, kai jis „natūraliai“ teka iš mažų koncentracijų į dideles.

Pasiskolintų pinigų skolinimo praktika keistai „padidina“ bankui prieinamų pinigų kiekį. Įsivaizduok, kad asmuo į banką padeda 100 dolerių indėlį, o bankas šiuos pinigus paskolina kitam asmeniui, kuris juos panaudoja, kad ką nors nusipirktų iš pirmojo. Pirmasis asmuo pasideda į banką dar 100 dolerių, ir bankas vėl juos paskolina kam nors kitam, kas vėl kažką nuperka iš sąskaitos turėtojo. Šis procesas gali kartotis daug kartų, didindamas banko vertę per kitų įsipareigojimų jam dauginimą.

Vienintelė problema ta, kad šios skolos kada nors privalo būti gražintos arba žlunga visa sistema. Kadangi skurdžiausiesiems taikomos aukščiausios palūkanų normos, jie labiausiai spaudžiami prasimanyti pinigų tarsi iš oro. Tai viena iš priežasčių, dėl kurių kapitalizmas turi nuolat plėstis, kad išvengtų krizės. Bankų padėtis, tiesą sakant, nėra tokia nestabili kaip galėtų atrodyti – gaudami palūkanas ir išperkami vyriausybių, jie net per finansines krizes gali veikti visai pelningai.

Kai bankams pritrūksta grynųjų pinigų, jie juos skolinasi iš vyriausybės federalinio rezervo bankų. Kartu šie bankai sudaro JAV centrinį banką, suteikiantį vyriausybei priemones kontroliuoti

ekonomikos augimą diktuojuant paskolų palūkanų normas kitiems bankams.

Žinoma, pinigai federalinio rezervo bankuose taip pat turi iš kažkur atsirasti. JAV vyriausybė turi keletą skirtingų būdų gauti tam finansų. Ji gali pakelti mokesčius. Ji gali panaikinti socialines paslaugas kaip šiuo metu daro daug Europos vyriausybių. Ji gali parduoti obligacijas, iš esmės skolindamasi iš privačių investuotojų. Galiausiai ji gali išspausdinti daugiau pinigų. Virtualybės eroje tai tereikia skaičiukų balansuose padidinimą.

Taigi, pinigai, sukeliantys tiek daug skausmingų lūkesčių ir vaikymosi, yra tiesiog išsigalvoti, nors ir labai ypatingomis sąlygomis. Kaip Bažnyčia išrado sielą, kad įsteigtų savo galią, o karaliai propagavo pareigos sampratą, taip, galima sakyti, pinigai yra kuriami tam, kad *sukurtų skolą*. Visa tai yra įsipareigojimu pagrįstos sistemos struktūravimo būdai.

Šios sistemos logika tokia, kad spaudimas iš tūkstančio pusių priverčia dalyvius elgtis visiškai beatodairiškai; tačiau pati sistema vargiai yra reikalinga. Skolininkų kalėjimai galiausiai buvo uždaryti, nes net įstatymų leidėjai buvo priversti pripažinti, kad bankams neturėtų būti leista atimti žmonių laisvės. Jei norime, kad būsto ir kitų būtinybių prieinamumas būtų nulemtas kažko kito nei to, kas uždriba pinigų bankams, turime taip pat tai atsieti nuo bankų sistemos.

Tačiau žinant, koks kapitalizmas barbariškas ir nestabilus, įmanoma, kad jis kažkaip tęsis be galo, nuo kiekvienos rizikos pasistumdamas į priekį ir atsinaujindamas per kiekvieną krizę. Tikrasis pavojus yra ne tame, kad sistema gali sugriūti, o tame, kad ji gali amžinai gyvuoti mums primesdama nepakeliamas savo veiklos kainas.

Specialusis skyrius: 2008-ųjų finansinė krizė!

Perspėjimas: techninės detalės!

2008-ųjų finansinė krizė buvo logiška laisvos rinkos vystymosi finansų sektoriuje išdava. Pats finansų sektorius yra logiškas kapitalistinės konkurencijos skatinamas rezultatas. Šiuo atžvilgiu ekonominis nuosmukis demonstruoja paties kapitalizmo vidinį nestabilumą.

Krizės istorija prasideda ir baigiasi nekilnojamojo turto rinkoje. Prieš keletą dešimtmečių bendruomeniniai bankai išdavinėdavo paskolas vietiniams gyventojams. Šie bankai neturėjo didžiulių pinigų sumų, tad įkeitimo raštų išdavinėjimas jiems buvo gana rizikingas užsiėmimas; jie turėjo būti tikri, kad besiskolinantieji sugebės išsimokėti. Tačiau kadangi jų verslas buvo tokio smulkaus lygio, bankininkai su klientais galėdavo užmegzti artimesnius santykius ir taip apdairiai nuspręsti, kam galima išduoti paskolas. Tai sklandžiai veikė porą dešimtmečių.

Devinto dešimtmečio pabaigoje investicijų bankininkai ėmė galvoti apie šią situaciją. Investuotojai norėjo investuoti į įkeitimo raštus visoje šalyje, todėl bankininkai sukūrė sistemą, kad galėtų paversti namų paskolas investicijomis. Bankai supirko daug paskolų ir sudėjo jas į vieną gabalą, o tada šio gabalo dalis pardavinėjo investuotojams. Vienas iš tokios investicijos pavyzdžių – turtu garantuotos obligacijos (TGO). Reitingavimo agentūros – kompanijos, kurioms mokama, kad jos įvertintų skirtingų investicijų rizikingumą – paskalbė, kad TGO yra labai saugios ir suteikė joms aukščiausią vertinimą: AAA.

Pirmąjį dešimtmetį TGO augimas buvo lėtas. Tai pasikeitė šimtmečio pabaigoje. Dėl vyriausybės politikos didiesiems investuotojams buvo sunku surasti pelningas vietas savo pinigams. Paaiškėjo, kad TGO siūlo 3% didesnes palūkanas nei kitos panašaus patikimumo investicijos. Pinigai pradėjo plūsti į šią rinką. 2004-aisiais buvo išleista TGO už dvidešimt milijardų dolerių; po trejų metų ši suma pakilo iki šimto aštuoniasdešimties milijardų.

Tokie bankai kaip [Countrywide Financial Services](#) pasinaudojo šia išaugusia TGO paklausa ir pagal ją pakeitė savo verslo modelius. Vietoj to, kad išdavintų ir išlaikytų paskolas penkiolikai ar dvidešimčiai metų, jie ėmė išduotas paskolas beveik iškart parduoti Wall Streeto investuotojams. TGO paklausai augant bankai vertėsi per galvą, kad spėtų iš to pasipelnyti.

Investicijų į paskolas paklausa skatino bankus išduoti paskolas žmonėms, kurie neturėjo jokių galimybių už jas kada nors išsimokėti. Greitai jiems nebeliko besiskolinančiųjų su tinkamais mokumo duomenimis. Tačiau vietoje to, kad būtų apriboję savo veiklą, bankai ėmė išdavinėti [antrines paskolas](#) žmonėms, kurie turėjo mažesnes tikimybes jas išsimokėti. Dėl šios rizikos antrinės paskolos besiskolinantiesiems kėlė daug griežtesnes sąlygas; net jei palūkanos iš pradžių būdavo žemos, greitai jos šaudavo į viršų. Šių paskolų rinka sukūrė sukčiavimo kultūrą: bankininkai įtikinėjo klientus, kad jie gali įpirkti paskolas, kurių niekada neišgalės išsimokėti, ir suktai užpildydavo dokumentus, kad įtraukimas būtų užtikrintas.

Vartotojams tai iš pradžių atrodė kaip svajonių išsipildymas. Anksčiau jokių vilčių įsigyti būstą neturėję žmonės staiga galėjo gauti paskolas. Tiesa, sąlygos buvo labai blogos, tačiau visi šie nauji pirkėjai tiesiog išsprogdino būstų kainas. Kol būstų kainos augo, nauji namų pirkėjai galėjo įsigyti būstą už antrinę paskolą, o tada po kelių metų gauti geresnę paskolą, jei jų būsto vertė per tą laiką pakilo. Trumpai tariant, visa bankų sistema pardavinėjo piramidinę schemą.

Bankams telkiant antrines paskolas, kad jas parduotų kaip TGO, kai kurie Wall Streeto investuotojai atkreipė dėmesį į savo investicijų rinkinius. Jie pamatė, kad turi labai daug tokių TGO, ir kad juos sudarančios paskolos turi vis mažiau ir mažiau tikimybių būti išmokėtos. Kad apribotų savo pozicijų riziką, jie kreipėsi į draudimo kompanijas, kurios sukūrė kredito rizikos apsikeitimo sandorių (KRAS) polisus. Tai yra derivatai, pririšti prie TGO, kurie padengia žalą savininkui, jei TGO tampa blogos. Pavyzdžiui, jei investuotojas pirkė iš banko TGO, kartu iš draudimo kompanijos, apdraudžiančios šias TGO, jis galėjo įsigyti ir kredito rizikos apsikeitimo sandorio polisą; draudimo kompaniją sumoka tada, jei bankas negali sumokėti už TGO tiek, kiek žadėjo.

Tačiau, kaip ir su akcijų teisėmis, neprivalai turėti TGO, kad galėtum pirkti jomis pagrįstą derivatą – taigi investuotojai ėmė pirkti ir parduoti tik KRAS. Greitai KRAS rinka išsprogo, viršydama TGO rinkos vertę kelis šimtus kartų. Tai reiškė, kad už kiekvieną neišmokėtą skolos dolerį, KRAS investuotojai būtų turėję sumokėti kelis šimtus dolerių. Sistema tapo neįtikėtinai nestabili: pakako, kad rinka tik šiek tiek pajudėtų žemyn, kad sukeltų didžiules pasekmes.

Reikalai pradėjo prastėti jau 2007-ųjų pradžioje. Vis daugiau ir daugiau sunkiai besiverčiančių būstų savininkų neišsimokinėjo paskolų; taigi, investuotojai ėmė šalintis nuo TGO ir kitų paskolomis pagrįstų vertybinių popierių. Daug investavimo analitikų sumažino jų reitingus; paklausa netrukus visiškai dingo.

Tampant vis sunkiau parduoti paskolomis pagrįstus vertybinius popierius, tokiuose bankuose kaip *Countrywide Financial* atsirado rimtų problemų. Šių bankų veiklos finansavimas tiesiogiai priklausė nuo minėtų vertybinių popierių perpardavinėjimo; kai TGO ir panašių aktyvų rinka išdžiuvo, jie tapo nemokūs. Daugelis subankrutavo arba, kaip *Countrywide* atveju, buvo nupirkti didesnių bankų už centus.

Toliau dėl investicijų į antrines paskolas buvo priversta bankrutuoti didžiulė Wall Streeto finansinių paslaugų kompanija [*Lehman Brothers*](#). Jos griūtis buvo tarsi šūvis, išgirstas visame pasaulyje. *Lehman* daugiau nei šimtą metų buvo gerbiama investicijų pasaulio atrama; jei jie galėjo žlugti, tai bet kas galėjo žlugti.

Wall Streete įsigalėjo baimė. Staiga visi turintys investicijų paskolų rinkoje tapo įtartini. *AIG*, milžiniška draudimo kompanija, buvo išdavusi KRAS, dengiančių 440 milijardų vertės TGO. Nepaisant to, kad *AIG* turėjo garantuoti nuvertėjusių TGO apmokėjimą, iš jų niekada nebuvo reikalaujama, kad jie turėtų pakankamai prieinamų pinigų išpildyti šiuos įsipareigojimus. Tačiau antrinių paskolų krizei plintant, analitikai suprato, kokia rizikinga yra *AIG* politika, ir sumažino kompanijos kredito reitingą.

Žemesnis kredito reitingas reiškė, kad *AIG* privalėjo padidinti turimų pinigų, kuriais galėtų išpirkti KRAS, kiekį. Žinoma, tokių pinigų niekur nebuvo. Po *Lehman Brothers* vyriausybė nusprendė, kad leisti šioms didelėms kompanijoms bankrutuoti būtų per didelis šokas ekonomikai, ir ėmė jas išpirkinėti. Maždaug šiuo metu buvo išpirkta ir krūva kitų kompanijų, tokių kaip *Fannie Mae*, *Freddie Mac*, *Goldman Sachs* ir *Morgan Stanley*.

Paskolų rinka sugriuvo. Niekas nežinojo, kiek tai paveikė bet kurią konkrečią kompaniją, nes investicijos buvo plačiai pasklidusios ir sudėtingos. Pavyzdžiui, jei [*CitiBank*](#) buvo pirkęs KRAS iš *AIG*, o tada pardavęs dalį jų [*Merrill Lynch*](#), būtų galėję atrodyti, kad tai nekelia pavojaus. Tačiau jei *Merrill Lynch* būtų paprašę savo pinigų, o *AIG* negalėję jų sumokėti, tada staiga *CitiBank* būtų tapę atsakingi už šią skolą. Pasitikėjimas finansų rinka išgaravo; beveik per naktį kompanijoms tapo neįmanoma gauti paskolų beveik niekam. Šis paskolų trūkumas greitai pasijautė ir tarp vartotojų, paleisdamas nekilnojamojo turto rinką nevaržomai smukti žemyn. Paskoloms tampant vis neprieinamesnėmis, namų paklausa tuoj pat krito, kartu nusitempdama į dugną ir būstų kainas. Staiga tūkstančiai būstų savininkų tapo skolingi už savo būstus daugiau nei jie buvo verti; tai dar padidino neišsimokėjimus. Daugiau neišsimokėjimų reiškė daugiau problemų finansų rinkose, o tai reiškė mažiau paskolų, žemesnes būstų kainas ir dar daugiau neišsimokėjimų. Viskas tapo žemyn besisukančia spirale.

Akcijų rinka smuko. Kai kurių akcijų vertė sumažėjo perpus. Kartu su paskolų stygiumi tai ėmė kelti kompanijoms paniką. Jos pradėjo tūkstančiais atleidinėti darbuotojus. Daugelis atleistų darbuotojų nebegalėjo sumokėti už savo paskolas. Tai dar pablogino finansinę krizę, kuri sumažino paskolų prieinamumą, o tai paskatino dar daugiau atleidimų. Dar vienas ydingas ratas. Krizės įkarštyje daugiau nei 10% JAV gyventojų buvo bedarbiai – dar daugiau, jei įtrauksi tuos, kurie net nebeieškojo darbo.

JAV vyriausybė pakartotinai bandė gaivinti ekonomiką, versdama nesuvokiamus kiekius pinigų į tuos pačius finansų sektorius, kurie ir sukėlė krizę. Vietoj to, kad už gautus pinigus gaivintų JAV

ekonomiką, bankai ir kitos didelės korporacijos juos kaupė arba investavo užsienyje. Taigi 2010-aisiais korporacijos vėl skelbė didžiulius pelnus; akcijų rinkos indeksai iškilo, kartais net dvigubai, palyginus su 2009-ųjų žemumomis. Visą šį laiką nedarbas išliko toks pats, kai kur net didesnis, o būstų kainos toliau krito.

Bankininkai, kurie siekė pasipelnyti plėsdami būstų pirkėjus, tiesiog pakluso finansinio kapitalizmo imperatyvams – nepaklususius nurungė mažiau skrupulingi konkurentai. Tą patį galima pasakyti ir apie būstų pirkėjus, troškusius gauti paskolas, viršijančias jų išgales, ir apie draudėjus, kurių garantijos reikalus tik pablogino. Iš kapitalistinės struktūros perspektyvos jie veikė racionaliai. Bėda buvo tame, kad pati struktūra yra beprotiška.

2008-aisiais, krizės viršūnėje, kapitalizmas buvo sukrėstas iki pamatų. Sistema įrodė, kad ji neveikia. Pirmą kartą per ilgą laiką mes pamatėme, kaip esantieji viršūnėje drebėjo suprasdami, kad piramidė tėra kortų namelis. Tokios katastrofos kontekste galima buvo tikėtis fundamentalių pokyčių – mažų mažiausiai pastangos persikirstyti turtą, panašiai kaip buvo padaryta su Naujuoju kursu, kai Rooseveltto vyriausybė mėgino susitvarkyti su Didžiąja depresija.

Vietoje to, mes pamatėme kažką priešingo. Kapitalistai viršūnėje lošia manydami, kad JAV vidurinioji klasė jiems nebereikalinga – nei kaip darbuotojai, nei kaip vartotojai. Daugelis gamybos darbų jau buvo perkelti į užsienį. Dabar kapitalistai stato ant vidurinėsios klasės susikūrimo Kinijoje, tikėdamiesi, kad ši vartos jų gaminamas prekes. Ateityje JAV, jei nepriklausys kapitalistų klasei, tai arba jai tarnausi už grašius, arba išvis neturėsi darbo.

Apmokestinimas

Būdamas tiesiogine plėšimo forma, apmokestinimas yra vienas iš seniausių finansinio pasipelnymo metodų. Priverstinė apmokestinimo prigimtis leidžia jį prilyginti organizuotų nusikaltimų grupuočių praktikoms reikalauti pinigų už apsaugą. Žinoma, vyriausybės kuria įstatymus, tad joms lengva nemokėjimą paversti nusikaltimu.

Vienas iš vyriausybės egzistavimo pateisinimų yra tas, kad ji suteikia galimybes kaupti išteklius dėl bendrojo gėrio. Tačiau monarchijos nebuvo sukurtos kaip būdas patenkinti plačiosios visuomenės poreikius! Žvelgiant į istoriją, vyriausybės patenkindavo visuomenės poreikius tik *retkarčiais*, kad suvaldytų nerimstančius pavaldinius; dažniausiai jos kaupdavo turtą tik sau. Pastovaus kapitalo šaltinio valstybei reikia tam, kad išlaikytų galią, o ne tam, kad užsiimtų filantropija.

Šiais laikais didžiausias turtas kaupiasi privačiame, o ne valstybiniame sektoriuje, tačiau valstybė vis dar reikalinga, kad prižiūrėtų rinką ir išlygintų jos kuriamą disbalansą. Kad tai įrodytume, tereikia pažvelgti, kaip išleidžiami mokesčių pinigai. Didžioji dalis federalinio JAV biudžeto skiriama kariuomenės ir vidaus saugumo finansavimui. Tai atitinka organizuoto nusikalstamumo principą: *mokėk už savo paties apiplėšimą*. O mes mokame ne tik už save – mūsų sumokami mokesčiai finansuoja žmonių išnaudojimą visame pasaulyje. Už tai mes mėgaujamės pilietybės privilegijomis, bet taip pat užsitraukiame visų, gyvenančių po Vakarų remiamų karinių režimų jungu, priešišumą.

Kad ir ką politikai sako apie taupymo priemonių būtinumą ar laisvos rinkos nepažeidžiamumą,

kariuomenė ir policija visada bus finansuojamos iš mokesčių. Net privačios saugumo kompanijos nemažą dalį pajamų gauna iš vyriausybės. Įsivaizduok, kaip galėtų būti sumažintas skurdas, jei kovai su juo būtų panaudoti šimtai milijardų dolerių, kurie kiekvienais metais yra išleidžiami skurdą *keliančių* struktūrų apsaugai. Tuo pačiu metu, socialinės paslaugos ir parama yra nuolat mažinamos, ir tai tęsis tol, kol viešas pasipiktinimas netaps per stiprus, kad būtų sukontroliuotas valstybės represijomis. Tokioje šviesoje galima aiškiau suprasti, kodėl kapitalistai kariuomenės jėgą laiko geresne *investicija* nei socialines programas.

Tai tik vienas iš apmokestinimo vaidmenų kapitalizme. Kai kurie mokesčiai, pavyzdžiui – pridėtinės vertės mokestis, neproporcingai apsunkina gyvenimą neturtingiesiems. Tačiau net mokėdami daugiau turtingieji vis tiek savo mokesčių atgauna daug daugiau, pavyzdžiui, subsidijų iš korporacijų ar vyriausybės paramos jai naudingiems projektams forma. Taigi, apmokestinimas yra daugiau nei paprastas plėšikavimas: tai yra būdas nuolatos perskirstyti pelną taip, kad jis pateiktų į piramidės viršų. Bankų išpirkimų amžiuje vyriausybės vis begėdiškiau privatizuoja pelną ir viešina nuostolius. Kad paskatintų ekonomiką, vyriausybė palaiko bankus ir superka skolas, leisdamą privatiems kapitalistams užsidirbti milijonus spekuliuojant finansų rinkoje. Kai šios schemos nesuveikia, už tai turi sumokėti plačioji visuomenė. Būdami tarp vyriausybės ir verslo, mes esame plėšiami iš abiejų pusių.

Paveldėjimas

Nuosavybė vis dar perduodama iš kartos į kartą kaip kadaise karaliaus titulas. Turtas negalėtų išlikti paskirstytas taip neproporcingai, jei nebūtų kaupiamas per kartas. Savimi besididžiuojantys kapitalistai dažnai teigia, kad viską užsidirbo patys, tačiau konkurencija niekada nebuvo sąžininga.

Paveldėjimas, kaip nelygybės palaikymo būdas, gyvavo dar tūkstančius metų iki kapitalizmo. Tai viena iš seniausių patriarchalinių institucijų; jos ištakos tikriausiai artimai susijusios su privačios nuosavybės išradimu. Santuoka yra viena iš kelių valstybės sankcionuotų institucijų, kuri prisideda prie turto sutelkimo per paveldėjimą. Debatuose dėl tos pačios lyties santuokų problema paprastai parodoma kaip kultūrinė ar religinė, nors ji taip pat yra ir ekonominė.

Feodalinėje Europoje vyriausias sūnus paveldėdavo visą žemės turinčios šeimos sklypą, kad šis nebūtų padalintas į mažesnes teritorijas, kurias lengvai galėtų atimti kaimynai. Jaunesnius vaikus iš turtingų šeimų tai vertė ieškoti postų valdymo organuose, versluose, Bažnyčioje ar kariuomenėje, o vėliau ir užjūrio žemynų kolonizacijoje. Laikui bėgant šios institucijos ėmė lemti kapitalo judėjimą ne mažiau nei paveldėjimas. Bet tai reiškia tik tai, kad yra daugiau būdų kurti bei gilinti nelygybę. Jie visi vienas kitą palaiko.

Pinigai ir nuosavybė nėra vieninteliai dalykai, kuriuos žmonės paveldi. Turtingos šeimos perduoda socialinius įgūdžius ir tinklus, akcentus ir žodynus, įtakingas pavardes ar santykius su institucijomis – universitetas, gaunantis didelę paramą, bus labiau linkęs priimti alumnų palikuonis, kad ir kokie kvaili jie būtų. Taip, kaip baltųjų vaikai gali paveldėti visus šiuos pranašumus ir baltųjų privilegijas, juodaodžiai paveldi ilgalaikės vergystės ir segregacijos, savo protėvių terorizavimo bei tėvų, besistengiančių konkuruoti rasistinėje visuomenėje, apleisties pasekmes. Tas pats galioja bet kur – vietiniams gyventojams, pabėgėliams ir nelegaliems imigrantams bei visiems išnaudojamiesiems ir pašalintiesiems.

Nenuostabu, kad tėvai nori padaryti viską, ką gali, kad pasirūpintų savo vaikais. Tačiau kyla klausimas, ar geriausias būdas tai padaryti yra reprodukuoti nelygiai turtą beskirstančią sistemą. Perduodami savo turtus kitai kartai, turtingieji kartu perduoda pavojų, kad šiuos turtus perims kiti. Jie palieka savo palikuonis pasaulyje, kuriame kiekvienas turi verstis per galvą besivaržydamas arba priimti užtikrintą skurdą – *darbo* pasaulį.

Tyrimai ir pažanga

Optimistai visada žadėjo, kad technologinė pažanga suvienys žmoniją ir užbaigs kivirčius bei pašalins stygių. Antoine'as de Saint-Exupery naiviai rašė apie tai, kaip lėktuvai panaikins nacionalinius konfliktus ir sukurs žmonių brolystę. Netrukus po to lėktuvai buvo panaudoti siekiant sunaikinti didžiąją dalį Europos ir numesti atominės bombas ant Japonijos.

Progresas nėra panacėja. Kapitalizmas tam tikrus išradimus kuria greičiau nei bet kokia kita socialinė sistema, bet tik savo paties reikmėms. Technologijos tiesiog įkūnija jas pagimdančius socialinius ir ekonominius santykius: visuomenėje, judančioje link katastrofos, geresnė technologija tik leis mums ją pasiekti greičiau.

Mes jau turime priemonių panaikinti daugelį žmonių kamuojančių sunkumų, tačiau jėgos, kurios struktūruoja visuomenę, užkerta tam kelią. Tie patys motyvai, kurie skatina farmacijos kompanijas kurti vaistus, neleidžia joms dalintis rezultatais su neturtingaisiais. Daugelis sunkumų, su kuriais žmonės šiandien susiduria, kyla iš absurdiško technologijų naudojimo. Šiuo metu mums išradimų reikia ne technologijose, o socialinėje struktūroje.

Žinojimo gamyba valdoma valstybės ir rinkos – nuo kariuomenės ir korporacinių tyrimų programų iki jų kontroliuojamų akademinių interesų. Savitiksliai tyrimai – tokie kaip NASA programa – visada turi paslėptą darbotvarkę, pavyzdžiui, naujų ginklų technologijų paiešką. Net prižiūrimi valstybinių organizacijų, procesai, kuriais kuriamos naujos technologijos, vargiai yra „demokratiški“ – nors visuomenei dažnai turi didesnę poveikį nei bet kokia politinė strategija.

Už šią pažangą atsakingi ekspertai neturi blogų kėslų. Dažniausiai juos motyvuoja smalsumas, troškimas išnaudoti savo talentus ar siekis padėti kitiems. Tačiau vienintelis būdas jiems gauti reikiamus išteklius ir galimybes yra susitaikyti su institucijų, besivaikančių pelno dėl galios, diktuojamomis kryptimis. Keli metai paraiškų pinigams gauti rašymo nuo idealizmo išgydys bet ką. Kiek inžinierių ir kompiuterių programuotojų savo kelią pradėjo norėdami pasiūlyti kažką visuomenei, o baigę dirbdami karinėms jūrų pajėgoms?

Kad tokia tvarka būtų išlaikyta, tyrėjai yra atribojami nuo savo tyrimų pasekmių. Dirbtinio intelekto pionieriams netenka būti susprogdintiems bepiločių lėktuvų Pakistane. Kai žinojimo pažanga atskiriama nuo jo pritaikymo, etiniai svarstymai tampa abstraktūs. Žinių vaikymasis ima būti laikomas universaliu gėriu, kuris peržengia paskirų gyvų padarų gerovę – ne tik gyvų skrodimų laboratorijose, bet ir plačiojoje visuomenėje. Ironiška, kad kapitalistinėje sistemoje tyrimai paremti bendru intelektu, bet kuria privačią nuosavybę. Žmonės būna protingiausi, kai dalinasi informacija ir idėjomis; šiandieninės korporacijos kovoja, kad maksimuotų bendradarbiavimą, tuo pačiu monopolizuodamos prieigą prie rezultatų. Ideali korporacinė prekė būtų sukurta iš neapmokamo visos žmonijos darbo, bet prieinama tik per vieną tiekėją. Didžioji dalis darbo, įdedama į bet kokio

patentuojamo išradimo sukūrimą, būna atlikta dar prieš bet kokią legaliai įtvirtinto išradėjo veiklą. Patentai ir intelektinės nuosavybės teisės gali atlyginti pirmajam pasiekusiam proveržį, tačiau jie taip pat užgniaužia informacijos ir idėjos apytaką.

Iš tiesų viena iš pagrindinių korporacinių tyrimų funkcijų yra patentuoti ir sustabdyti išradimus, kurie galėtų sutrikdyti esamus verslo modelius. Pramonės šakose, kuriose gamybos priemonės yra monopolizuotos poros korporacijų, smulkūs išradėjai tiesiog negali varžytis, kad ir kokios sumanios būtų jų idėjos. Ši sistema yra efektyviausias būdas ne gaminti *žinojimą*, o versti jį *kapitalu*.

Taigi tyrimai pasitarnauja kapitalo kaupimui ir patys veikia kaip kapitalas; jie taip pat atranda naujas galimas kapitalo formas. Korporacijos dabar gali patentuoti genetiškai modifikuotus organizmus ir genetinės informacijos panaudojimą. Mūsų pačių biologija tapo nauja teritorija plėšimui – tai nauja kaupimo perspektyva, nes beveik visa kita, kas buvo bendra, jau privatizuota.

Ar be kapitalizmo imperatyvų būtume išradę gigantiškas sėklas ir kitas suplanuoto senėjimo formas? Ar mes skirtume daugiau išteklių, kad sukurtume technologijas, kurios sukelia vėžį, o ne tam, kad rastume būdą jį pagydyti? Ką dar galėtume sukurti be šių imperatyvų?

Medicina

Kas gali būti vertingiau nei sveikata? Vienas įtikinamiausių kapitalizmo pateisinimų yra pažanga, kurią jis paskatino medicinos moksluose. Tačiau jokia ankstesnė visuomenė nebuvo paskirsčiusi priėjimo prie medicininio žinojimo ir priežiūros taip netolygiai kaip mūsiškė. Širdies persodinimo nauda pasirodo dviprasmiška, kai kainuoja koją ir ranką!

Mūsų kūnai ne visada mums atrodė tokie svetimi. Anksčiau vaistai tiesiog augdavo ant medžių, ir kiekvienoje šeimoje būdavo kas nors, kas žinodavo, kaip juos panaudoti. Nuo inkvizicijos vykdytų raganų deginimų iki Amerikos Medicinos Asociacijos pastangų apriboti gydymo praktikuotojų kiekį, šimtmečiai kryptingos kovos prieš tradicinę mediciną paliko mus beviltiškai priklausomus nuo elitinės gydytojų klasės. Ši kova paraleli „Naujojo pasaulio“ kolonizacijai – tai yra būdai per prievartą sukurti naujas rinkas.

Šiandien mūsų santykių su savo kūnais dalyvauja ir daugybė nepažįstamųjų; mūsų kūnai vis dar siunčia mums žinutes, bet mes nemokame jų skaityti arba esame kurti – verčiau pasitikime dietologais, dantistais, ginekologais ir tuzinu kitų sričių specialistais. Mes pajudėjome nuo kūno-sielos priešpriešos prie savęs padalinimo į nesuskaičiuojamas nepriklausomas dalis ir sistemas, kurių kiekvieną patiriame kaip svetimas esybes. Net mūsų mintys pasirodo esančios anapus mūsų pažinimo – atsiduodame psichiatrams, psichologams ir terapeutams.

Tai nereiškia, kad onkologai ar toksikologai neturi naudingų įgūdžių – turi, ypač tokiaime užterštame pasaulyje. Šių specializacijų esmė yra mus gydyti, bet tik dėl pinigų – ir ši tvarka vienas sveikatos priežiūros iškelia prieš kitas.

Pavyzdžiui, prevencinės medicinos tyrimai beveik visiškai neskatinami, nebent tik epidemijų prevencijai, kad žmonės būtų išlaikomi darbingi. Sveikatos pramonė sudaro tokią didelę

ekonomikos dalį, kad jei žmonės nebesusižeistų ir nebesirgtų, kultų didžiulė krizė. Kita vertus, šiuolaikinio darbo ir vartojimo pavojai siūlo pelningas verslo galimybes; Durhamas Šiaurės Karolinoje anksčiau buvo tabako gamybos centras, o dabar save vadina „Medicinos miestu“. Kaip ir suplanuotas senėjimas, jatrogeninės, t. y. medicinos pramonės sukeltos ligos iš verslo perspektyvos yra, tiesą sakant, *naudingos* tol, kol nesuteikia pranašumo konkurentams. Jei *bet kokios* pramonės sukeliamas ligas kategorizuosime kaip jatrogengines, medicinos pramonė ims atrodyti kaip reketo forma – kartu su draudimo pramone, kuri yra *dar viena* reketo forma.

Kapitalizmui vis plečiantis į kiekvieną mūsų gyvenimo aspektą, sveikata tampa vis labiau lemiama kapitalo pasidalijimo, ir ne tik dėl ligoninių sąskaitų. Dar prieš porą kartų visas maistas buvo organiškas; dabar tai tapo papildomai parduodama vertybe – ir gana brangia.

Sveiko maisto kooperatyvai turtinguose priemiesčiuose įgyvendina naujausias mitybos užgaidas, o kiti rajonai net neturi maisto parduotuvių, tik kampines krautuvėles. Tai atspindi gamybos procesą, kuriame migrantai dirba su pesticidais, kol jų viršininkai sėdi ortopedinėse kėdėse.

Kol jie neturi priemonių gydyti socialines ir ekonomines ligų priežastis, gydytojai – nepaisant visų gerų norų – gali gydyti tik pavienes patologijas. Į vartojimą orientuotoje visuomenėje tai dažniausiai reiškia prekių priskyrimą. Santykis tarp gydytojo ir paciento medicinos profesijose tapo beveik atsitiktinis, palyginus su tuo, kas vyksta laboratorijose. Vaistų kompanijos nusprendžia, ko yra mokomasi, kaip panaudojami atradimai ir kas gali priėti prie rezultatų. Šiame kontekste gydytojai dažniausiai veikia kaip ne kas daugiau nei persimokę vaistų pardavinėtojai.

Tai skatina vartotojišką santykį su sveikata ir mechaniską požiūrį į savo kūnus. Kai kuriose grupėse atrodo, kad šiandien beveik visi vartoja vaistus – gydomų ligų spektras vidurinėje klasėje nuolat auga, kol žemesniųjų klasių ligos paliekamos negydomos. Kad ir kokie naudingi ar žalingi būtų paskirų vaistų efektai, jie visi turi ir socialinį vaidmenį, nes normalizuoja šį vartotojišką santykį ir jį grindžiantį susvetimėjimą.

Remiantis gryna kapitalizmo logika, pašalintieji turėtų sulaukti medicininės pagalbos tik tada, kai juos reikia sutramdyti, o išnaudojamieji – tik tokiais būdais, kurie maksimizuoja jų vartojimą ir darbingumą. JAV, grobuoniškų draudimo kompanijų laimei, jau artėja prie tokio idealo, o Europos vyriausybės skuba išardyti savo socialinės paramos struktūras. Kalėjimuose ir psichiatrinėse ligoninėse kai kurie žmonės jau patiria „medicininę priežiūrą“ kaip pretekstą kišimuisi ir prievartai. Tuo tarpu Ritalinas, Prozacas, Xanaxas, Paxilas ir lītis atlieka tą pačią funkciją kaip ir kofeinas ar energetiniai gėrimai, sutepdami ekonomikos ratus. Šios dvi situacijos ne taip ir skiriasi: jos abi yra būdai disfunkciškoje visuomenėje išlaikyti žmones *gerai prisitaikiusius*.

Tapatinimasis

Individas, iš kurio atimta prasmė, renkasi atlikti paskutinį šuolį į beprasmybę susitapatindamas su pačiu prasmę atimančiu procesu. Jis tampa Mes, išnaudojamuoju, besitapatinančiu su išnaudojančiuoju. Nuo to momento jo jėgos yra Mūsų jėgos, bendros jėgos, dirbančiųjų aljanso su savo viršininkais, žinomo kaip Išsivysčiusi Tauta, jėgos. (Fredis Perlmanas)

Mes nesitapatiname su savo nuskurdintais gyvenimais - *jie negali būti mūsų*. Mes perduodame savo

siekius, savo savastį surogatams – tarsi atsitiktiniams atstovams tų, kurie valdo ir pelnosi mūsų sąskaita.

Žiūrovas tapatinasi su filmo pagrindiniu veikėju, skaitytojas su biografijos subjektu, balsuotojas su politiniu kandidatu, pirkėjas su reklamos modeliu. Sporto sirgalius triumfuoja per savo palaikomą komandą; garbintojas valdo absoliučią galią per savo dievybę; *niekas* ištikimai gyvena per įžymybę, vienu metu ją garbindamas ir jausdamas jai pagiežą. Klausydamas radijo grindis plaunantis kasininkas dainuoja kartu su pop žvaigždėmis, besigiriančiomis, kiek jos daug uždirba.

O dirbantysis tapatinasi su kapitalistu. Jis taip pat turi nuo veltėdžių saugotinos privačios nuosavybės – ar bent jau kada nors turės! Laisvoje rinkoje jis yra *potencialus* kapitalistas; argi jam nederėtų ginti savo potencialių interesų? Visi pasiėmę paskolą yra vidurinioji klasė, ar bent jau stengiasi tokia atrodyti. Kas norės pripažinti, kad pralaimi klasių kovą, kai atrodo, kad visi kiti veržiasi į priekį?

Panašiai, studentai, dirbantys prastai apmokamus darbus, nemato savęs kaip prastai apmokamų darbuotojų, o įsivaizduoja, kad po studijų baigimo jų laukia šviesesnės perspektyvos. Taigi, ištisa klasė nesitapatina su savo vaidmeniu ir nereikalauja geresnio gyvenimo: jei esi įsitikinęs, kad judi link aukštesnės piramidės pozicijos, tu nenori, kad tie, kurie liks žemiau, gyventų geriau.

Nacionalizmas ir patriotizmas yra kraštutiniai šios tapatybės projekcijos, kuria pavaldiniai sumaišo savo interesus su valdančiųjų, atvejai. Saugokis pirmo asmens daugiskaitos! „Mes pasiekėme aukščiausius gyvenimo standartus žmonijos istorijoje“, – giriasi ekonomistas skaitytojams, kurie to standarto nepasiekia; „Atėjo laikas rizikuoti savo gyvybėmis ir ginti savo laisvę“, – skatina prezidentas, kuris niekada nekels kojos į kovos lauką. Jei svetima kariuomenė įsiveržtų į šalį, iškirstų visus medžius, užnuodytų upes ir priverstų vaikus augti apleistus ir susigėdusius, kas nesiimtų ginklo, kad ją išvartytų? Tačiau kiek žmonių noriai parsiduoda kaip bendrininkai, kai vietiniai verslininkai daro tą patį?

Praktiškai visos žinomos tapatybės formos sumenkina skirtumus vienos kategorijos viduje, kad pabrėžtų skirtumus tarp kategorijų. Taigi visos kategorijos linksta išblukinti vidinius konfliktus ir galios nelygybę, kartu paryškindamos išorinius. Ar galime įsivaizduoti bendrystę, kuri nebūtų pagrįsta grubiomis abstrakcijomis, ir suprasti save kaip ypatingus individus, kuriems vis dar būtų naudingiau vieni kitais rūpintis? Ar galime tapatintis *vieni su kitais*, o ne su kategorijomis ar valdančiaisiais?

Kiekvieną rytą, pusę šešių, mano radijas įsijungia transliuodamas žinias. Paprastai aš jau būnu prabudusi. Kai tai prasidėjo, aš pykau, kad žadintuvas mane ištreniravo taip gerai, jog jo net nebereikėjo. Tada ėmiau apie jį galvoti ironiškai – kaip apie gyvenimo trenerį, skatinantį mane įveikti laukiančią dieną. Dabar mano kasrytinės penkios minutės tiesiog patvirtina, kad mano kūnas pakankamai išsimiegojo ir yra pilnai įkrautas.

Aš esu valytoja. Niekada nemaniau, kad taip pasakysiu. Kai buvau vaikas, buvau pasiryžusi gyventi nuotykių pilną gyvenimą. Pabaigiau gimnaziją ir užsirašiau į mainų programą su Norvegija. Kai apie tai pasakiau savo tėvui, jis buvo įsiutęs:

„O kaip tavo darbas?“. Jis turėjo omenyje gamyklą, kurioje tą vasarą dirbau tik porą mėnesių.

„Aš išeisiu“, – pažadėjau. Jis atrodė nesupratęs.

„Bet už šešių mėnesių tu jau priklausysi sąjungai!“. Tuo metu aš maniau, kad jis mane užmuš. Kitą mėnesį išvykau į Trondheimą.

Nuo tada praėjo beveik trisdešimt metų. Kažkaip gyvenimas sugrąžino mane namo. Aš rengiuosi dar vienai valymo pamainai valstybiniame universitete. Tai darau dar tik kelis metus. Atlyginimas padorus, o sąjunga padvigubina jį išmokomis. Gyvenu nedideliame name darbo klasės rajone; mano vaikai jau užaugę ir didžioji dalis paskolos išmokėta. Kai jauna palikau namus, maniau, kad mano tėvas beprotis.

Negaliu sakyti, kad man labai patinka darbo aplinka. Studentai netvarkingi ir manęs vengia. Profesoriai apsileidę ir įsitikinę, kad jų sunkus darbas užtarnavo jiems teisę po savęs nesusitvarkyti. Jei ne paštu gaunami čekiai, pamirščiau, kad priklausau sąjungai. Didžioji dalis mano bendradarbių yra niurzgūs baltieji, kurie nekenčia moterų, o aš esu vienintelė moteris. Turiu nuolat taikstyti su rasistinėmis užgaulėmis ir mizoginija.

Gero valytojo darbas yra nematomas. Galėtum sakyti, kad darau dalykus rankomis: darau, kad daiktai dingtų iš koridorių. Esu atsakinga už tai, ko ore neužuodi. Rūpestingai dažau tualetų dalis, kurių niekas niekada nepastebi. Šiuo darbu aš didžiuojuosi – ne dėl jo pasekmių, bet dėl to, kad jį atlieku gerai.

Mes patys esame nematomi. Mano draugai ir aš esame maištingi darbininkų klasės vaikai, iš kurių buvo pavogtos visos naujausios mados. Aštuoniasdešimtaisiais buvome bepročiai, kurie patys savo namuose statė sliukų pilnas kompostų dėžes ir pakeitė amerikietiško supratimą. Devyniasdešimtaisiais išsiaiškinome, kaip daržovių aliejų paversti kuru. Pirmajame šio šimtmečio dešimtmetyje metėme nuotykius, grįžome dirbti ir atradome, kad mūsų skoniai tapo pritaikyti masėms. Masiškai gaminami kompostai, biodyzelio degalinės, hibridinės mašinos ir internete pardavinėjami rankų darbo niekučiai sukelia mums nostalgiją.

Didžioji darbo dalis šiandien nerūpi niekam. Nei viršininkams, nei darbuotojams, nei klientams. Nors dirbu aštuonias valandas per dieną, penkias dienas per savaitę, didžiąją dalį laiko praleidžiu tuščiose klasėse skaitydama knygas, tvarkydama paveldėtas daržovių sėklas savo valytojos sandėliuke ar snausdama nuošaliame kabinete. Panašu, jog niekam nerūpi, kad savo aštuonių valandų pamainos darbą nudirbu per tris.

Šiame darbe esama ir materialios naudos. Pavyzdžiui, niekam iš mano draugų niekada neberekės mokėti už tualetinį popierių ar valymo priemonės. Biuro kėdė su mažu įplyšimu atitenka kaimynui. Kai pakeičiamos sofos, senosios išdalinamos tarsi per Kalėdas. Aš vertinu ne pačius gaunamus daiktus, o jų palaikomą pagrindinę dovanų ekonomiką. Man tai ne tiek politinė problema, kiek gyvenimo būdas.

Tačiau būtent tai ir yra problema. Viskas mūsų gyvenimuose nulemta darbo. Ne tik piniginės pajamos, bet ir socialiniai ryšiai, gaunami daiktai, visą gyvenimą lavinami įgūdžiai. Tai dalykai, palaikantys mus iš kartos į kartą, tačiau jų nepakanka. Jų nepakanka, kad ištrūktume lauk.

Kita vertus, aš negaliu nedirbti. Man reikia pinigų. Dar svarbiau, kasnakt man reikia užmigti

išsekusiai ir besijaučiančiai, kad kažką pasiekiau. Tikite ar ne, bet pastato būklės palaikymas reikalauja daug įgūdžių; tai gali kelti ir iššūkius, ir pasitenkinimą. Tačiau tas tris šimtus sekundžių iki kol suskamba mano žadintuvas aš vis mąstau, kur dar galėčiau pritaikyti savo žinias, kaip dar galėčiau pasijausti, kad kažką pasiekiau. Ką dar galėčiau nuveikti be sąskaitų mokėjimo ir studentų abejingumo palaikymo?

Kiekvieną rytą žinios įsijungia prieš man sugalvojant atsakymų. Kas jis dabar, šis žadintuvas, kuris pirma buvo šeimininkas, o po to gyvenimo treneris? Gerai nežinau. Galbūt jis trukdo man susiprasti. Galbūt visą likusį gyvenimą, kiekvieną darbo dieną, jis skambės kaip tik prieš man prieinančią didžiąją idėją.

Kiekvieną kartą aš keliuosi ir einu į darbą. Nuleidžiu galvą ir panardinu šluotą. Aš čia, kažkur universitete, valanti grindis – galima bendrininkė tavo didžiajam pabėgimui. Snaudžianti, bet pasiruošusi sėbrė. Mieganti ląstelė. Tačiau tai iššūkis ir tau – išsiaiškinti, kuris iš mūsų pirmasis atsakys į klausimus, kurie parodys, kaip atlikti gerą darbą keičiant pasaulį.

Tapatybė

Žmonės iš Afrikos nebuvo įvertinti dėl to, kad jie juodaodžiai; jie buvo apibrėžti kaip juodaodžiai, nes buvo įvertinti. (Noelis Ignatievas)

Tapatybės kategorijų peržengimas nėra lengva užduotis. Jos gali būti konstruktai, bet tam tikru atžvilgiu jos realesnės už realybę. Pavyzdžiui, rasė yra biologinė fikcija, bet socialinis faktas. Kai kurios mūsų tapatybės sampratos vystėsi šimtus ar tūkstančius metų, iki tokio lygio, kai negalime įsivaizduoti pasaulio be jų. Gali būti sunku prisiminti, kad tai nėra „natūralūs“, neišvengiami gyvenimo faktai.

Mūsų žinomos tapatybės formos yra paremtos skirtimis tarp savęs ir kito, dominuojančiųjų ir dominuojamųjų – tokių kaip krikščionių ir „stabmeldžių“ supriešinimas, pasitarnavęs kaip pastarųjų užvaldymo ir išžudymo pateisinimas. *Juodumas* taip pat buvo išrastas kaip tam tikrų žmonių pavergimo racionalizacija, o *baltumas* – kaip skirtingų etninių grupių aljansas, paremtas bendromis privilegijomis – tai iliustruoja vėliau prie aljanso prijungtos papildomos tautybės. Baltieji kontraktiniai tarnai vargiai pasipelnė iš šių privilegijų taip, kaip jų baltieji šeimininkai, tačiau jie buvo sistemiškai atskirinėjami nuo juodųjų vergų ir jiems buvo suteikiama kaip tik tiek pranašumo prieš pastaruosius, kad išnaudojami baltieji ir juodieji nesukiltų kartu. Šios kategorijos vėliau taip pat pasitarnavo padalinant akcijų turėtojus ir gamyklų darbininkus.

Ilgą laiką tapatybė kapitalistinėje sistemoje buvo apsprendžiama santykyje su gamyba. Valstiečiai, pirkliai ar kilmingieji buvo atskiriami pagal tai, ką jie gamino ar turėjo; mėlynųjų, baltųjų ir rožinių apykaklių dirbantieji vis dar yra. Kai žmonės kategorizuojami pagal savo gamybos vaidmenį, tapatinimasis pagal kitus kriterijus gali būti maišto forma: iš to radosi XV-ojo amžiaus religiniai disidentai ar XX-ojo amžiaus vidurio hipiai. Tačiau pastaruoju metu tapatybės konstravimui svarbesniu tapo vartojimas: „Dienomis aš vairuoju vilkiką, bet *country* muzikos fanas esu visą laiką”. Gamybos vaidmenims tampant vis mažiau fiksuotais ir patikimais, kapitalizmas inkorporavo kitus tapatybės priskyrimo būdus: šiandien esame raginami maišyti ir derinti beveik begalinį vartotojų tapatybių, pasirodančių kaip personalizuotos reklamos mūsų *Facebook* puslapiuose, spektrą.

XXI-ajame amžiuje ilgalaikės tapatybės kategorijos vis mažiau koreliuoja su gamybos vaidmenimis, tačiau esminės kapitalizmo nelygybės išlieka. Vergija buvo panaikinta, o juodaodis tapo prezidentu, tačiau kalėjimuose juodaodžių šiandien daugiau nei bet kada. Moterys gali balsuoti, dirbti ne namie ir net tapti premjerėmis tol, kol paremia tą pačią programą kaip ir vyrai.

Nuo nacionalinio išsilaisvinimo sąjūdžių iki Juodųjų Panterų ir Lesbiečių Keršytojų, tapatybė buvo kolektyvinio pasipriešinimo kūrimo ašis. Tačiau tie, kurie priešinasi kapitalizmui tik dėl to, kad jis trukdo tokiems žmonėms, kaip jie, tapti kapitalistais, yra lengvai įtraukiami. Nužudyk ar įkalink Juodąsias panteras, leisk keliems Billams Cosbiam ar Michaelams Jordanams pakilti iki viršūnės, ir likusi bendruomenė supras, kad vienintelis kelias iš skurdo veda per rinkos konkurenciją. Kapitalizmas kursto pasidalinimus tarp žmonių, kad palengvintų turto koncentraciją, tačiau jis taip pat leidžia paskiriems individams būti ekonomiškai mobiliais tokiais būdais, kurie išsaugo jo vidines savybes.

Kai izoliuojami ir nugalimi radikalūs tapatybės paremti judėjimai, galios struktūra gali įtraukti ir reformistinius likučius. Siekdami geresnių galimybių kapitalistiniuose rėmuose, reformistai pasitarnauja legitimuodami kapitalizmą, gindami *kai kurių* galimai sukaupiamą pelną kaip *visiems* tam tikros tapatybės asmenims naudingą dalyką. Blogiausiu atveju privilegijos diskursas gali būti panaudotas, kad būtų užkirstas kelias tikram pasipriešinimui: kaip baltieji drįsta pulti įvairių rasių policininkus keršydam už juodaodžio nužudymą? Ironiška, kad tokia tapatybės politika net sugrįžo prie diskusijų apie klases. Kai kurie aktyvistai vietoj kapitalizmo sutelkia dėmesį į „klasizmą“, tarsi skurstantieji būtų tiesiog viena iš socialinių grupių, o *šališkumas* jų atžvilgiu – didesnė problema nei struktūros, kurios kuria skurdą.

Kapitalizmo gaminamos tapatybės paprastai jį reprodukuoja. Jei norime eiti toliau, tikslas turi būti ne tik kovoti už savo kaip dirbančiųjų, moterų ar imigrantų interesus; jie gali būti įgyvendinami tuose pačiuose rėmuose geresnių atlyginimų, aukštesnių stiklinių lubų ar pilietybės formomis. Kapitalistai gali nusileisti, bet to kainą jie bandys perkelti kitiems išnaudojamiesiems. Pavyzdžiui, reaguodami į studentų protestus Kalifornijoje po universitetų finansavimo sumažinimo, politikai pasiūlė privatizuoti valstybinius kalėjimus, kad pinigai iš jų galėtų būti perkelti į švietimo biudžetą. Turime peržengti savo dabartines tapatybes ir vaidmenis, iš naujo atrasdami save ir savo interesus per pasipriešinimo procesą. Savo solidarumą turėtume statyti ne ant bendrų savybių ar socialinių pozicijų, o ant bendro nesutikimo su savo vaidmenimis ekonomikoje.

Vertikalios sąjungos, horizontalūs konfliktai

Kiekviename priespaudos fronte kai kurie engiamieji mainais į klusnumą yra paperkami ypatingomis privilegijomis. Vargingiausiose tautose bendrininkų klasė pasipelno pigiai pardavinėdama savo tėvynainius; vargingiausiuose rajonuose atsiranda policijos informantų; vargingiausiuose namuose vyrai palaiko patriarchalinę sąjungą.

Konfliktai tarp esančių tame pačiame ekonominiame lygmenyje reiškiasi daugybe būdų: konkurencija dėl darbų ir paaukštinimų, gaujų ir etniniais nesutarimais, karais tarp skurstančių tautų dėl išteklių, kurių dar neišgrobė turtingesnės. Nesantaika nukreipia dėmesį nuo išnaudojimo glūdinčio smurto. Ji gali sudaryti įspūdį, kad žmonės yra iš prigimties žiaurūs ir konfliktiški – tikrai negalintys susivienyti prieš savo išnaudotojus, ką jau kalbėti apie kooperacinio, o ne konkurencinio

gyvenimo būdo sukūrimą. Tačiau už daugelio šių konfliktų, kad ir kiek jie atrodytų kylantys iš „žmogaus prigimties“, slypi ekonominė nelygybė.

Vertikalios sąjungos ir horizontalūs konfliktai yra ne šiaip palankūs kapitalizmui; jie yra jo esmė. Ši sistema veikia tik todėl, kad žmonės konkuruoja su panašiais į save, tuo pat metu gerbdami daugiau galios turinčių privilegijas. Ankstesnes sistemas kapitalizmas pakeitė išlaikydamas nelygybę, nes tai efektyviau skatina horizontalią nesantaiką ir vertikalų paklusnumą. Nelygybės paženklintoje visuomenėje kuo asmuo yra mobilesnis, tuo mažiau jis turi motyvacijos rasti bendrus tikslus su savo aplinkiniais – ir tuo daugiau motyvacijos su jais konkuruoti.

Vertikalios sąjungos gali įgauti iš pirmo žvilgsnio nekenksmingas formas, tokias kaip sporto komandų palaikymas ar religinės denominacijos. Tačiau šios bendrystės formos nulygina skirtumus, kurie trukdo kapitalizmo dainelei suskambėti. Panašiu būdu kultūriniai naratyvai, tokie kaip „šeimos vertybių“ skatinimas, sukuria tarpklasines sąjungas tarp socialiai konservatyvių skurstančiųjų ir turtingų politikų, labai patenkintų, kad pyktį galima nukreipti kitur. Net opozicinės, marginalizuotomis tapatybėmis grįstos sąjungos gali pasitarnauti klasių konflikto užgniaužimui – tą parodė judėjimo už gėjų teises asimiliacinis sparnas.

Kai išnaudojamieji ir pašalintieji nesusiduria su turtingaisiais klasių kovoje, jie paprastai kovoja vieni su kitais. Raganų medžioklių, pogromų, rasizmo, seksizmo ir etninių valymų istorija negali būti atskirta nuo kapitalizmo istorijos. Pastarieji reiškiniai dažnai buvo varomi to paties ekonominio spaudimo ir nepasitenkinimo, kuris kitu atveju paskatintų revoliucinius judėjimus: pinigų skolinimo problemos perkeliama į žydus taip, kaip korėjiečių verslai juodaodžių rajonuose laikomi atsakingais už visą kapitalizmo neteisybę. Knygoje *Patriarchija ir kaupimas globaliu mastu* Maria Mies cituoja vokiečių tarnautoją, Bailiffą Geissą, skatinantį savo šeimnininką organizuoti raganų medžiokles:

Jei jūsų šviesybė norėtų pradėti deginimą, mes mielai duotume malkų ir visų kitų reikalingų dalykų. Jūsų šviesybė tiek pasipelnytų, kad būtų galima pataisyti ir tiltą, ir bažnyčią. Negana to, jūs gautumėte tiek daug, kad ateityje savo tarnams galėtumėte mokėti daugiau, nes būtų konfiskuota galybė namų, ypač pasiturinčių.

Tragiška tai, kad patarnautojams saugiau yra įtikinėti savo šeimnininkus apiplėšti kitus neturtinguosius tikintis dalies grobio, nei prieš juos sukilti. Gali būti, kad tai yra esminis paradoksas, trukdantis antikapitalistiniam pasipriešinimui. Jei viskas, ko nori, yra daugiau turto, tai lengviau atimti jį iš tų, kuriems sekasi prasčiau už tave, nei iš tų, kurie jo turi daugiausiai. Tačiau jei nenori kartoti kapitalistinio elgesio mažesniame lygmenyje, turi atsisukti į tuos, kurie yra virš tavęs, kaip Dodyvas prieš Galijotą.

Religija

Tikrasis visuomenės tikėjimas savo vadovaujamasi vertybių sistema tampa nematomas dėl savo visuotinumą. Europoje šis pamatas buvo krikščionybė, ir net aršiausi pasipriešinimo judėjimai formulavo savo sumanymus religinėmis sąvokomis. Šiuo atžvilgiu būtų galima teigti, kad kapitalizmas yra tikroji mūsų eros religija: įvairios doktrinos ir tradicijos varžosi, tačiau niekam nekylo abejonių, kad tai, kas įvyksta prie kasos, yra visiškai tikra, ir net radikaliausių disidentų

vaizduotės išsijungia prieš „pasaulio be darbo“ paveikslą.

Katalikų bažnyčia pasitarnavo kaip ideologinis feodalizmo pamatas; tuo metu ji buvo stambiausia žemvaldė ir ilgiausiai gyvuojanti hierarchinė organizacija Europoje. Dvasininkija šlavėsi milžiniškas pajamas iš dešimtinių mokesčių ir mokamų sakramentų. Galios koncentracija buvo palaikoma to, ką galėtume vadinti dvasios ekonomika – šventumui veikiant kaip centrinei valiutai materialių išteklių telkiamasis popiežių ir kunigų rankose buvo jų *išganymo* monopolio rezultatas.

Dabar reikalai apsivertė ir kitų valiutų pasidalijimą daugiausiai nulemia finansinė galia. Nėra nieko šventesnio, nieko universaliau vertinamo ir ginamo nei privati nuosavybė. Tikėjimai turi varžytis vieni su kitais rinkoje, kartais visiškai akivaizdžiai – kaip parodė Patas Robertsonas ir Oralas Robertsas, pritaikę evangelizmą masinių medijų erai. Nepaisant [televangelistų](#) pastangų, religinių puritonizmą daug kur pakeitė atlaidus vartotojiškumas; bet kokios rūšies malonumai leidžiami tol, kol neišeina už rinkos ribų.

Pradžios mito negali paneigti tik argumentais; kad jis būtų atskleistas kaip prietaras, reikia jam priešintis tiesiogiai. Tačiau šiandien, kaip ir Viduramžiais, jei kas nors kelia grėsmę valdančiosios klasės noliečiamumui, valdantieji kviečiasi armiją. Ir XVI-ojo, ir XX-ojo amžiaus išnaudojamųjų nepasitenkinimas dvasininkija, o vėliau – kapitalistais, buvo pažymėtas masinių sukilimų ir kraujo upių. Viskas, kas iš tiesų pasikeitė, tai vertybių sistema, pasitelkiama norint pateisinti brutalią jėgą ir priversti mases internalizuoti jos valdžią.

Vienintelės Vakaruose išlikusios religijos yra tos, kurios buvo nusiteikusios tapti šios jėgos padėjėjomis – ar vadovaudamos užkariavimams ir kolonizacijai, ar skelbdamos kokią nors pasitraukimo ir nesipriešinimo formą. JAV politiškai mobilizuotos bažnyčios vis dar sudaro dešiniojo sparno socialinius pamatus. Europietiškoji šventumo samprata yra neatsiejama nuo dominavimo ir klusnumo; žodis „hierarchija“ sudarytas iš šaknų, reiškiančių *šventas* ir *valdovas*. Žinoma, subtilesnės pasipriešinimo formos išlieka net pačiuose despotiškiausiuose kontekstuose, ir yra tikinčiųjų, kurie sako „Dievas“ situacijose, kuriose kiti sako „abipusė pagalba“ ir „bendruomenė“. Tačiau būdai, kuriais bažnyčios nusavina šias vertybes – pavyzdžiui, sukurdamos pagalbos programos, padedančias apleistiesiems suluošintos socialinės rūpybos sistemos – paprastai kreipia žmones šalin nuo savarankiškų veiksmų.

Kitur tradicinės religijos iškilo kaip aršiausia Vakarų kapitalizmo plėtros opozicija. Didelė dalis ortodoksinio fundamentalizmo taip vadinamame Trečiajame Pasaulyje yra gana naujas reiškinys, atsiradęs nepasisekusių sekiuliaraus išsilaisvinimo judėjimų paliktoje tuštumoje. Tačiau religinės grupės nuo Irako iki Afganistano, pristatančios save kaip alternatyvą Vakarų kapitalizmui, vis tiek palaiko galios centralizaciją ir kovoja prieš naujas hierarchijas iš senųjų pozicijų.

Teisingumas

„Vienas įstatymas – jiems, o kitas – mums“. Teoriškai, turtingam duonos kepalą pavogusiam žmogui galioja tokios pačios teisinės nuostatos kaip ir po tiltu miegančiam benamiui. Praktiškai – reikalai toli gražu nėra tokie sąžiningi.

Turint omenyje mūsų teisinės sistemos kilmę tai neturėtų stebinti. Žmonės visada turėjo konfliktus

sprendžiančių institucijų, tačiau modernioji jurisprudencija buvo pastatyta ant privačios nuosavybės sampratos. Pirmasis teismas buvo karališkasis teismas, kuriame žemvaldžiai pateikdavo karaliui savo nesutarimus; galiausiai vietoj karalius sprendimams priimti buvo paskirti teisėjai. Šiuo atžvilgiu, feodalizmas vis dar yra su mumis – mes paveldėjome jo teisinę sistemą kartu su nuosavybės sampratomis ir jo įstatymais.

Mūsų dabartinis teisynas vis dar, visų pirmiausiai, saugo privačios nuosavybės teises: legalu išgyvendinti šeimą iš jų būsto, bet nelegalu *užskvotinti* tuščią pastatą. Šiandien stebėjimo ir įstatymų palaikymo mechanizmai yra įsiskverbę į socialinį pasaulį giliau nei bet kada. Karalius į savo pavaldinių reikalus galėdavo kištis tik išskirtiniais atvejais; dabar milijonai žmonių ir technikos nuolat užsiima stebėjimu, sekimu, vertinimu ir baudimu.

Šio aparato viršuje yra teismų sistema. Teismai daro visuomenei didžiulę įtaką, kurios didžioji dalis nematoma. Gali gyventi kasdienį gyvenimą nesutikdamas teisėjo, tačiau teisėjų priimami sprendimai formuoja erdves, kuriose gyvena ir dirbi, technologijas, kurias naudoji, ir net maisto, kurį valgai, ingredientus. Teismai paremia pramonę jos veiklos kaštų apmokėjimą perkeldami plačiai visuomenei, atleisdami kompanijas nuo atsakomybės už žalą ir pavojų, ir ironiškai tai pateisindami „nauda“ visuomenei. Teismai formuoja viešąją politiką apibrėždami normą ir deviaciją. Mums sakoma, kad teisėjai yra nesuinteresuoti ir nešališki – tačiau jie visi priklauso tai pačiai klasei ir jų pozicija gana aiški.

Klasių nelygybė niekur nepasireiškia aiškiau nei jos palaikomoje kriminalinio teisingumo sistemoje. Lygias teises turintis garantuoti aparatas yra toks atgyvenęs, kad tik specialiai apmokytas elitas supranta, kaip jis veikia, ar turi teisę jame veikti. Jei esi priverstas šioje sistemoje naviguoti, tavo vienintelė viltis yra pasisamdyti vieną iš šių specialistų. Jei susiduri su priešu – pavyzdžiui, vyriausybe ar korporacija – kuris išgali samdytis brangesnį advokatą, tuo blogiau tau. Tiems, kurie išvis neturi pinigų teisinėms konsultacijoms, labai pasiseka, jei gali gauti vieną iš persidirbusių ir nepasiruošusių valstybės advokatų. Nuo jų priklausančios kaltinamieji nuteisiami ir kalinami dažniau nei kiti, o be to – kartais dar ir vis tiek turi susimokėti.

Galiausiai tai reiškia, kad teisinis svarumas yra tiesiogiai proporcingas turimų pinigų kiekiui. Kad būtų įvesta bet kokia prasminga „lygybė prieš įstatymą“, pirmiausiai turėtume atsisakyti privačių teisinių konsultacijų. Tačiau tikėtina, kad lengviau būtų nugriauti patį kapitalizmą nei įvykdyti tokią reformą, kai advokatai turi tiek galios.

Teisėjai ir advokatai nėra vieninteliai pasipelnantieji iš teisės industrijos. Paprastai, kai suimamas pasiturintis asmuo, jis gali dalį savo turto užstatyti kaip garantiją ir jį po bylos išsprendimo atgauti. Tačiau neturintiems ko užstatyti nepasiturintiems tenka už tai sumokėti užstatų skolintojui ir niekada neatgauti pinigų – tad turtingieji išlaiko pozicijas, o verslininkai, kaip įprasta, kaupia turtą skurdžių sąskaita. Ši strategija nepasiturintiems kaltinamiesiems, kurie negali susimokėti skolintojams, taip pat daro spaudimą – verčiau prisipažinti kaltais už mažesnę bausmę nei kamuotis kalėjime.

Iš tiesų šiandieninė kriminalinio teisingumo sistema yra palaikoma didelės dalies kaltinamųjų, prisipažįstančių kaltais; ji niekada neišgalėtų vykdyti pilno teismo proceso kiekvienam kaltinamajam. Nepasiturintys kaltinamieji kiekviename žingsnyje spaudžiami ir bauginami, kad

sutiktų prisipažinti. Užkulisiuose mažai kas laiko teismus nešališkais. Šiuo atžvilgiu, įkalinimas, paleidimas už užstatą, atleidimas nuo bausmės, baudos ir kitos bausmių formos pasitarnauja paskirstant teises ir galią nelygiai, taip pat, kaip ir pinigai.

Tai paaiškina, kodėl teisingumo industrija beveik nieko nedaro, kad sumažintų antisocialios veiklos apimtis: jos tikslas yra ne padėti žmonėms ar juos reabilituoti, o palaikyti tam tikrą socialinę tvarką. Tam tikru atžvilgiu, kiekvieną kartą, kai kas nors nusikalsta, visuomenė taip pat yra kalta; tačiau nusikalstamumo išnaikinimas tampa prioritetu tik tada, kai ima grasinti kapitalistiniams galios santykiams.

Pažvelk, pavyzdžiui, į visus nusikaltimus, kuriuos įvykdo vyriausybės ir korporacijos – net savo pačių matais. Tereikia suskaičiuoti visas su indėnais pasirašytas sutartis, kurios buvo sulaužytos, ar atidžiai pasekti vieno policijos departamento veiklą, kad pamatytum, kiek mažai įstatymas reiškia tiems, kurie jį kuria ir palaiko. Tiems, kurie valdo kapitalą, įstatymas pasiūlo priemones apginti savo interesus, tačiau jie greitai jį apeina, jei kitos priemonės pasirodo efektyvesnės. Jei mums sakoma, kad įstatymai egzistuoja tam, jog tarnautų visiems vienodai, tai tuo tik bandoma įtikinti mus jų pagrįstumu.

Nors daugelis palaiko šį pagrįstumą žodžiais, tačiau retas jį priima besąlygiškai. Pagalvok, kiek žmonių parsisiunčia programinę įrangą ar muziką už ją nemokėdami, nepaisydami korporacinės propagandos, apibrėžiančios tai kaip vagystę. Net kiekiausi įstatymo ir tvarkos gynėjai pažeidžia eismo taisykles. Sakyk, ką nori, apie visiems vienodai taikomus apribojimus; praktiškai kiekvienas apie save galvoja kaip apie taisyklės išimtį. Tai atitinka įstatymų, sukurtų, kad būtų primesti kitiems, dvasią.

Ginantieji įstatymų reikalingumą teigia, kad turi būti kokios nors priemonės užkirsti pavojingą ar moraliai neteisingą elgesį. Tačiau įstatymai nieko nesulaiko – o pilietis, kuris nusprendžia pats ginti įstatymą anapus teismų sistemos, greičiausiai bus nubaustas kaip linčiuotojas. Tikrasis teisinės sistemos vaidmuo yra teisėto jėgos panaudojimo monopolizacija. Kai policija išreiškia pasipiktinimą protestuotojų, niokojančių armijos įrangą, „smurtu“, jie iš tikro prieštarauja ne *smurtui*, o *savarankiškiems sprendimams*. Teisinė sistema siekia atbaidyti nuo savarankiškų sprendimų, pripratinti žmones prie minties, kad jiems nepriklauso patiems nuspręsti, kaip elgtis.

Gyvendami šioje sistemoje dažnai pamirštame, ką reiškia būti už save atsakingais. Pamirštame, kaip išspręsti konfliktus, atsižvelgiant į konfliktuojančiųjų poreikius, nesigręžiant į ginkluotas „nesuinteresuotų“ pašalinių gaujas – pamirštame, kad tai išvis įmanoma. Visų blogiausia, kad pamirštame, kaip pakovoti už save, kai esame išnaudojami, kaip elgtis pagal širdies paliepimą nepaisant taisyklių.

Nelegalus kapitalizmas

*Keliaudamas per šį pasaulį
Mačiau daug keistų žmonių
Vieni apiplėš tave su ginklu
O kiti – tušinuku
(Woodis Guthrie'is)*

Nelegali veikla pasklidusi nuo piramidės apačios iki paties viršaus, nuo grupinio išprievartavimo iki baltųjų apykaklių nusikaltimų. Bankų vagystės gali būti interpretuojamos kaip netašytas būdas perskirstyti turtą, tačiau mafija yra ne kas kita kaip dar viena kapitalistinė struktūra. Tai, kas nelegalu, nebūtinai kenkia kapitalizmui; didelė dalis kapitalistinės ekonomikos egzistuoja anapus įstatymo.

Kokio verslo šaknys neatsektinos iki kokios nors vagystės? Jei įstatymai saugo tų, kurie jau turi galią, nuosavybės teises, tai padaro juos ne kuo daugiau nei nuosavybę turinčiųjų klasės barjeru – vienu barjeru iš daugelio. Net jei ta klasė dominuoja teisėtvarkos sistemoje, laikas nuo laiko net patys švariausi ir gerbiausieji nariai negali nepažeisti savo pačių įstatymų. [Enron](#) ir [Bernie Madoff](#) yra išskirtiniai ne tuo, kad sulaužė taisykles, o tuo, kad mes apie tai sužinojome.

Juodąją rinką valdo tie patys ekonominiai dėsniai kaip ir likusiąją, jie kuria tokias pačias galios koncentracijas. Sėkmingi narkotikų karteliai struktūriškai niekuo nesiskiria nuo akcinių bendrovių. Pagrindinis skirtumas tas, kad jie turi savo interesus ginti patys, o teisėtos korporacijos šį poreikį perduoda valstybei.

Tai gali sudaryti įspūdį, kad nelegalūs verslai yra žiauresni nei legalūs. Tačiau šis smurtas kyla iš kovų dėl teritorijos, verslo konfliktų ar krizių – tai reiškia, kad pagrindinė priežastis visada yra ekonominis interesas. Šiuo atžvilgiu nelegalūs kapitalistai niekuo nesiskiria nuo legaliųjų. Jei *General Motors* patentų teisių negintų teisinė sistema, jie tikrai perimtų reikalus į savo rankas arba būtų pakeisti kitos kompanijos, kuri tai padarytų. Įstatyminis valstybės aparatas primena išdidintą ir monopolizuotą mafijos struktūrų versiją. Juodoji rinka nebūtinai yra žiauresnė už likusią ekonomikos dalį: ką reiškia apsišaudymai gatvėje palyginus su pramoninių kalėjimų kompleksais? Tas pats smurtas, kuris mus šokiruoja nusikaltėlių kontekste, yra nepastebimas plačiojoje visuomenėje, nes yra viską apimantis ir nuolatinis.

Didžioji įstatymų dalis yra pritaikyta kapitalistų klasės patogumui. Pavyzdžiui, tabakas visada buvo legalus, nes jį augino vietinės JAV korporacijos; kokos, auginamos Pietų Amerikoje, gaminiai yra nelegalūs – išskyrus *Coca-Cola*. Galėtum sakyti, kad kokainas nelegalus, nes yra žalingas vartotojams, tačiau cigarečių gamintojams leidžiama į savo vėžį sukeliančius gaminius pridėti papildomų chemikalų, skatinančių didesnę priklausomybę. Aiškėja, kad benzinas skatina didesnes priklausomybes ir žalą nei tabakas ar kokainas, tačiau visiškai neįmanoma, kad jis taptų nelegalus. Daug kapitalistų gaminių yra pavojingi, tačiau nėra nieko pavojingiau nei pats kapitalizmas: kaip sakė Williamas Burroughsas, *pardavimas įprantamas labiau nei vartojimas*.

Kultūrinės normos yra dar viena pramonės apribojimo racionalizacija. Dažnai tai reiškia tiesiog tai, kad politikai išnaudos populiarius įsitikinimus, kad apsaugotų rinkos nišą: prostitucija gali būti nelegali, bet visada yra koks nors „masažo salonas“, kuris veikia nebaudžiamas. Šių draudimų palaikymas taip pat atveria pelningas galimybes, o iš jų atsirandantys priespaudos mechanizmai gali lengvai būti perkelti nuo nusikaltėlių prie kitų taikinių. Karas su narkotikais JAV buvo pasitelktas kaip juodaodžių bendruomenių terorizavimo, o Pietų Amerikoje – kaip išpuolių prieš socialinius judėjimus priemonė. Tuo pačiu metu CŽV leido Nikaragvos „kontoroms“ kontrabanda pervežti į JAV narkotikus mainais į ginklus.

Teismų įstatymai paklūsta paklausos ir pasiūlos dėsniams. Jei kas nors atranda efektyvų įstatymus

pažeidžiantį būdą užsidirbti pinigų, valdantieji galiausiai jį priima, nebent tai trukdo likusios ekonomikos funkcionavimui. Pavyzdžiui, Meksikoje ir Rusijoje juodoji rinka išaugo tiek, kad prilygsta likusiajai. Kaip JAV kompanijos yra galingesnės už JAV vyriausybę, taip Meksikos narkotikų karteliai gali atvirai kariauti su Meksikos vyriausybe. Tokiame kontekste Meksikos politikai ėmė diskutuoti apie narkotikų legalizavimą kaip strategiją, kuri sustabdytų kapitalistinių interesų padalinimą.

Remiantis rinkos logika, žmonės priima sprendimus subalansuodami riziką ir atlygį. Kiekvienas asmuo ir korporacija turi tam tikrą toleranciją skirtingiems rizikos laipsniams ir rūšims; yra investicijų fondai, kurie siūlo mažai tikėtino pelningumo investicijas, ir brokeriai, kurie parduoda tik labai saugias išdų obligacijas, kurios užtikrintai duos nedidelį pelną. Juodosios rinkos dalyviai įvertino savo sąlygomis toleruotiną riziką ir padarė išvadą, kad galimas atpildas yra jos vertas. Tačiau laikui bėgant rizika ir atlygis – kaip ir įstatymai bei normos – gali pasikeisti; pavyzdžiui, kai vyriausybė legalizuoja narkotiką, nauji investuotojai į rinką įneša daugiau kapitalo. Ironiška, kad verslų, iš kurių nepasiturintys ir legalių galimybių neturintys žmonės gali pragyventi, legalizavimas tuos žmones palieka dar blogesnėje situacijoje, pritraukdamas galingus konkurentus. Daug nepasiturinčiųjų išaugino savo vaikus prisidurdami pinigų iš marihuanos pardavinėjimo, tačiau, jei ji būtų legalizuota, tabako kompanijos pasidalintų rinką per kelias savaites.

Juodoji rinka yra ne tik kapitalistinės ekonomikos, bet ir antikapitalistinių kovų erdvė. Nepriklausomi smulkūs nusikaltėliai nepaklūsta hierarchiškoms gaujoms; prostitutės susivienija, kad pabėgtų nuo sutenerių. Kopenhagos garsiajame okupuotame Kristianijos rajone marihuanos pardavinėtojai dešimtmečius gyveno kartu su skvoteriais, išlaikydami kažką panašaus į autonominę zoną; Dubline judėjimai iš apačios privertė iš kaimynysčių išsikraustyti heroino pardavinėtojus. Nė vienas iš pastarųjų pavyzdžių nesiūlo gyvenimo anapus kapitalizmo modelio, bet jie pademonstruoja, kad kur tik yra nelygybė, ten yra ir pasipriešinimas.

Jaunuoliams, neturintiems jokių galimybių sistemoje, kuri juos atmeta, gauja tampa jų korporacija, universitetu, religija ir gyvenimu... Dabar ant mano kaklo užrašyta "Eight Trays", o ant krūtinės – "Crips". Ar kada nors matei, kad ant George'o Busho krūtinės būtų užrašyta "Respublikonas" ar ant krūtinės – "Kapitalistas"?
(Sanyika Shakur)

Kai krikščionybė vis dar buvo esminis baltųjų viršenybės pateisinimo elementas, jaunoji [Harrieta Tubman](#) ėmė regėti vizijas. Kol prasidėjo Pilietinis karas, Tubman jau buvo pabėgusi iš vergijos, išlaisvinusi dar virš septyniasdešim žmonių, išgelbėjusi savo tėvus nuo valdžios ir padėjusi Johnui Brownui pradėti vergų sukilimą. Žmonės vadino ją Moze, pagal biblinį pranašą, išvedusį hebrajus iš vergystės Egipte.

Tubman perėmė jos buvusių kalintojų mitologiją ir atsuko ją prieš juos, išpildydama jų tariamai turimas vertybes. Šiandien daug juodaodžių vaikų užauga girdėdami savarankiško milijonieriaus mitą, tačiau neturi beveik jokių teisėtų galimybių ekonomiškai kilti. Už vargingiausių rajonų gatvių kampų miesto jaunimas taiko tas pačias konkurencijos strategijas, kurios randamos ir Wall Streeto valdybos kabinetuose. Kapitalizmo logikos perkėlimas anapus valstybės įstatymų yra smerkiamas ir persekiojamas ne tiek todėl kad yra *pavojingas* – nėra jokių saugių kapitalizmo formų – kiek todėl, kad ši praktika yra vienintelis dalykas, kurio „teisėti“ kapitalistai negali monopolizuoti. Prieš

šimtą metų juodaodžių bažnyčios buvo deginamos, nes baltieji suprato, kad *tapo faraonu*. Šiandien juodaodis vaikas sodinamas į kalėjimą, nes tampa Henriu Fordu.

Vogimas

Ne visa nelegali veikla laikosi kapitalistinio modelio. Vagiliavimas parduotuvėse, grobstymas ir vagystės iš darboviečių lenkia labdarą ir socialinę paramą kaip pagrindiniai būdai, kuriais turtas perskirstomas į piramidės apačią. Didžiulis kiekis žmonių, nelegaliai besidalinančių failais, parodo, kaip natūraliai žmonės priima nemokamą dalinimąsi. Galiausiai – tai juk būdas, kuriuo mūsų rūšis traktavo gėrybes didžiąją savo egzistencijos dalį. Vogimas gali būti materializmo išraiška, tačiau jis taip pat parodo, kad žmonių poreikiai yra svarbesni nei nuosavybės teisės; kai pasaulyje tiek daug daiktų ir tiek daug jų išmetama, kodėl žmonės neturėtų pasiimti to, ko nori?

Didžiąją dalį vagysčių įvykdo iš darbdavių vagiantys darbuotojai – kiekvienais metais milijonai žmonių iš savo darboviečių pavagia prekių ir paslaugų už milijardus dolerių. Darbuotojai žino, kad yra išnaudojami; nepaisydami pavojų, daugelis negali susilaikyti neatsiėmę bent dalies to, ką pagamina. Tai liudija į kiekvieną kasos aparatą nukreiptos apsaugos stebėjimo kameros.

JAV prekybos rūmų duomenimis, 75% dirbančiųjų pavagia ką nors bent kartą, o daugiau nei pusė iš jų vagia pakartotinai. Tuo tarpu, turtingiausias 1% JAV piliečių turi daugiau turto nei visi žemesnį sluoksniai sudėjus. Tai reiškia, kad pačios aukščiausiosios klasės turtas yra didesnis, nei visos aukštesniosios, vidurinėsios ir žemesniosios klasių turtas *sudėjus*. Ar gali įsivaizduoti, koks dar nelygesnis būtų pasiskirstymas, jei žmonės nevogtų?

Žinoma, vogimas vargiai išlygina svarstyklės. Kuo aukštesnis tavo socialinis statusas, tuo turi geresnes galimybes vogti, ir tuo mažiau pavojaus, kad būsi sučiuptas. Pavok penkis dolerius ir eisi į kalėjimą, pavok penkis milijonus ir eisi į Kongresą. Tačiau kuo prasčiau gyveni, tuo sunkiau sudurti galą su galu *be* vogimo.

Universalus vogti draudžiantis moralinis priesakas turėtų apsaugoti kolektyvinius žmonijos interesus nuo paskirų vagių. Ironiška, kad kai darbuotojas paskundžia bendradarbį už vagystę, šis priesakas galiausiai apgina kelių paskirų kapitalistų interesus nuo kolektyvinių darbuotojų, kurių darbas nuo pat pradžių sukuria kapitalistų kaupiamą turtą, interesus. Korporacijos turtas susidaro iš pelno, gauto iš darbuotojų, kuriems nesumokama pilna jų darbo vertė, ir vartotojų, kurie už pirkinius moka didesnę nei pagaminimo kainą. Šio turto perskirstymas yra ne tiek vogimas, kiek jau vykstančių vagysčių pasekmių apsukimas. Taigi vagystės iš darboviečių meta iššūkį meritokratinėi kapitalistinei moralei; jos nurodo į gilų nepasitenkinimą kapitalizmu.

Tačiau kol šio nepasitenkinimo išraiškos yra atskirtos ir slaptos, jos negali sutrikdyti *status quo*. Jei darbuotojai vagia iš darboviečių vietoj to, kad sukiltų – rūpinasi išnaudojimo simptomais, o ne priežastimis – tai gali pasitarnauti pačių viršininkų interesams: darbuotojai gauna būdą nuleisti garą ir išgyventi darbe dar vieną dieną be atlyginimų pakėlimo. Kapitalistai įskaičiuoja šio „sumažėjimo“ kaštus į savo verslo planus; jie žino, kad vogimas yra neišvengiamas išnaudojimo šalutinis poveikis, keliantis mažai pavojaus pačiam išnaudojimui.

Kita vertus, nuomonė, kad vagystės nėra klasių kovos dalis, sustiprina dichotomiją tarp

„teisėto“ darbuotojų organizavimosi ir konkrečių pasipriešinimo, keršto ar išgyvenimo veiksmų. Kur tik ši skirtis egzistuoja, darbo judėjimai yra linkę teikti pirmenybę biurokratijai, o ne iniciatyvoms, reprezentacijai, o ne autonomijai, nuolaidžiavimui, o ne konfrontacijai, ir teisėtumui kapitalistų akyse, o ne efektyvumui.

Kas būtų, jei traktuotume darbuotojų saviorganizaciją taip, kaip vagiančius iš savo viršininkų žmones? Tai reikštų susitelkimą į pasipriešinimo taktikas, kurios pateisina atitinkamus individualius poreikius, pradedant nuo to, ką patys galime nuveikti vieni su kitų pagalba. Tai reikštų taikyti strategijas, kurios tuoj pat duotų materialią ar emocinę naudą *mūsų pačių sąlygomis*. Tai reikštų užmegzti santykius bandant atsiimti erdves, kuriose gyvename ir dirbame, o ne organizacijose, kurios nuolat atitolina pasipriešinimą.

Taip organizuotos darbo jėgos būtų neįmanoma apgauti. Joks viršininkas negalėtų jai pagrasinti, nes jos galia rastųsi tiesiogiai iš jos veiksmų, o ne iš kompromisų, kurie duoda viršininkams įkaitų ir pasiūlo pagrindiniams organizatoriams paskatų nekovoti. Tai būtų baisiausias viršininko – ir profsąjungos tarnautojo – košmaras.

O ką reikštų vogti iš darbovietės, kai tai būtų tarsi būdas pakeisti pasaulį, o ne tik jame išgyventi? Kol darbuotojai sprendžia savo problemas individualiai, jie gali su jomis susidurti taip pat tik individualiai. Vogimas slapčia išlaiko klasių kovą privačiu reikalu – kyla klausimas, kaip tai paversti viešu projektu su pagreičiu. Tai perkelia dėmesį nuo *kas* prie *kaip*. Su bendradarbių palaikymu pavogtas mažas daikčiukas yra reikšmingesnis nei didžiulė slapta įvykdyta vagystė. Pavogti daiktai, kuriais dalinamasi kuriant bendro intereso jausmą, yra verti daugiau nei aukštesnės klasės grobstymas, iš kurio, kaip iš paaukštinimo ar atlyginimo pakėlimo, pasipelno tik vienas darbuotojas.

Darbas vagia iš dirbančiųjų. Dirbantieji turi iš darbo atsivogti visą pasaulį.

Tai pasakojimas apie du miestus. Oficialiai jie abu yra to paties smunkančios pramonės didmiesčio pakraščio rajonai, nors ir pakankamai dideli, kad galėtų būti laikomi savarankiškais miestais. Jie dalinasi ta pačia vietine viešojo transporto sistema ir turi bendrą dienraštį. Juos skiria tik penkiolika kilometrų padriko priemiesčio ir milžiniška klasinių privilegijų praraja.

Pirmasis miestas, kurį pavadinsiu Huffmanville'iu, yra būtent toks, apie kokį pagalvoji išgirdęs žodį „priemiestis“. Palei ištisus kilometrus gatvių be šaligatvių išstatyti rūmai su cheminio žalumo pievelėmis. Nedidelis centre įsikūręs verslo rajonas reklamuojamas kaip „gera vieta apsipirkti“, o pats miestelis nacionalinių verslo žurnalų nuolat įvertinamas kaip „gera vieta gyventi ir turėti nuosavybės“. Istoriniuose pastatuose, iš kurių kelių kartų senumo verslai buvo priversti išsikelti dėl per aukštų nuomos kainų, dabar įsikūrusios aukštos klasės drabužių parduotuvės, vyno krautuvės ir [Barnes & Noble](#) knygynas. Vietiniai madingi ir brangūs restoranai neatsilieka nuo savo konkurentų didmiestyje. Vaikščiojant dviračių takais galima sutikti patrauklių baltųjų žmonių, bėgiojančių krosus su [spandex'ais](#) ant užpakalių ir elektronika ant galvų.

Kitas miestas, kurį pavadinsiu New Stolp'u, yra tai, ką demografai veikiau vadina „satelitiniu

miestu“, o ne priemiesčiu. Tai reiškia, kad kadaise, kol jo neapėmė besiplečiantys priemiesčiai, jis buvo savarankiškas miestas, ir jame vis dar yra didelis bei gana senas ir tankus miestiškas branduolys. Gyvenantiesiems Rytinėje pakrantėje jis galėtų priminti [Newark'ą](#) ar [Paterson'ą](#); Vakarų pakrantėje jis panašus į [San Bernardino](#).

Šioje centrinėje New Stolp'o dalyje gyvena daugiausiai žemesnioji ir dirbančioji klasė bei didelė imigrantų iš Meksikos bendruomenė. Užrašai skelbimų lentose – ispaniški, o pagrindinė gatvė nusėta meksikietišku mėsos krautuvių, alkoholio parduotuvių, lombardų ir grobuoniškų trumpalaikių paskolų pardavinėtojų. Čia aktyviai veikia [Lotynų Karaliai](#), o rytinio New Stolp'o moksleiviai kas rytą atvykę į mokyklą būna apieškomi metalo detektoriumi. Policija patruliuoja rajonus labiau stebėdama pačius gyventojus nei saugodama nuo įsibrovėlių bei periodiškai išveja miegančius benamius iš autobusų stoties ir parkų. Didžioji dalis senų akmeninių pastatų centrinėje miesto dalyje stovi apleisti. Verslininkai jau ilgus metus reikalauja „atgaivinimo“, bet gentrifikacijos procesas tik neseniai pradėjo plisti paupiu.

Priemiesčiuose aplink New Stolp'ą gyvenantys žmonės nesitapatina su miesto branduoliu. Kai pasakoja, kur gyvena, jie visada prideda kokią nors vertinamąją teiginį: „...tai visai gera apylinkė...“. Galiausiai, tarsi norint formalizuoti šią skirtį, apygardos riba taip padalina savivaldybės teritoriją, kad Huffmanville'is ir priemiestinė New Stolp'o dalis atsiduria vienoje apygardoje, o senoji, skurdi, miestiška – kitoje.

Prieš keletą metų aš kasdien kirsdavau šią ribą tarp dviejų skirtingų pasaulių: New Stolp'o miestiškoje dalyje gyvenau ir dirbau, o Huffmanville'yje studijavau privačiame humanitariniame koledže su medžiais apsodintu studentų miesteliu. Mokslas kainavo brangiai ir buvo mažai vilčių iš koledžo gauti kokią nors stipendiją ar finansinę paramą. Tačiau aš buvau pasiryžęs neįsiskolinti – jau žinojau, kad skola paverčia žmogų vergu. Taigi dar prieš pradėdamas mokytis buvau nusprendęs, kad nežadu imti paskolos – niekada: planavau mokytis tik tol, kol sugebėsiu pats ir iš karto už tai mokėti grynais.

Ilgą laiką mokiausi įpirkdamas tik vieną trijų kreditų kursą per semestrą. Dienomis, kai turėdavau paskaitų, važiuodavau autobusu į Huffmanville'į, o kai neturėdavau, kiaurą dieną dirbdavau. Tai mane demoralizavo. Dalykai taip galėjo tęstis: vienas kursas per semestrą, trys dienos per savaitę – ir už maždaug dešimt metų pagaliau būčiau galėjęs gauti laipsnį. Tačiau tai man buvo nepriimtina. „Kodėl tas gražus, žalias studentų miestas turėtų būti prieinamas tik turtingų tėvų iš Huffmanville'io vaikams?“, – rūkau iš pykčio, suprasdamas, kad jei noriu greitai baigti mokslus, turėsiu imtis kažko kito. Turėjau rasti kitą kelią pamaitinti išdo kiaulę. Supratau, kad reikia susikurti savo paties finansinę paramą.

Per metus nuo šio sprendimo iš savo darbovietės – dviem Huffmanville'io verslininkams priklausančios buitinių prekių parduotuvės, kurioje dirbau kasininku – pavogiau dvidešimt penkis tūkstančius dolerių. Manęs niekada nepričiupo ir neatleido. Koledžą baigiau po metų.

Parduotuvė, kurioje dirbau, priklausė regioninei parduotuvių grandinei kartu su tuzinu kitų, išsidėsčiusių aplink pagrindinį centrą Huffmanville'yje. Tikrai ne šeimos verslas, bet ir ne [Wal-Mart'as](#). Tiesą sakant, žvelgdamas atgal matau, kad kompanijos dydis tikriausiai buvo idealus: jei ji būtų buvusi daug mažesnė (viena ar pora parduotuvių), būčiau galėjęs jaustis kaltas iš jų vogdamas – dar labiau apsunkindamas reikalus ir taip sunkiai besiverčiantiesiems. Kita vertus, jei tai būtų buvusi tarptautinė korporacija, ji tikriausiai būtų turėjusi per daug apsaugos priemonių, kad būčiau galėjęs įvykdyti tai, ką norėjau.

Šiuo atveju grandinės savininkai buvo tėvas ir sūnus, abu stambūs Huffmanville'io elito verslininkai – mano koledže netgi buvo jų pavarde pavadintas pastatas. Kompaniją ir pirmąją parduotuvę Huffmanville'yje įkūrė tėvas, o dabar jos prezidentas – sūnus. Tai man puikiai tiko: kitaip nei daugeliu vagysčių iš darboviečių atvejų, aš tiksliai žinojau, iš ko vagiu – kai jie buvo užsukę į parduotuvę netikėtam patikrinimui, aš jiems abiems žiūrėjau į akis.

Ši konkreti parduotuvė, kurioje dirbau, tikriausiai taip pat buvo tinkamiausia stambaus masto pinigų išlaisvinimui. Nors grandinę sudarė keletas parduotuvių Huffmanville'yje bei kituose miesteliuose ir priemiesčiuose, mūsiškė buvo vienintelė New Stolp'e, vieno iš miesto skurdžiausių rajonų pakraštyje. Iš savininkų ji sulaukdavo mažiausiai dėmesio, nes uždirbdavo mažiausiai pinigų – nors pakankamai, kad būtų nepastebėti pradingę dvidešimt penki tūkstančiai dolerių. Parduotuvė neturėjo jokių apsaugos kamerų; vadovybė teigė, kad jos paslėptos, bet visi darbuotojai žinojo, kad tai melas. Dėl seno stiliaus erdvės išdėstymo ir beveik lubas siekiančių lentynų parduotuvės matymas buvo labai ribotas. Galiausiai kasos aparatai naudojo atgyvenusią kompiuterinę sistemą, kurią savininkai buvo per skūpūs pakeisti.

Įprastas atlygis tokiems pėstininkams kaip aš buvo septyni doleriai per valandą – pakankamai virš minimumo, tikriausiai galvojo darbdaviai, kad nupirktų mūsų ištikimybę. Kai pradėjau ten dirbti, turėjau daryti viską: nuo tualetų valymo ir prekių išdėliojimo iki propano balionų griliams pripildymo ir raktų gaminimo – mes naudojome rankines, o ne automatines stakles.

Tačiau kai vadybininkai pastebėjo, kaip man gerai sekasi dirbti prie kasos ir spręsti su ja susijusias mažas problemas, jie paskyrė mane nuolatiniu kasininku. Jų pasitikėjimui manimi augant ėmiau savo pareigose įgyti vis daugiau autonomijos. Galiausiai likau prižiūrėti kasą visiškai vienas. Tai mane pavertė vertingu darbuotoju. Jiems patiko, kad man nereikia priežiūros, o man taip pat patiko jos nepatirti. Aš išmokau apeiti kompiuterio sistemos problemas, greitai priimdavau sprendimus ir pasirūpindavau nepatenkintais klientais apsieidamas be skambučių vyresniesiems.

Man pasisekė, kad jie niekada nepagalvojo, kad mano sugebėjimas spręsti problemas gali būti pritaikytas ir kitiems tikslams.

Apie mane būtų galima pasakyti, kad sugebu gerai apsieiti su skaičiais: juos įsiminti, sudėti ir atimti, išlaikyti tiksliai galutines sumas. Visa tai galiu atlikti galvoje – naudingas įgūdis, turint omeny mano darbe vykstantį nuolatinį pinigų judėjimą su minimalia priežiūra. Tai tikriausiai vienas seniausių su kapitalizmu susijusių pasakojimų: suktas buhalteris, apvoginėjantis savo mažiau matematiškai išprususius turtingus klientus. Tačiau buvo ir svarbių skirtumų. Aš jau turėjau laiko susiprasti savo politinėse pažiūrose; aš savo interesus laikiau iš esmės priešingais pardotuvių savininkų interesams. Norėjau jiems sukelti kiek galėdamas daugiau žalos – net ir tokiais būdais, kurie man nenešė tiesioginės naudos.

Vienas iš būdų – pateikti klientams mažesnes sąskaitas nei jos iš tikro būtų turėjusios būti. Kaip jau sakiau, aš puikiai sugebėjau atlikti savo darbą – ir bet kas, kas yra dirbęs kasininku, žino, kad tai reiškia, jog man sekėsi praleisti klientus pro kasą greitai. Kartais mano rankos praslinkdavo prekes pro kasą ir įdėdavo į maišus taip greitai, kad pusė jų nenusiskanuodavo, o klientai gaudavo netikėtą nuolaidą. Kartais prekė tiesiog nenusiskanuodavo ir aš jai priskirdavau kuo mažesnę kainą – jei klientas man pasirodydavo nuovokus ir niekas daugiau nežiūrėdavo – arba tiesiog įmesdavau į krepšį gūžteldamas pečiais. Ar kompiuteris neatpažįsta tų juostinio šlifavimo staklių? Tiesiog įmušk jas kaip „įvairios prekės“ už du dolerius ir gali tęsti toliau!

Kai kurios pardotuvės prekės – pavyzdžiui, veržlės ir varžtai – neturėjo kodų, tad mes naudojome „garbės sistemą“, tikėdamiesi, kad klientai patys ant krepšelių užrašys teisingas kainas. Tai buvo absurdiška ir dėl to, kad ši informacija buvo parašyta angliškai, nors didžioji dalis mūsų klientų buvo ispanakalbiai. Jei klientai užrašydavo kainas, jie turėdavo sumokėti tiek, kiek užrašė, tačiau, kai kainų nebūdavo, aš galėdavau užrašyti ką noriu. Pavyzdžiui, žmogus norėdavo nusipirkti 40 varžtų po 59 centus; aš į kasą įrašydavau dvidešimt „įvairių prekių“ po penkis centus. Daugelis klientų būdavo patenkinti naujomis mano pasiūlytomis kainomis. Tačiau kai kurie būdavo sutrikę ir gavę sąskaitą stovėdavo šalia ją apžiūrinėdami ir stebėdamiesi, kodėl nemokėjo daugiau. „Neklausk“, – stengdavaus pasakyti greitu žvilgsniu. „Susirink savo daiktus ir varyk“.

Man visada buvo svarbu, kad mano darbas bent iš pažiūros atrodytų tikslus ir tvarkingas. Visada būdavau labai atsargus, jei prie kasos stovėdavo daugiau žmonių – sutikime, kai kurie klientai taip pat yra skundikai. Galbūt tai skamba neteisingai, bet visada būdavau atsargesnis numušinėdamas kainas baltaodžiams – spėjau, kad iš jų labiausiai galima laukti skundų. Kodėl kai kuriems žmonėms atrodo, kad jie turi ginti pardotuvių savininkų interesus vietoj savo, darbuotojų, aš nesuprantu – bet kai kurie taip daro.

Mano bendradarbiai greitai suprato, kad aš pražiūrėsiu bet ką, ką jie bandys išsinešti į savo

mašinas. Taip pat, kai pastebėdavau vogti ketinančius klientus, pasitraukdavau nuo kasos ir apsimesdavau esąs užsiėmęs kažkuo kitu, kad jie galėtų prasliūkinti nepastebėti. Taip pat vogiau viską, ko reikėjo pačiam – dažus, įrankius, lemputes ir taip toliau – tačiau jų nepardavinėdavau. Kad daugiau pinigų, turėjau imtis kitokių priemonių.

Primityvioje mūsų kompiuterių sistemoje užtekdavo vieno mygtuko paspaudimo, kad pardavimas virstų pinigų grąžinimu. Matematiškai tariant, visi kainų rodmenys paverčiami iš teigiamų į neigiamus – o tai reiškia, kad kompiuteris tikisi, jog pinigai iš kasos turi būti išimami, o ne įdedami. Kitaip tariant, jei kasininkas norėtų, kad pinigų kiekis kasoje sutaptų su bendra dienos pardavimų suma, jam pakaktų išimti iš kasos perteklių ir įsidėti jį į kišenę.

Idėja paprasta, bet netikėtai sunkiai įvykdoma pakartotinai ir išliekant nepastebėtam. Tad kaip man pavyko taip pasisavinti dvidešimt penkis tūkstančius? Atsakymas slypi pusiausvyros principu: kantrybėje, žinojime, kada gana yra gana ir jaučiant savo ribas bei jų neperžengiant. Kiti kasininkai taip pat vogė – juk aš, žinoma, nebuvau pirmasis sugalvojęs tokį metodą – tačiau jie buvo per godūs arba per drąsūs, arba per nekantrūs. Kai kurie per pamainą ištuštindavo pusę kasos ir būdavo pričiupti. Man pavykdavo nugriebti po šimtą dolerių per dieną išlaikant stropaus darbuotojo įvaizdį ir nesukeliant jokių įtarimų.

Kartą parduotuvė buvo apiplėšta. Plėšikai buvo gudrūs: jie įsiveržė į parduotuvę prieš pat jai užsidarant didžiausių pirkimų dieną prieš pat Kalėdas, kai seifas buvo pilnesnis nei bet kada. Tą naktį aš nedirbau, o savininkai neatskleidė, kiek buvo paimta, tačiau, mano manymu, tai negalėjo būti daugiau nei penki ar šeši tūkstančiai dolerių. Aš vis dar nusišypsau, kai pagalvoju, kad man pavyko nusukti kur kas daugiau nei tiems plėšikams. Žinoma, tai užtruko ilgiau – tačiau aš neturėjau nieko gąsdinti ar rizikuoti kieno nors mirtimi.

Aš išties gailėjausi pagalbinės darbuotojos, kuriai į galvą buvo įremtas šautuvas; ji tikrai to nenusipelnė. Mano žiniomis, ji niekada nesulaukė jokio dėmesio iš savininkų už tai, kad jos gyvybei dėl jų pinigų buvo kilęs pavojus. Ji net turėjo dirbti sekančią dieną.

Kiek man žinoma, niekas iš parduotuvės vadybininkų niekada nesužinojo, ką aš rezgiau. Net jei ir žinojo, tai neturėjo būdo, kaip tai įrodyti – aš buvau per atsargus – tačiau vis dėlto manau, kad jiems nebuvo kilęs joks įtarimas. Bet kuris su samdomo darbo dinamika susipažinęs žmogus žino, kad viršininkams pakanka net menkiausių atsitiktinių įkalčių, kad atleistų darbuotoją. Jei jie būtų ką nors įtarę, jie būtų ką nors darę. Jie tikriausiai numanė, kad užsiiminėju kokiomis nors smulkiais vagystėmis (pabandyk surasti darbuotoją, kuris tuo neužsiimtų, ypač tokioje vietoje kaip New Stolp'as), tačiau nenučiuokė apie jų mastą – kitaip būtų tuoj pat išspyrę mane lauk ir galbūt net padavę į teismą.

Galbūt ironiška, kad parduotuvėje baigiau dirbti tada, kai pasiekiau savo tikslą: savo pavogtų pinigų dėka pagaliau tapau nuolatinio studentu. Tačiau tikrai ironiška yra tai, kad dabar to gailiuosi – ne pinigų vogimo, bet jų išleidimo mokesčiams už mokslą. Svajoju apie visus kitus dalykus, kuriuos būčiau galėjęs nuveikti su dvidešimt penkiais tūkstančiais dolerių užuot juos išleidęs laipsniui, kurį dabar laikau beverčiu. Būčiau galėjęs nusipirkti namą ir sukūręs jame kolektyvą; būčiau galėjęs atidaryti kavinę su biblioteka; būčiau galėjęs atiduoti pinigus sunkiai besiverčiančiai nemokamai ligoninei arba bendruomenės centrui. Geriau būčiau juos išleidęs kažkam, kas būtų sujungę mane su kitais į mane panašiais žmonėmis, o ne pastūmėję priekin tik save vieną.

Šiandien aš vis dar darbo rinkoje. Žmonės iš New Stolp'o vis dar užsiima sodų projektavimais ir Huffmanville'io gyventojų namų priežiūra. Gal aš ir apsukau savo darbdavius, bet koledžo išdininkas juokėsi paskutinis.

Gentrifikacija

Tai skamba taip nekenksmingai, taip geradariškai – „atgaivinimas“. Kas nenorėtų savo rajone turėti geresnių parduotuvių ir viešųjų erdvių, mažiau nusikaltimų bei aukštesnių nekilnojamojo turto kainų?

Štai kas – nuomininkai ir žemas pajamas turintys gyventojai, kurie neišgalėtų mokėti aukštesnių nuosavybės mokesčių, ir bet kas, į ką atkreips dėmesį vis dažniau apsilankanti, naujus gyventojus sauganti policija. Kai turtingesni neturtingųjų rajonuose superka nekilnojamąjį turtą, pragyvenimo kaina juose kyla ir buvę gyventojai yra priversti išsikraustyti. Atgaivinimas reiškia ne tai, kad pakyla gyventojų gyvenimo kokybė, o tai, kad jie turi užleisti vietą tiems, kurie jau ją mėgaujasi. Vietinė valdžia paprastai praskina tam kelią, nes šis procesas palankus verslui, vadinamam „bendruomene“.

Po Antrojo pasaulinio karo baltųjų šeimos pasitraukė iš naujai integruotų miestų centrų į pakraščius, kartu pasiimdamos mokesčių pinigus. Automobilių ir greitkelių pagausėjimo dėka jie nebeprivalėjo gyventi arti savo darbuotojų ar prekybos centrų. Šie greitkeliai, kaip naikinančios „aplaidumo“ programos dalis, dažnai būdavo tiesiami tiesiog per daugiausiai juodaodžių ir lotynų amerikiečių gyvenamus rajonus.

Mes žinome, kaip baigiasi šis pasakojimas. Pasikeitus kartai, po to, kai skurdas, gaujų karai ir policijos įsiveržimai sunaikino bendruomenes ir sumažino nekilnojamojo turto kainas, nauja, ekonominį spaudimą patirianti nuomininkų populiacija būna priversta atsikraustyti į kaimynystę. Kai kurie jų yra menininkai, pamestieji, žmonės, bandantys surasti vietą anapus kapitalizmo – kaip ir „Naująjį pasaulį“ padėję kolonizuoti pabėgėliai iš Europos. Paskui juos atseka rinkoje spekuliuoti norintys, tad nekilnojamąjį turtą perkantys ir renovuojantys investuotojai bei naujuosius gyventojus aptarnauti pasiruošę verslininkai. Nemokama menininkų „kultūrinė produkcija“ sukuria verslui palankią terpę, kuri taps nebereikalinga, kai patys menininkai bus priversti išsikraustyti.

Gentrifikacija atspindi perstruktūravimą, kurį visame pasaulyje lėmė kolonizacija ir globalizacija. Kapitalistai siurbia vietos resursus, o kai vertė nukrenta tiek, kad mažos investicijos atsipirktų gausiai – sugrįžta. Po to, kai iš Šiaurės Amerikos miestų buvo iškeltas fizinis darbas, daugelis vietinių ekonomikų tapo nukreiptos į turtinguosius ir privileijuotuosius aptarnaujantį paslaugų sektorių. Šioms ekonomikoms nebereikia didelio darbuotojų kiekio ilgalaikėse bendruomenėse; jos netgi veikia sklandžiau, kai bendruomenės nuolat išdraskomos ir perdaromos.

Atrodytų, kad jei vieni rajonai vykstant gentrifikacijai brangsta, tai kiti turėtų pigti – kur, kitu atveju, dėtusi visi nepasiturintieji? Kai kuriose kaimo vietovėse ir smunkančių pramonės rajonų miestuose nekilnojamo turto kainos ištis smunka kartu su gyventojų skaičiumi; tačiau labiausiai apgyvendintose vietose pragyveno kaina tik kyla. Gentrifikacija – tai nekilnojamojo turto įkūnijamas procesas, kurio metu turtingieji tampa turtingesni, o skurstantieji – skurdesni, nes dirbantieji moka vis didesnę pajamų dalį už gyvenamąją vietą.

Paradoksalu: vienintelis būdas apsaugoti savo kaimynystę nuo gentrifikacijos – ją gadinti. Turi ją paversti vieta, kurioje niekas, kas yra turtingesnis už tave – niekas, kas jei tik turėtų kitą galimybę – nenorėtų gyventi. Jei įdedi daug darbo, kad pagerintum nuomojamą būstą, ar rajoną, iš kurio būsi išvarytas – tai tik storini savo išnaudotojų pinigines. Tik vidurinioji klasė netikėtai gautus kelis šimtus dolerių išleidžia renovacijai – proletarai turėtų iššvaistyti užstatą suniokodami savo gyvenamąją vietą, tokiu būdu užtikrindami, kad savininkai nebegalės jos išnuomoti kažkam turtingesniam. Toks tad žemesniosios klasės saugumas!

Tai taip pat paaiškina iš pažiūros priežasties neturintį smurtą skurdžiuose rajonuose. Ir vis dėlto toks elgesys vargu ar patiks kitiems nepasiturintiems, besistengiantiems kaip nors išsiversti su esama padėtimi.

Gentrifikacija prisideda prie komplikuočių rasinių įtampų; iš dalies ji kuriama asimetriškos dinamikos tarp rasės ir klasės pagrindu, kai nepasiturintys baltieji buvusiuose kitų rasių rajonuose praskina kelią vidurinėsios klasės baltiesiems. Ne mažiau sudėtinga ir kova su gentrifikacija. Ar turėtume kaltinti aibę nepasiturinčiųjų, ieškančių įperkamo būsto, ar paskui juos sekančius spekuliantus? Kas, jei neišeina atskirti vieno nuo kito? Ar galime kovoti su gentrifikacija paprasčiausiai supriešindami moralinius imperatyvus su ekonominiu spaudimu? Ar apie tai išvis galima galvoti nesiimant paties kapitalizmo griovimo?

Sienos ir keliavimas

Kad ir kiek būtų kalbama apie laisvę, mes gyvename sienų pasaulyje.

Kadaise jų buvo pakankamai mažai, kad būtų įmanoma gyventi: Adriano siena, Didžioji kinų siena, Berlyno siena. Dabar jos visur. Senosios sienos buvo ne nugriautos, o pasklido kaip virusas po visus visuomenės lygmenis. Wall Street'as, pavadintas pagal Afrikos vergų Europos kolonistams saugoti pastatytą užtvartą, yra puikiausias šios transformacijos pavyzdys – tik turimas reikalas nebe su nuo vietinių saugančiomis tvoromis, o su visuomenėje skirtis palaikančia prekyba.

Šios skirtys turi daugybę pavidalų. Jos gali būti fizinės: aptvertos bendruomenės, privatūs prekybos centrai, apsaugos punktai, pabėgėlių stovyklos, betono ir spygliuotos vielos sienos. Skirtys gali būti

socialinės: bičiulių tinklai, pagal klasę ir rasę padalinti rajonai, nematomos zonos mokyklų kiemuose, skiriančios kietuolius nuo nevykėlių. Taip pat yra informacijos sklaidą kontroliuojančios sienos: interneto užkardos, apsaugos kodai, įslaptintos duomenų bazės. Iš mūsų valdžios perspektyvos, kuo daugiau sienų galima sukurti padarant informaciją prieinamą ne visiems vienodai ar perkant galią, tuo geriau – tai patogiau nei minų laukai ar ginkluoti apsauginiai, nors ir šių vargiai trūksta.

Sienos atskiria ne tik valstybes: jos egzistuoja visur, kur žmonės gyvena nuolatinėje baimėje būti sugauti imigracijos inspekcijos, kur jie turi susitaikyti su mažesniais atlyginimais, nes neturi dokumentų. Sienos tęsiasi ir kita kryptimi: šiaurės Afrikoje yra centrų, kuriems Europos tautos perduoda migrantų kontrolės užduotį. Užtenka aplankyti [Kinshasos](#) lūšnynus ir Oslo [Frognerio parką](#), kad suprastum, kiek tarp jų turi egzistuoti barjerų.

Žinoma, Osle yra imigrantų, kuriems ten sekasi ne ką geriau nei namie, kai *bendrininkų klasė* Kinshasoje turi daugiau turtų ir galios nei vidutinis norvegas. Pasaulis horizontaliai padalintas ne tik į erdvines, bet ir privilegijų bei *prieinamumo* zonas. JAV – Meksikos pasienis yra dalis tos pačios struktūros kaip kad benamį nuo mašinų stovėjimo aikštelės skirianti vielinė tvora ir sandomus darbuotojus nuo „organiškų“ pasirinkimų maisto parduotuvėje apsauganti kainos kategorija. Visa tai yra sienos.

O koks yra sienų padarinys? Kaliniai. Jei kalinys yra kažkas, kas yra apribotas sienų, tai kas esame mes?

Naujosios sienos negalioja visiems vienodai. Kai kurie prakaito krautuvėse triūsia gamindami prekes, kurios nukeliaus toliau nei jiems kada nors bus leista; kiti lekioja aplink planetą rinkdami skrydžių taškus. Paradoksalu – panašu, kad sienų pagausėjimą lydi ir polinkis nuolat judėti. Tai veikia ir darbus vaikyti turinčius nepasiturinčius, ir pačią rinką turinčius vyti turtinguosius. Šiame kontekste sienų paskirtimi tampa ne tiek judėjimo blokavimas, kiek nukreipimas.

Nemaža dalis tokių kelionių atrodo savanoriškai; jos net išlaiko dalį romantinių asociacijų su išsiruošimu į kelionę nežinomybėn. Tačiau svarstant bendrai, labiau panašu, kad ekonomikos vėjai mus blaško po pasaulį kaip panorėję. Industrializacija sukėlė pirmąją judėjimo bangą, išplėsdama dirbančiuosius iš kaimų ir sugriaudama išplėstines šeimas, pamatiniu socialiniu vienetu palikdama branduolinę šeimą. Šiandieninė judėjimo banga griauja ir branduolines šeimas.

Nuolatinės kelionės ir vietos keitimas suskaldo ilgalaikes bendruomenes, socialinius ryšius ir kultūras, kurios kitas veiklas vertina labiau nei keitimąsi. Už tūkstančio kilometrų nuo namų neturi kito pasirinkimo kaip tik valgyti restorane, net jei mieliau prisirinktum maisto iš daržo ir valgytum jį su draugais. Kai visi nuolat juda, racionaliau atrodo prikaupti kapitalo, o ne kurti ilgalaikius santykius ir įsipareigojimus. Kapitalas gali būti panaudojamas universaliai, o asmeniniai santykiai yra unikalūs ir nepakeičiami. Ir kuo labiau mes imame gyventi pavieniui, tuo labiau jaučiamės skatinami dar kartą viską palikti ir to visko, ką praradome, ieškoti kitur.

Tarša

Jei žmonės rimtai pažiūrėtų į mokslines ataskaitas apie globalinį atšilimą, kiekviena gaisrinės stotis

įjungtų sirenas ir skubėtų iki artimiausio fabriko gesinti jo židinių. Kiekvienas mokinys nubėgtų iki termostato, jį išjungtų ir nurautų nuo klasės sienos, o tada mautų į mašinų stovėjimo aikštelę pjaustyti padangų. Kiekvienas atsakingas priemiesčio tėvas užsidėtų pirštines ir eitų per kaimynystę ir plėštų iš dėžių elektros skaitliukus. Kiekvienas degalinės darbuotojas paspaustų avarinį mygtuką, kad išjungtų siurblius, perpjautų žarnas ir užklijuotų durų spynas; kiekviena anglies ir naftos korporacija tuoj pat imtų laidoti savo nepanaudotus produktus ten, iš kur juos paėmė – naudodama, žinoma, tik rankų darbą.

Tačiau tie, kurie apie globalinį atšilimą sužino tik iš naujienų reportažų yra per daug atbukę, kad sureaguotų. Gamtos naikinimas jau tęsiasi amžius; turi būti išties susvetimėjęs, kad kasdien pravažiuodamas pro iškirstus medžius, rūkstančius fabrikus ir kilometrus asfalto, to nepastebėtum. Žmonės, kurie apie pasaulį sprendžia iš masinių medijų skelbiamų naujienų, o ne iš to, ką patys mato, girdi ir užuodžia, negali nesunaikinti visko, ką paliečia. Problemos šaknys glūdi susvetimėjime; aplinkos nuniokojimas tėra pasekmė.

Kai pelno balansas yra tikresnis už gyvas būtybes, kai oro prognozės tikresnės už nukentėjusius nuo uraganų, kai taršos leidimų sutartys tikresnės už gatvėje statomas naujas gamyklas, pasaulis juda sunaikinimo link. Klimato krizė yra kažkas, kas *galėtų* įvykti, kažkas horizonte; mūsų kasdienių gyvenimų fonas. Miškų kirtimas vyksta ne tik nacionaliniuose miškuose ir užsienio džiunglėse; jis toks pats tikras kiekviename užmiesčio prekybos centre kaip ir Amazonės širdyje. Buivolai ganydavosi *štai čia*. Mūsų atitrūkimas nuo žemės yra katastrofiškas.

Šis atotrūkis neatsirado iš niekur; jis yra gamybos ir vartojimo įvestos skirties pasekmė. Kai matome pasaulį tik per ekonomikos akinius, jis tampa abstraktus, nebereikalingas. Kai kurie žalieji linkę globalinį atšilimą aiškinti „per dideliu technologijų vystymu“, tačiau problema tame, kad kapitalizmas primeta santykius, kurie skatina *tam tikrą* technologijų vystymą. JAV didieji degalų gamintojai supirko kurą taupančių variklių patentus ir juos palaidojo, o naftos ir automobilių kompanijos sėkmingai iškovojo viešajam transportui nepalankius įstatymus. Los Andželas kadaise turėjo gerą viešojo susisiekimo sistemą, tačiau ji buvo sunaikinta automobilių pramonės spaudimo – šiandien liko tik susisiekimo košmaras.

Kaip įprasta, krizę sukėlusį klasė norėtų, kad tikėtume, jog ji yra ir labiausiai tinkama krizę išspręsti. Tačiau nėra jokios priežasties tikėti, kad jų motyvai ar metodai pasikeitė. Visi žino, kad rūkymas sukelia vėžį, bet vis dar pardavinėjamos ir perkamos cigaretės su mažiau dervų.

Tarša ir aplinkos naikinimas yra dar vienas atvejis, kai kapitalistai paleidžia savo veiklos kaštus piramide žemyn. Sąvartynai niekada nekuriami pasiturinčiųjų rajonuose; kaip ir naftos gręžiniai. Kasyklos užvirsta ant kalnakasių, o kiti darbininkai miršta nuo kontakto su nuodingais chemikalais, o darbdaviai turi pakankamai akiplėšiškumo aiškinti, kad aplinkosaugos reikalavimai kenkia darbuotojams, nes kelia pavojų jų *darbo vietoms*! Jei ne ekonominis spaudimas, niekas nesiimtų tokių darbų ir nenaikintų aplinkos. O su juos rinktis priverstais darbininkais elgiamasi ne geriau nei su ekosistemomis, už kurių naikinimą jiems mokama; kalnų viršūnių nuėmimo ir kitos destruktivios praktikos leido korporacijoms panaikinti dešimtis tūkstančių darbo vietų.

Kapitalizmo neįmanoma palaikyti. Jis reikalauja nuolatinės plėtros; jis negali atlyginti už nieką kitą. Saugokis tariamų aplinkosaugininkų, kurių pirmasis interesas yra ekonomikos išsaugojimas.

Branduolinė energija, saulės energija, „švari“ anglis ir vėjo jėgainės nenuves į utopiją be taršos. To nepadarys ir anglies kreditų mainai, biodegalai, perdirbimo programos ar organiškai supermaistai. Kol mūsų visuomenė varoma pelno ir konkurencijos logikos, visa tai tėra pastangos išlaikyti esamą dalykų padėtį. Tačiau ji negali tęstis amžinai.

Krizė

Vienas iš valstybės galios pateisinimų kyla iš įsitikinimo, kad turi egzistuoti kritiniais atvejais žmonėms galinčios padėti institucijos. Tačiau kai kažkas ištis atsitinka, pirmasis vyriausybės veiksmas būna ne pagalba nukentėjusiesiems, o kontrolės sugrąžinimas.

Tai buvo aiškiai matyti praūžus Katrinos uraganui. Kur tik karinės pajėgos nesugebėjo iškart įvesti kontrolės, ten buvo paskelbtos karantino zonos, į kurias nebuvo leista patekti nei oficialioms pagalbos grupėms, nei savarankiškomis iniciatyvoms. Korporacinė žiniasklaida šias zonas vaizdavo grėsmingai – o tai buvo lengva, nes audra tik pablogino ištisų kartų skurdo apraiškas. Vyriausybės retorika nuo gelbėjančios pakito iki represuojančios. Kaip paaiškino generolas Gary Jonesas: „Ši vieta atrodo kaip Mažasis Somalis. Tai bus karinė operacija, skirta susigrąžinti miesto kontrolę”. Naujasis Orleanas tapo Trečiojo pasaulio dalimi, kurią reikėjo okupuoti ir sutramdyti.

Uraganas parodė, kokia trapi riba skiria Pirmąjį ir Trečiąjį pasaulius. Visi industrinio kapitalizmo patogumai ir garantijos – visi tarsi iš niekur atsirandantys naudingi daiktai ir prekės, nuolatinis informacijos srautas, valdžios apsauga – tapo pavojais sveikatai, beviltiška priklausomybe ir biurokratijos bei smurto mišiniu. Tačiau pašalinus pilietinės visuomenės fasadą buvo galima pastebėti, kad kooperacija ir atjauta iš tikrųjų padidėjo. Nepaisant kariuomenės ir policijos pastangų kontroliuoti patekimą į teritoriją, didelė dalis pagalbos buvo suteikta savanoriškai iš žmonių, kurie pasiliko arba prasmuko pro policijos linijas, kad padėtų vieni kitiems.

Kai kurie žiniasklaidos šaltiniai kritikavo valstybės atsaką į uraganą, tačiau kur šis pasipiktinimas buvo *prieš* įvykstant audrai? Naujasis Orleanas buvo vienas iš pagrindinių JAV prekybos vergais uostų, ir vergų palikuonys jame visuomet gyveno ne ką geresnėmis sąlygomis. Skurdo lygis buvo vienas aukščiausių JAV; per keletą mėnesių iki uragano dešimt gyventojų buvo nužudyti policininkų, o dar du apkaltinti išprievartavimu tarnybos metu. Kaukolės ženklas, sukurtas pareigūnų po uragano sekusios okupacijos metu, aiškiai išreiškė tai, ką daugelis Naujajame Orleane ir taip jautė: atskirdama žmones nuo jiems būtinų išteklių policija sudarė mirties armijos priešakinius būrius.

Įsiterpdamas į ir taip katastrofišką kasdienybę uraganas vidurinėsios klasės stebėtojams atskleidė tragedijas, kurioms jie dar nebuvo atbukę. Susikoncentruodama į pagalbos trūkumą žiniasklaida nukreipė dėmesį nuo besitęsiančios kapitalizmo nelaimės į išskirtinį konkrečios nelaimės atvejį. Tačiau uragano metu ir po jo kai kurie skurstantys Naujojo Orleano gyventojai turėjo gal net *daugiau* galimybių gauti tai, ko jiems reikia – ne dėl pagalbos agentūrų pastangų, o todėl, kad kontrolės sumažėjimas leido patiems apsirūpinti maistu, vandeniu ir rūbais, kurie iki tol buvo nepasiekiami dėl aukštų kainų ir ginkluotų vyrų.

Kai Naujajame Orleane buvo sugrąžinta tvarka, skurstančiųjų reikalai tik pablogėjo. Kiekviena krizė suteikia galimybę perstruktūruoti dalykus; kol tie, kurie turėjo galią iki krizės, ją išlaiko, tol

jie stengiasi viską pakreipti taip, kad dar pagerintų savo padėtį. Vyriausybės pasinaudoja krizėmis tam, kad išsklaidytų neklusnias bendruomenes; verslai išnaudoja krizes, kad sudarytų pelningesnes sutartis. Kartais tai įvyksta tiesiog nesikišant bei leidžiant krizei pačiai išsispęsti ir tik po to imantis veikti; kitais atvejais būtina pokyčius paskatinti jėga, prisidengiant tvarkos palaikymo būtinybe.

Be gamtinių nelaimių dar yra ir tos, kurias galime pavadinti sukeltomis nelaimėmis. Jei pirmajai kategorijai priklauso uraganai, žemės drebėjimai ir epidemijos, tai antroji apima karus, recesijas, genocidus ir terorizmą. Sunku pasakyti, kurios rūšies nelaimės sukėlė žmonijai daugiau kančių, tačiau kapitalizmui plečiantis antroji forma daro vis daugiau ir daugiau žalos.

Kaip ir gamtinės nelaimės, sukeltosios nelaimės atrodo nekontroliuojamos. Kas gali sutrukdyti tautoms kariauti ar rinkoms žlugti? Kita vertus, tokios krizės būtų neįmanomos be jas sukeliančių institucijų; jos atrodo neišvengiamos tik todėl, kad niekas negali įsivaizduoti, kaip išsiversti be centralizuotos valdžios ar privačios nuosavybės. Kai Tarptautinis Valiutos Fondas priverčia šalį imtis taupymo priemonių, nei maisto, nei namų, nei švietimo nesumažėja – problema ta, kad dabartinė ekonominė sistema negali paskirstyti pastarųjų dalykų prieinamumo pagal žmonių poreikius. Tas pats galioja ir atvejams, kai vienoje valstybėje siaučia badas, o kita tuo pačiu moka ūkininkams subsidijas už tai, kad jie nieko *neaugintų*: galimybės susidoroti su badu kartą ir visiems laikams jau egzistuoja, tačiau jomis niekada nebus pasinaudota tol, kol išteklių judėjimas paklūsta pelno dėsniams.

Kaip ir gamtinės nelaimės, sukeltosios nelaimės taip pat atveria galimybes galingiesiems įtvirtinti savo interesus. Po komunizmo griūties Rytų bloko šalyse, laisvosios rinkos kapitalizmo agentai paskatino milžiniškų jų rinkų dalių privatizaciją, sukūrusią dar didesnę nelygybę nei ta, kuri egzistavo komunistiniame režime. Valdžia gali išnaudoti nelaimes savo pozicijai sustiprinti net tada, kai jos sukeliamos priešiško jėgų: atsimink, kaip Hitleris išnaudojo bandymą sudeginti Reichstagą, kad įtvirtintų savo galią Vokietijoje. Panašiai ir Busho vyriausybė po rugsėjo 11-osios pasinaudojo galimybe susidoroti su vidiniu nepritarimu ir įsiveržti į Afganistaną bei Iraką. Sekusios okupacijos buvo ištisa nelaimė ir jas vykdžiusiems kariškiams, ir žmonėms, tačiau labai sėkmingos [Halliburton](#) ir [DynCorp](#).

Kai yra tokių paskatų, nelaimės kartais būna šaltakraujiškai planuojamos, pavyzdžiui, kai Amerikos indėnams buvo dalinamos raupais užkrėstos antklodės ar kai Čilėje vyko JAV remiamas kariuomenės perversmas. Kai žala jau padaryta, vykdytojų galima išsižadėti, jie gali būti pašalinti, net apkaltinti karo nusikaltimais – tačiau pasipelnantieji retai atsisako įgytos naudos, nepaisant viso trynimo rankomis ir tokių žodžių kaip „bjauru“ vartojimo.

Taigi krizės kapitalizme vaidina labai svarbų vaidmenį; kartais jos net specialiai sukeliamos. Iš tiesų, krizių valdymas dabar yra daugelio kontrolės formų paradigma. Pavyzdžiui, Izraelio saugumo aparatas, kopijuojamas kariuomenių ir policijos visame pasaulyje, yra paremtas nuolatinės krizės ir nuolatinių intervencijų modeliu.

Tokiomis sąlygomis tikra kova su nelaimėmis reikštų ne tik parduotuvių plėšimą, bet ir gamyklų perėmimą. Tai reikštų transporto, maisto ir ginklų nusavinimą – ne tik pabėgimui iš skęstančių miestų, bet ir didesniajam kolektyviniam ištrūkimui iš šios visuomenės. Tam reiktų sukurti savitarpio pagalbos tinklus, kurie leistų žmonėms gyventi tokius gyvenimus, kokius jie patys pasirenka, o ne

kentėti nuo bosų vadovavimo ar skurdo.

Specialusis papildomas skyrius

SPRENDIMAI GLOBALINIAM ATŠILIMUI!

Iš globalinio atšilimo kūrėjų – „atsinaujinanti energija“!

Korporacinis sprendimas

Kur kiti mato sunkumus ir tragediją, verslininkai mato galimybes. Pabrėždami „šilumą“ šiltnamio dujose ir „eko“ ekonomikoje, jie pasitinka apokalipsę išskleistomis pinigėmis. Ar stichinės nelaimės naikina bendruomenes? Pasiūlyk pagalbą – už kainą – ir ten, kur gyvena išsigelbėjusieji, pastatyk prestižinius apartamentus. Ar maisto ištekliai užteršti chemikalais? Užklijuok ant kai kurių iš jų etiketę „organiškas“ ir užkelk kainas – štai, kas anksčiau buvo savaime suprantama, dabar tapo papildomos pardavimo vertės pagrindu! Ar vartotojiškumas naikina planetą? Laikas aplinkai draugiškų prekių linijai, pasipelnančiai iš kaltės ir gerų intencijų.

Kol „atsinaujinimas“ yra turtingiesiems suteikiama privilegija, krizė tegali gilėti. Tuo geriau tiems, kurie iš jos pelnosi.

Konservatyvus sprendimas

Daug konservatorių neigia, kad mūsų visuomenė skatina globalinį atšilimą; kai kurie taip pat vis dar netiki evoliucija. Tačiau tai, kuo jie tiki, nėra taip svarbu; jie labiau susirūpinę tuo, kaip pasipelninti iš to, kuo tiki *kiti*. Pavyzdžiui, kai 2007-aisiais JT tarptautinio specialistų grupė klimato pokyčiams tirti paskelbė savo tyrimų rezultatus, [*ExxonMobil*](#) finansuojamas projektas, susijęs su Busho administracija, pasiūlė virš 10 tūkstančių dolerių bet kuriam minėtiems rezultatams galinčiam paprieštarauti mokslininkui.

Tai reiškia, kad kai kurie žmonės mano, jog verčiau investuoti į ekspertų papirkinėjimą, kad šie paneigtų ką nors vykstant, nei imtis žingsnių išvengti katastrofos. Verčiau jau mus užgrius apokalipsė, bet jie dar bent metus palaikys pelną. Greičiau gyvybės žemėje išnykimas nei galimybė gyventi be kapitalizmo!

Liberalus sprendimas

Kai kurie geradariai norėtų prisiimti nuopelnus už tai, kad atkreipė visuomenės dėmesį į globalinio atšilimo problemą, net jei aplinkosaugininkai apie tai triukšmavo jau dešimtmečius. Tačiau tokie politikai kaip Alas Gore'as bando ne tiek išsaugoti aplinką, kiek išgelbėti jos destruktijos *priežastis*. Jie siekia, kad vyriausybės ir korporacijos pripažintų krizę, nes netikėtai užklupta ekologinė krizė galėtų destabilizuoti kapitalizmą. Tad nėra ko stebėtis, kad jų siūlomuose sprendimuose taip gausu korporacinių iniciatyvų ir skatinimų.

Kaip ir jų konservatyvieji kolegos, liberalai verčiau rizikuotų išnykimu nei svarstyti apleisti industrinį kapitalizmą. Jie per daug su juo susieti, kad galėtų elgtis kitaip – pažvelkite į Gore'ų

šėimos ilgalaikį santykį su [*Occidental Petroleum*](#). Tokiame kontekste jų siekis paimti į rankas aplinkosaugos judėjimo vadžias atrodo įtartinais panašus į apskaičiuotą pastangą užkirsti kelią *realistiškesniam* atsakui į krizę.

Maltusiškas sprendimas

Kai kurie žmonės aplinkos krizę aiškina per didelę populiaciją – tačiau kiek lūšnynų gyventojų ir save aprūpinančių fermerių reikia sudėti, kad jie prilygtų vieno didelę galią savo rankose turinčio verslininko ekologiniam poveikiui? Jei išvis yra toks dalykas kaip per didelė populiacija, tai jis galimas tik dėl nestabilios pramoninės žemdirbystės – taigi, maltusininkai viską apvertė aukštyn kojom.

Socialistinis sprendimas

Jau daugiau nei amžių socialistai žada vidurinėsios klasės gyvenimo lygį paversti prieinamą visiems. Dabar, kai aiškėja, kad biosfera negali pakelti net tokį gyvenimo būdą propaguojančios mažumos, galėtum tikėtis, kad socialistai atitinkamai pakeis savo utopijos vaizdinį. Tačiau jie jį tik atnaujino, kad prisitaikytų prie naujausių buržuazinių madų: šiandien kiekvienas dirbantysis nusipelno dirbti „žaliai“ ir valgyti organiškų produktus.

Tačiau „žalias darbas“ yra oksimoronas: *darbas* negali palaikyti ekologinės pusiausvyros. Problema ta, kad ir privačios kompanijos, ir vyriausybių remiamos agentūros žvelgia į pasaulį kaip į kažką, kas turi būti *valdoma*, kažką, iš ko turi būti išgaunama vertė. Panašiu principu, „žali“ produktai atsirado tik kaip rinkodaros triukas, kuriuo siekiama atskirti aukštos klasės produktus nuo įprastų proletariškų variantų. Jei jau gali įsivaizduoti visuomenę be klasinių skirtumų, tai gal taip pat galėtum siekti ir ateities, kurioje gyvojo pasaulio turtais dalinamasi, o ne kapojama į inertiškas prekes.

Komunistinis sprendimas

Marksizmas, leninizmas ir maoizmas pasitarnavo kaip patogios priemonės stengiantis „neišsivysčiusias“ šalis sparčiau įstumti į pramonės amžių panaudojant valstybės įsikišimą. Tokiu būdu buvo norima „modernizuoti“ su žeme vis dar ryšį turinčius žmones ir galiausiai juos be ceremonijų palikti laisvos rinkos paribiuose. Kaip sako senas rytų europiečių anekdotas, socializmas yra skaudus perėjimas iš kapitalizmo į kapitalizmą. Šiandien, nepaisant Černobylio palikimo, partijų komunistai nė kiek nenutolo nuo atsainių pažadų, kad viskuo pasirūpins administracija. Padainuok pagal „Solidarumas amžinai“ melodiją:

*Jei gamyklos priklausytų darbininkams,
klimato kaitos nebūtų
Iš dūmų kaminų visų teliktų
nekalta migla...*

Individualus sprendimas

Individas galėtų gyventi visiškai ekologišką gyvenimą nepadarydamas nieko, kad sutrukdytų už

didžiąją dalį aplinkos nuniokojimo atsakingoms korporacijoms ir vyriausybėms. Tas pats galioja ir bendruomenėms. Švarios rankos – pavyzdys, kuriuo nepaseks joks magnatas ar parlamentaras – nieko nereiškia, kol planetą naikina kiti. Kad parodytum geresnį pavyzdį, turi pasistengti juos sustabdyti.

Radikalus sprendimas

Daug žmonių į krizę reaguoja panikuodami arba klaidingai džiūgaudami – įsivaizduodami, kad jei ne kas kitas, tai bent ji sukels socialinius pokyčius. Tačiau nėra jokios priežasties viltis, kad planetos naftos atsargų išsekimas pribaigs kapitalizmą – ekonominė nelygybė egzistavo ir anksčiau nei iškastinis kuras tapo ekonomikos stuburu. Taigi visai įmanoma, kad nelygybė išliktų ir po ekologinio žlugimo, jei tik liktų žmonių, kurie valdo ir kurie paklūsta.

Iš šios apokalipsės išpešime tik tiek, kiek patys įdėsime: negalime tikėtis, kad ji sukurs naują laisvesnę visuomenę, nebent patys dabar padėsime jai pamatus. Pamišk individualistinius išgyvenimo scenarijus, kuriuose esi Paskutinis Žmogus Žemėje – uraganas Katrina parodė, kad po katastrofos svarbiausia priklausyti bendruomenei, kuri gali apsiginti. Artėjantys neramumai išties gali suteikti galimybę socialiniams pokyčiams, bet tik tuo atveju, jei juos pradėsime skatinti *jau dabar*.

Nesaugumas ir svaigulys

Kad ir kokią laiptelį užimtum piramidėje, užtenka vieno neteisingo žingsnio, kad nusiristum žemyn – kas nors visada pasirengęs užimti tavo vietą.

Kai reikia išlaikyti pozicijas, turtingieji visada turi pranašumą, nes pinigai paprastai atneša daugiau pinigų, o dirbantieji turi darbo judėjimo iškovotas pagalbos priemones: sąjungas, sutartis ir teises. Tačiau kai rinkos darosi vis labiau globalios, o darbą taupančios technologijos perkelia dirbančiuosius iš gamybos į paslaugų sektorių, pastovus pilno etato darbas keičiamas nepastoviu dalinio etato darbu. Tai pasireiškia skirtingomis formomis: sezoniniu, pusės dienos, laikinu/terminuotu darbu ir pan. Bendras vardiklis yra žemas atlyginimas, mažai teisių bei perspektyvų kilti aukštyn, jokių socialinių garantijų ir sunkumai norint kooperotis su kitais darbuotojais.

Puolami skolos, kiekvieną mėnesį ateinančių sąskaitų ir neturėdami jokių santaupų, dirbantieji gyvena nuolatinio neužtikrintumo ir spaudimo būklėje. Pasekmės neapsiriboja viena klase: nuolat jausdami tokios nesaugios egzistencijos galimybę net ir turtingieji gyvena baimėje. Juodąjį Pirmadienį pro langą iššokę akcijų brokeriai verčiau leidosi į mirtį nei į žemesnį ekonominį statusą.

Tačiau resignacijoje ir pasitraukime iš žiurkių lenktynių yra kažkas viliojančio – taip, kaip ir skęstančiam žmogui gali kilti pagunda nebesipriešinti. Tai ne tas būdas, kuriuo tariamai turėtume gyventi – nuolat kovodami, nuolat skaičiuodami. Atsisakymas konkuruoti yra būdas pasirinkti kitas vertybes nei tas, kurios diktuojamos mažai alternatyvų siūlančios rinkos; tai gali būti būdas ieškoti kitų, kurie taip pat nori gyventi kitokiame pasaulyje. Tačiau pasitraukusieji neatsiduria kitame pasaulyje – jie išlieka čia, tik krentantys žemyn.

Nuolatinio judėjimo ir perstruktūravimo laikais žemė pilna izoliuotų žmonių. Tiek jų daug prarado savo vietą visuomenėje – ne tik savo darbą, bet ir socialinius ryšius, tradicijas, savo tapatumo pojūtį. Rinką varantys procesai sukūrė milžinišką atomiškų individų populiaciją – bėglius be namų ar tėvynės, kurių didžioji dalis nepasirodo Jungtinių Tautų krizių ataskaitose. Jei yra kokia nors gyvenimo po kapitalizmo viltis, tai pirmiausia turime rasti vieni kitus ir sukurti naujus ryšius.

Visi, kurių tikslas yra „kažkas aukščiau“, turi būti pasiruošę vieną dieną patirti svaigulį. Kas yra svaigulys? Kritimo baimė? Bet kodėl jį jaučiame net tada, kai stebėjimo bokštas turi tvirtus turėklus? Ne, svaigulys yra kažkas kita nei kritimo baimė. Tai gundantis ir iš po mumis esančios tuštumos kviečiantis balsas, tai troškimas pasiduoti tam, nuo ko mes persigandę ginamės. (Milanas Kundera, Nepakeliamas būties lengvumas)

Reformizmas

XX-ojo amžiaus pradžios darbininkų judėjimai buvo numalšinti darbo reformų ir biurokratinių sąjungų; tie, kurie nenustojo reikalauti revoliucijos, buvo palikti antikomunistinėms raganų medžioklėms. Pasipriešinimo [Pinochet](#)o diktatūrai judėjimai Čilėje padėjo priversti diktatorių atsisakyti valdžios, tačiau perėjus į demokratinę santvarką toliau prieš nuo diktatūros išlikusią ekonomikos politiką kovoję atskalūnai buvo be gailesčio sudoroti savo buvusių kolegų disidentų. Po to, kai viena JAV gyvūnų teisių judėjimo dalis ėmė skatinti vartotojišką veganizmą, likusiesiems buvo pradėti taikyti stiprūs apribojimai, įskaitant [ši įstatymą](#).

Kiekvieną kartą, kai žmonės meta rimtą iššūkį kuriam nors kapitalistinės sistemos aspektui, įvyksta tas pats scenarijus. *Status quo* gynėjai sutramdo kai kuriuos savo priešus, o tada sunaikina tuos, kurie nesutinka su kompromisais. Šitaip opozicija per vilionių ir smurto mišinį padalinama į dvi dalis, o dominuojanti tvarka perdaroma taip, kad apimtų dalį buvusių disidentų ir numalšintų likusiuosius.

Gavę tokį pasirinkimą nuovokesnieji verčiau paskuba pasiekti susitarimą nei rizikuoja represijomis. Ironiška, kad šis pasirinkimas tampa protingu iš esmės todėl, kad jį renkasi daugelis. Kai kritinė masė sumano derėtis dėl taikos, visi, išskyrus nesukalbamiausius, skuba prisijungti kaip iš skęstančio laivo bėgančios žiurkės. Tie, kurie taip nepadaro – kurie siekia išvis panaikinti išnaudojimą ir priespaudą, o ne susitaikyti su mažesniais jų laipsniais – yra kriminalizuojami naujų įstatymų, viešo šmeižto kampanijų ir negailestingų užpuolimų.

Ir vis dėlto reformistai už gautas nuolaidas dažnai būna skolingi tiems, kurie atsisako kompromisų. Liberalai ir reakcionieriai tvirtina, kad konfrontacinis pasipriešinimas delegitimizuoja nesutikimą, tačiau iš tiesų jis priverčia valstybę legitimizuoti reformistus. Judėjimas už juodųjų pilietines teises niekada nebūtų tiek pasiekęs, jei ne tokių kovotojų kaip [Malcolm X](#), o vėliau ir [Juodosios Panteros](#), keliama grėsmė. Reformų šalininkai savo pergalės ir apdovanojimus pasiekia buvusių bendražygių įkalinimų ir mirčių sąskaita – išties, šios pergalės ir apdovanojimai suteikiami su sąlyga, kad reformistai tylės, kol sukilėliai bus sutraiškyti ir pašalinti iš istorijos. Sekančioms kartoms tai sukuria klaidingą įspūdį apie socialinių pokyčių vyksmą, ir verčia manyti, kad prie jų galima prieiti tik kreipiantis į galinguosius per tinkamus institucinius kanalus.

Šio proceso metu senojo pasipriešinimo likučiai tampa įpinti į dominuojančią socialinę tvarką; tai

gali labai komplikuoti reikalus. Pavyzdžiui, [Afrikos Nacionalinis Kongresas](#) (ANK), anksčiau buvęs vienu iš aršiausių apartheido Pietų Afrikos respublikoje priešų, dabar šalį valdo palaikydamas ekonominę nelygybę, kurią galima lyginti su rasine segregacija, kuriai jis taip priešinosi. Daugelis tų, kurie iš pradžių rėmė ANK dėl jų revoliucingos politikos, jį remia toliau, nors ši politika jau apleista; bendruomenės, kurios vis dar konfliktuoja su Pietų Afrikos vyriausybe, turi kovoti su savo buvusiais bendražygiais.

Taigi siekimas taikos gali būti pradėtas netikėtose vietose ar įgauti subtilias formas. Ne visada lengva pasakyti, ar tie, kurie tariaisi kovojantys su *status quo*, iš tiesų jo negina.

JAV vienas iš pagrindinių potencialiai pasipriešinimą neutralizuojančių faktorių yra *finansavimas*. Tie, kurie ryžtasi keisti dalykus, turi iš kažkur gauti tam išteklių. Kai beveik viskas privatizuota, tai reiškia varžymąsi rinkoje, paramos ieškojimą ar tiesioginį pasisavinimą. Paskutinį variantą sunku įgyvendinti, ir nesunku pamatyti, kaip pirmieji du gali formuoti grupės interesus. Šitaip selektyvų finansavimą taikydami turtingieji gali turėti didelę įtaką socialinių pokyčių siekiantiems judėjimams.

Finansavimą dalinančios struktūros atsirado prieš šimtą metų – laikais, kai tokie magnatai kaip [Rockefelleris](#) ar [Carnegie'is](#) įkūrė paramos fondus. Jų paskirtis buvo nuraminti neturtinguosius ir nerimstančiuosius, tuo pačiu performuojant visuomenę pagal savo interesus; filantropija dar iki tol veikė kaip sisteminių ligų simptomų gydymo priemonė. Iki šių dienų nuo mokesčių nuskaičiuojama parama suteikia galimybę turtingiesiems apeiti mokesčių mokėjimą, kad panaudotų savo pinigus „labdariniams“ tikslams (pavyzdžiui, remti meno programas ir dešiniųjų pažiūrų idėjų laboratorijas – daugiausiai naudos jų pačių klasei atnešančius dalykus).

Didžioji dalis finansavimo pasiekia išskirtinai reakcingas organizacijas ir suteikia joms galimybę veikti išvien su vyriausybės agentūromis, korporacine žiniasklaida ir kitomis institucijomis, kad būtų palaikomas *status quo* ir iliuzija, kad jis pasirinktas savanoriškai. Taip pat dalis atitenka grupėms, kurios tariaisi siekiančios socialinių pokyčių, tačiau kartu su finansavimu perima ir finansuotojų klasės programą. [Sierra Club](#) siekiamos reformos iš esmės nepakeistų mūsų visuomenės ryšio su aplinka taip pat, kaip ir *Humane Society* norimos reformos nepakeistų žmonių santykių su gyvūnais. Tokios reformos pirmiausiai yra nukreiptos į vidurinėsios klasės liberalų, kuriems socialinė atsakomybė tėra dar vienas vartojimo pasirinkimas, sąžinių palengvinimą.

Tas pats galioja ir prieš karą kovojančioms koalicijoms, kurios priešinasi konkretiems karams, bet nedaro nieko dėl gilesnių karo ir okupacijos priežasčių. Jų eisenas vedantys protestų maršalai akivaizdžiai parodo, kad organizatoriai vis dar širdingai tiki kontrole iš viršaus į apačią. Tad daugelis nevyriausybinių organizacijų paprasčiausiai pasitarnauja visuomenės valdymui kitais būdais; daugelis ne pelno siekiančių organizacijų tiesiog pagerina pelną iš išnaudojimo pagrįstą sistemą.

Dar kiti imasi siekti tikrų pokyčių, bet beieškodami finansavimo yra subtiliai nukreipiami kitais keliais. Tie, kurie priklauso nuo dotacijų, dažniausiai (net jei ir nesąmoningai) koncentruosis į tai, kas patiks rėmėjams. Vietoj to, kad puoselėtų judėjimų iš apačios ryšius, jie įsteigia profesionalių organizuotojų ir filantropų tinklą; vietoj to, kad kurtų autonomiškus socialinius judėjimus, jie susikoncentruoja į gero įvaizdžio potencialiems išlaikytojams kūrimą. Natūralios atrankos procesas

pašalina nuo finansavimo priklausomas organizacijas, kurios atsisako save kontroliuoti. Visa tai sustiprina idėją, kad niekas nėra pasirengęs radikaliems sprendimams – nors tie, kurie remia ne pelno siekiantį sektorių, vargiai reprezentuoja plačiąją visuomenę.

Gerei finansuojamų grupių aktyvistai į revoliucionieriais norinčius tapti skurdžius žvelgia su panieka, net sutrikimu. Kodėl jie negali susiimti? Kaip jie gali tikėtis ką nors pasiekti bent truputį nenusileidę? Dieve, kokie jie *nepraktiški*! Argi jie nežino, kad fondai tiesiog *dalina pinigų nemokamai*, jei tik žinai, kaip teisingai elgtis?

Kai kurie iš šių aktyvistų galbūt mano, kad apsuka savo finansuotojus, perimdami liberalų paramos pinigų subversyviems tikslams. Gal ir taip, tačiau ne visada aišku, kas ką apgauna. Tokių aktyvistų aistra dažnai dera su nepatyrimu, o paramą dalinantys dažnai yra profesionalai, į pagalbą galintys pasitelkti ištisų kartų institucinę atmintį; būtų klaida manyti, kad jie nežino, ką daro.

Pačios radikaliausios grupės vis tiek gali pasitarnauti ekonomikos tikslams, pavyzdžiui, suteikdamos nemokamo darbo. Savanoriams mielai atiduodami su baisiausiomis kapitalizmo pasekmėmis – tokiais kaip benamystė ar naftos išsiliejimai – susiję ir pačią sistemą stabilizuojantys darbai. Tokie vaidmenys gali lengvai atskirti radikalus, priversdami juos žvelgti į kitus ne kaip į galimus bendražygius, o kaip į aukas. Perėjimas nuo socialinių pokyčių kūrimo prie socialinių paslaugų teikimo reiškia, kad gali visą gyvenimą pradirbti gydydamas simptomus ir taip niekada ir neprisikasti iki priežasčių. Tai gal ir nepagerins pasaulio, bet užtikrins darbo vietas. Kapitalizmo krizei bekuriant naujas rinkas ir verslo modelius, atsiranda nemalonūs simbiotiniai ryšiai – pavyzdžiui, klimato pokyčiai tiesiogiai pasiūlo darbo galimybių ir atlyginimų per aplinkosaugines NVO.

Geriau finansuojamos reformistų organizacijos galiausiai įtraukia visus, net tuos, kurie atsiduoda visą gyvenimą trunkančiai kovai, išskyrus labiausiai užsispyrusius; taip jos pasitarnauja kaip paskutinis apsauginis tinklas nuo žmonių, visas savo galias paskiriančių kapitalistinės sistemos griovimui. Progresyvios NVO darbus siūlo efektyviausiai dirbantiems organizuotojams – o kuriam radikalui nereikia darbo, ypač *etiško*? Tačiau aktyvistų bandymai iš pasaulio gelbėjimo padaryti profesionalią karjerą turi apsiriboti savarankiškais pastangomis laisvalaikio – kaip hobio. Paskirdami didžiąją dalį savo laiko ir energijos apmokamam darbui, jie galiausiai ima manyti, kad jų apmokamas darbas yra *efektyvesnis*.

Kalbos apie „lyderystės“ skatinimą dažnai reiškia efektyvių organizuotojų atskyrimą nuo jų kolegų ir mokymą, kaip pasiekti *realistiškus* tikslus, t. y. kaip internalizuoti kapitalistinę realybę. Kai imi matyti save kaip lyderį, kitų grupių elitą taip pat pamatai kaip legitimius atstovus: namų savininkų asociacija juodaodžių rajone suprantama kaip atstovaujanti visą juodaodžių bendruomenę, iškylus oratorius ima atstovauti visą socialinį judėjimą ir pan. Lyderių tinklai gali sudaryti didžiules koalicijas taip, kad augtų tik elito galia – tai yra *politinio kapitalo* kaupimas.

Naujiems lyderiams įgaunant galią, jie sąmoningai pritaiko savo pačių įtakos kaupimo patirtį kaip visiems tinkamą progreso modelį. Tačiau politinio aktyvizmo piramidė niekuo nesiskiria nuo bet kurios kitos piramidės: viršūnėje vietos visiems nepakanka.

Šitaip tos pačios hierarchijos, su kuriomis kovojame, randasi pačiame pasipriešinime; dažnai jos

primetamos tų, kurie apie pasipriešinimą šneka išraiškingiausiai, kurie atrodo labiausiai *kompetentingi* apie jį šnekėti. Kartais tokie lyderiai panaudoja pasipriešinimo priespaudai ir privilegijoms retoriką, kad užčiauptų kritiką ir pakirstų tikrus pasipriešinimo judėjimus. Bet kas, kas grasina kapitalizmui, tikriausiai grasina ir jų statusui.

Visame šitame kontekste nepakanka klausti, ar organizacija, ar kampanija padalina galią piramidės apačioje – net tai gali būti paprasčiausias piramidės stabilizavimo būdas. Klausimas, kurio reikėtų klausti, yra *ar ji prisideda prie struktūrų, kurios palaiko piramidę, sunaikinimo*. Reformizmas gali būti žingsnis ta kryptimi, tačiau jis taip pat lengvai gali ir užkirsti tam kelią.

Kultūra ir subkultūra

Kultūra – plačiai suprata kaip vertybės, praktikos, idėjos ir ideologijos – yra socialinio gyvenimo audinys. Nuo pat mūsų gimimo ji konstruoja mus, o mes – ją. Visa mūsų visuomenė buvo perdaryta pagal kapitalistinės ekonomikos vaizdinį, tačiau ji išlaiko ir anapus kapitalizmo logikos esančius fragmentus. Kultūra nėra statiška: kadangi ji nuolat perkuriama, kiekviena nauja karta siūlo galimybę atsisakyti senųjų įpročių.

Atrodo, kad kapitalizmas save pratęsia nepriklausomai nuo kultūros: jis sudaro įspūdį, jog jam nereikia, kad žmonės jam ideologiškai pritartų, kol jie jame dalyvauja norėdami išgyventi. Tačiau yra kitas pasirinkimas. Milijonai žmonių taip vadinamame Naujajame Pasaulyje ir kitur renkasi verčiau kovoti ir mirti nei išgyventi kapitalistinėmis sąlygomis. Tai parodo, kad ekonomiką varantys „materialūs poreikiai“ taip pat yra socialiai produkuojami – taip, kaip ir jos reikalaujamas paklusnumas yra diegiamas kultūriškai.

Taigi pasipriešinimas kapitalizmui yra ne tik ekonominis, bet ir kultūrinis, nes reikalauja vertybių ir praktikų pokyčio. Tie, kurie atmeta išnaudojimą ir priespaudą neišvengiamai atrodys kultūriškai *kitokie*. Tai gali pasireikšti kaip išorinis skirtumas, pavyzdžiui, vietinių gyventojų kova už savo gyvenimo būdo išsaugojimą, arba kaip kontrkultūra kapitalistinės visuomenės viduje. Tuo pačiu metu kultūra gali atrodyti „kitokia“ ir net opoziciška iš tikrųjų visiškai nesipriešindama kapitalizmui.

Kolonizacija išnaikino arba homogenizavo milžinišką visuomenių įvairovę, kartu sunaikindama didžiąją dalį senųjų alternatyvų kapitalizmui. Naujoms tautoms tampant pajungtomis kaip darbo jėgai, kapitalistai pasinaudojo jų kultūriniais skirtumais, kad padalintų dirbančiuosius ir užkirstų jiems kelią surasti bendrų tikslų. Tačiau net šimtus metų kolonizuotos kultūros gali išlaikyti pasipriešinimo kibirkštį, o kultūrinės mažumos dažnai pasiūlo derlingą dirvą naujiems sukilimams. Pavyzdžiui, daugelis kovingų pirmojo JAV darbo judėjimo atšakų atsirado imigrantų bendruomenėse. JAV, kaip tautų katilo – vietos, kurioje susitinka ir susimaišo daug tautų – mitologija iškėlė visų šių potencialiai maištingų kultūrų pakeitimo nauja masine kultūra projektą.

Tačiau ši nauja masinė kultūra taip pat gali būti pavojinga. Kai H. Fordo inicijuotas atlyginimų kompromisas stabilizavo pasipriešinimus darbovietėse, fronto linijos pasislinko į vartojimo erdves. Per bendrą vartojimo veiklą susidariusiems milžiniškiems socialiniams kūnams ėmus maištauti prieš konformizmą ir susvetimėjimą, masiškai gaminama kultūra sukūrė masinio atsisakymo galimybę. Savo knygos [Do It!](#) pradžioje kontrkultūros ikona [J. Rubinas](#) šiuo fenomenu grindžia

60-ųjų neramumus: „Naujoji Kairė – iš anksto nulemtas įtūžęs vaikas – atsirado iš besisukančio Elvio dubens.” Prieš savo tėvų seksualines represijas pradėjusi maištauti karta galiausiai išėjo į gatves.

Atsakydami į tai kapitalistai inkorporavo šiuos individualumo ir įvairovės poreikius į rinką. Tai sutapo su perėjimu nuo paprastos masinės gamybos prie vis įvairesnių vartojimo prekių ir tapatybių. Nuo to laiko vietoj masinės kultūros ėmė rasti vis didesnis spektras subkultūrų. Tai galėtų atrodyti kaip sugrįžimas į įvairovės erą, buvusią iki masinės kultūros, tačiau yra svarbus skirtumas: etniniai skirtumai egzistavo iki kapitalizmo, o subkultūriniai skirtumai buvo pagaminti ir išplatinti rinkos, net jei ir atmetė jos vertybes. Tuo pačiu jie sukūrė naujus senesnes kultūrines ir socialines skirtis peržengiančius bendrus kultūrinius referentus.

Jei bitlomanija buvo masinės kultūros – pardavusios dar negirdėtą kiekį įrašų, tačiau tapusios nebevaldoma, kai milijonai fanų perėmė savo dievaičių kontrkultūrinius polinkius – pavyzdys, tai metalo, pankroko ir hip-hopo atsiradimas 70-aisiais iliustruoja „postfordistinį“ subkultūrų daugėjimą. Jie vis dar buvo superžvaigždės, tačiau muzikos rinka sklido aplink juos horizontaliai.

Po 70-ųjų beveik visi, kas turėjo konfrontacinių polinkių, buvo efektyviai išskirti į aiškią subkultūrą. Tačiau tai dar kartą sukėlė naujų pavojų kapitalizmui, nes radikalams mažose grupėse buvo lengviau daryti įtaką. Ankstyvasis hip-hopas sukūrė tiesioginius ryšius su 60-ųjų juodaodžių judėjimais, padrąsindamas naują atskirtųjų kartą. Pogrindinės pankroko grupės pačios leido savo įrašus ir kūrė susirinkimo vietas, taip paskatindamos alternatyvią „pasidaryk pats“ tinklais ir antikapitalistinėmis vertybėmis pagrįstą ekonomiką. Tai buvo proveržis tuo atžvilgiu, kad jie naudojo anksčiau darbininkų klasei neprieinamus formatus, kad skleistų subversyvias žinutes; tuo pačiu metu jie tapo naujos verslumo formos pradininkais ir skleidėjais, praskindami kelią mažiau politizuotiems verslininkams.

Antikapitalistinių vertybių ir smulkaus kapitalizmo kombinacija buvo trapi, bet veiksminga. Rinkai skleidžiant vakarietišką kultūrą po visą pasaulį, naujos kontrkultūros sujungė antikapitalistinius judėjimus nuo Čilės iki Turkijos ir Filipinų, suteikdamos sekančios kartos pasipriešinimo formoms tarptautinį pobūdį. Savo viršūnę jis pasiekė amžių sandūroje su protestų banga prieš korporacinę globalizaciją, kai įnirtingos jaunimo kontrkultūros judėjimui (kuris vienijo vietines tautas, NVO ir darbininkų pasipriešinimų likučius) suteikė kovingumo.

XXI-ojo amžiaus pradžioje naujos technologijos universalizavo tinklines struktūras, kurios sudarė „pasidaryk pats“ pagrindžio stuburą. Internetas kiekvieną *Facebook* anketą turintį žmogų pavertė „nepriklausomu menininku“ vienu metu perimdamas ir peržengdamas „pasidaryk pats“ kultūros pažadą. Lengvumas ir greitis, kuriais kultūra tapo prieinama vartojimui, pavertė subkultūras takiomis ir paviršutiniškomis. Tai išsėmė buvusį politinį pagrindžio turinį ir paliko tik estetinį kiautą.

Šiandien dominuojanti jaunimo kultūros medija yra ne vinilinės plokštelės, o *YouTube* vaizdai: momentiški ir užmirštami. Buvusios kartos subkultūros dalinasi į vis mažesnes ir mažesnes sub-nišas. Tai yra bendros išnaudojamųjų ir pašalintųjų atomizacijos poaibis. Vartotojų skoniai nebesukuria vientisų socialinių kūnų, kurie galėtų išvystyti radikalias savo interesų koncepcijas. Vietoj to pats radikalizmas tapo panašus į nišą, o naujausios subkultūros kuriasi virtualioje interneto

realybėje.

Ką mes dar turime bendra šioje kultūrinės fragmentacijos eroje? Jei nieko daugiau, tai bent tai, ką praradome. Mums nebeleidžiama paveikti pasaulio niekaip kitaip nei paverčiant save ir kitus prekėmis. Mes visi verčiami paklusti taisyklėms ir nuostatoms, prie kurių kūrimo neprisidėjome. Visi gyvename superžvaigždių šešėlyje (net superžvaigždės gyvena savo įvaizdžių šešėlyje), pasaulyje, kuriame realybė subordinuojama reprezentacijai. Mes visi vertinami pagal rinkos normas; jei norime išpildyti savo potencialą, panašu, kad tai galime padaryti tik per rinką. Vietoj bendrumo jausmo, kurį anksčiau teikė kultūra, dalinamės universaliu atskirtumu, didele dalimi egzistuojančiu dėl mūsų nusiteikimo jį toleruoti.

Tai nieko nauja, tačiau taip pat tai niekada nebuvo taip universalu. Pasikeitė ir dar vienas dalykas: kai žmonės kur nors sukyta, visi visur tuoj pat apie tai išgirsta.

Ekonomistai žadėjo mums nesibaigiantį augimą. Visi turės savo nuosavybę ir investicijų – visi bus kapitalistais. Mes išsiėmėme paskolas, kad gautume laipsnius darbams, kurie neegzistavo, užstatėme tai, ko negalėjome išpirkti, prikaupėme kreditinių kortelių sąskaitų, apsimesdami, kad mes taip pat esame vidurinioji klasė.

Dabar jau aišku, kad viršuje mums vietos nėra. Kapitalizmas yra piramidinė schema, kuriai nebėra vietos plėstis. Žmonės kelia riaušes Graikijoje, streikuoja Kvebeke, verčia vyriausybės šiaurinėje Afrikoje. Ryškėjant recesijos pasekmėms, maištas keliauja pirmyn ir atgal po pasaulį. JAV ši sukilimų banga pasieks paskutinę, tačiau ji jau artėja. Dominuojanti tvarka atrodo nepažeidžiama iki tos dienos, kol bus sugriauta.

II. PASIPRIEŠINIMAS

Mes neprivalome taip gyventi

Kai kurios socialinės konvencijos, tokios, kaip privati nuosavybė, sukuria galios ir išteklių prieinamumo disbalansą. Kitos – ne. Yra būdų patenkinti savo poreikius be pirkimo ir pardavimo. Yra būdų būti susietais su kitais nesistengiant iš jų pasipelnyti.

Dabar sunku patikėti, kad kapitalizmas yra kolonizavęs beveik visas mūsų gyvenimo sritis. Tačiau vis dar yra begalė pavyzdžių, kaip galima veikti kitaip. Kalbant apie gamybos sritį, pagalvok apie klėčių statymo renginius, kur susirinkusios bendruomenės per dieną pastato struktūras, kurių statybos kitu atveju užtruktų mėnesius; arba atviro kodo programos – jos kuriamos ir kolektyviai tobulinamos visų, kas jas naudoja. Kalbant apie platinimo sritį, pagalvok apie ne tik knygas galinčias kaupti bibliotekas, ar failų dalinimąsi, kai tie, kuriems reikia failo, patys palaiko jo cirkuliaciją. Kalbant apie santykius, pagalvok apie draugystę ir sveikus šeimyninius ryšius, kai kiekvienas rūpinasi visų kitų gerove, ar vakarėlius ir festivalius, kai nepažįstamieji mėgaujasi vieni kitų dalyvavimu.

Nė vienas iš šių modelių neskatina savanaudiškumo ir neatmeta asmeninių pastangų. Visi jie neigia trūkumo sąvoka pagrįstas nuomones: kuo daugiau žmonių prisideda, tuo daugiau naudos visiems. Turi būti būdų praplėsti šias formas į kitas gyvenimo sferas.

Žinoma, mintis pakeisti visą visuomenę yra gąsdinanti. Iš dabartinio taško negalime įsivaizduoti, kaip atrodys rezultatas. Bet galime *pradėti*.

Privačios nuosavybės panaikinimas, be abejo, meta iššūkių ir turi trūkumų, tačiau jie vargiai gali pranokti globalaus kapitalizmo pasekmes. Visi girdėjome apie tariamą bendro turto tragediją – idėją, esą negalima pasitikėti žmonėmis, jog jie rūpinsis ištekliais, už kuriuos visi atsakingi vienodai. Tame yra krislelis tiesos, tačiau tikroji tragedija yra ta, kad bendrasis turtas buvo privatizuotas, kad žmonės nesugebėjo jo apginti nuo tų, kurie jį pasigrobė. Jei norime atsikratyti kapitalizmo, turime išmokyti apsiginti nuo tų, kurie nori mus priversti priimti *privačios nuosavybės tragediją*.

Iš mūsų buvo atimta tokia didelė pasaulio dalis, kad būtume labai pasimetę, jei staiga ją atgautume. Galime nutuokti, ką tai reikštų, prisimindami neseniai vykusius sukilimus, kurių metu žmonės sukūrė autonomiškas zonas anapus kapitalizmo: Oksakoje 2006-aisiais, Atėnuose 2008-aisiais, Kaire 2011-aisiais. Erdvių perėmimo ir paskirties pakeitimo, spontaniško bendro veiksmo gyvumas turi labai mažai ką bendra su kasdieniu gyvenimu kapitalistinėje visuomenėje. Kapitalizmo griovimas reiškia ne tik materialinių gėrybių dalinimąsi, bet ir vienas kito bei pačių savęs naują atradimą – visiškai kitokio buvimo pasaulyje būdo pasirinkimą.

Kapitalizmas juda katastrofos link

Kad ir kokie stabilūs atrodytų reikalai kai kuriose pasaulio vietose, mes įžengiame į naują krizės ir neuztikrintumo erą.

Kapitalizmas dar niekada nebuvo toks viską smelkiantis kaip šiandien. Praėjusi karta patyrė *susvetimėjimą*, kentėdama nuo neatitikimo tarp jų gamybinių vaidmenų ir tapatumo jausmo; dabartinė karta apibrėžiama per *tapatinimąsi* su ekonominiais vaidmenimis, kurie skverbiasi į kiekvieną gyvenimo sritį. Tačiau savo triumfo momentu kapitalizmas yra trapesnis nei bet kada anksčiau.

Visos XX-ojo amžiaus taikos sutartys nebegalioja. Aukštesni atlyginimai, kuriuos H. Fordas pasiūlė darbuotojams, dingo kartu su pačiais darbais; profsąjungos pralaimėjo globalizacijai; socialistinės rytų Europos tautos perėjo prie laisvos rinkos kapitalizmo, o Vakarų socialinės demokratijos yra griunamos. Tačiau visi kompromisai nebuvo tiesiog konfrontacijos vengimas – jie taip pat pasitarnavo kapitalizmo plėtrai. Fordo atlyginimų padidinimai paskatino darbuotojus pirkti prekes ir palaikyti piramidinės schemos augimą; profsąjungos nuo kapitalistų skurdinimo apsaugojo vartotojų klasę. Dabar, kai kapitalistai apleido savo buvusias integracijos ir *savęs reprodukcijos* formas, ateitis yra atvira pasiėmimui. Senosios alternatyvos buvo diskredituotos, tačiau į priekį turi žengti naujos revoliucinės idėjos.

Kapitalizmas paremtas begaliniu pelno kaupimu, tačiau šis pelnas turi iš kur nors atsirasti. Kai išgręži dirbančiuosius, pelningumas krenta ir rinka sustoja. Iki šiol šią problemą buvo įmanoma išspręsti nuolat randant naujų išteklių ir populiacijų. Dabar kapitalizmas paplitęs po visą pasaulį ir jungia visus, todėl bet kuri krizė virsta išties globalia. Tuo pačiu, pramoninė gamyba pasiekia savo ekologines ribas, o technologinis progresas daro didelę darbo jėgos dalį nebereikalingą ir sukuria vis labiau nerimstančią perteklinę populiaciją.

Kapitalizmas balansavo ant krizės ribos jau dešimtmečius. Kredito suteikimas vis platesniam ir platesniam išnaudojamųjų ratui buvo būdas dirbantiems skurstant išlaikyti vartojimą. Investuotojai perkėlė savo turtą į finansų rinkas, tikėdamiesi pasipelnėti iš spekuliacijos, nes materialioji gamyba jau pasiekė savo ribas. Didžioji dalis naujovių buvo nukreiptos į *nematerialias* rinkas: informacija, ženklavimas, socialiniai tinklai. Visai tai tik pavėlino atpildyti dieną.

Finansinis 2008-ųjų kritimas buvo ne atsitiktinumas, o to, kas dar laukia, ženklas. Nebegalima laukti, kol reikalai sugrįš į savo normalias vėžes. Kita krizės fazė galbūt nepasieks JAV dar metus ar dešimtmečius, tačiau ji jau keliauja. Kapitalistinė ekonomika jau vos gali pasiūlyti žmonėms padarius darbus, ką kalbėti apie prasmingus gyvenimus; net matuojant jos pačios materialistiniais matais – ji neveikia.

Ne atsitiktinumas ir tai, kad dabar skaitai šią knygą. Tiek, kiek ekonomika yra konkreti mūsų visuomenės vertybių ir hierarchijų išraiška, tiek finansų krizė reiškia pasitikėjimo pačia sistema krizę. Turi kilti nauja neramumų banga.

Maišaties periodais žmonės iš naujo įvertina savo įsitikinimus ir vertybes. Žinoma, negalime iš anksto žinoti, kokie bus rezultatai; net jei kapitalizmas grius, tai, kas seks po to, gali būti *net blogiau*. Dabar ypač svarbu parodyti gerus pasipriešinimo ir kapitalizmo alternatyvų pavyzdžius. Socialinių neramumų metu žmonių nuomonės apie tai, kas yra *įmanoma*, gali kisti labai greitai, tačiau tai, kas jiems yra *siektina*, keičiasi lėčiau. Tai paaiškina, kodėl sukilimai iš apačios dažnai iškelia daug mažiau radikalius reikalavimus nei pačios pasipriešinimo formos: užtrunka ilgai, kol mūsų vaizduotė pasiveja realybę.

Jei dabar ten, kur tu gyveni, tylu, tai nereiškia, kad taip bus visada. Pagalvok apie horizonte laukiančius sukilimus: kai jie įvyks, ką norėtum būti padaręs iš anksto? Kaip gali padidinti tikimybę, kad jie įvyks geriausiu būdu?

Mes nesiūlome vienintelio kelio iš kapitalizmo, tačiau tikime, kad mūsų kelias patraukliausias. Nesiūlome korporacinio feodalizmo, etninių karų, koncentracijos stovyklų, ekologinės griūties, globalaus bado ar branduolinio karo. Keli įnirtingo socialinio konflikto dešimtmečiai yra niekas, palyginus su katastrofomis, kurios mūsų laukia, jei nesiimsime iniciatyvos. Pasaulis keisis neišvengiamai, ir tai mums spręsti, ar šie pokyčiai bus į gera, ar į blogą.

Mes neprekiuojame utopija. Mes tiesiog norime pasimokyti iš praktikų, kurios pastarąjį milijoną metų išlaikė mūsų rūšį sveika ekosistemos dalimi, tikėdamiesi, kad taip pavyks išgyventi dar bent kelis tūkstantmečius. Šis kuklus siekis verčia mus tiesiogiai priešintis esamai socialinei tvarkai.

Tarpinės priemonės mūsų neišgelbės

Kas galėtų padaryti galą rinkos tironijai? Mes neturime lengvų atsakymų, bet esame įsitikinę, kad tai – svarbus klausimas. Tarpinės priemonės yra viliojančios, nes atrodo labiau įmanomos nei struktūriniai pokyčiai; tiesą sakant, būtų lengviau išvis sugriauti kapitalizmą nei pakeisti jo pasekmes paliekant priežastis. Kad pradėtume, turime atskirti kai kuriuos metodus, kurie neveikia, o tada pasiūlyti hipotezes apie tuos, kurie galėtų veikti.

Labdara neišspręs kapitalizmo keliamų problemų; to nepadarys ir savanoriškas darbas ar į vieną problemą nukreiptos kampanijos. Galėtume praleisti visą gyvenimą gydydami simptomus vieną po kito, bet taip ir nepriartėdami prie vaistų suradimo.

Kapitalizmo nudažymas „žaliai“ nepadarys jo ekologiškai stabilaus. Mūsų vartojimo apribojimai taip pat nepadės. Kai ekonomika atlygina destruktvyvų elgesį, savanoriškas apribojimų prisiėmimas tik reiškia galios atidavimą mažiau skrupulingiems konkurentams. Taip pat, kol tokie paskatinimai išlieka, tik pati autokratiškiausia valdžia galėtų užkirsti kelią žmonėms elgtis pagal juos. Ekologinė griūtis ar ekologinis fašizmas – turi būti kitas pasirinkimas.

Profsąjungos nuo kapitalizmo mūsų neišgelbės. Kai korporacijos kada panorėjusios gali perkelti darbovietes iš vieno pasaulio galo į kitą, neefektyvu priešintis pavieniuose darbuose ar net pavienėse šalyse. Net jei galėtume apginti kurios nors pramonės šakos darbuotojų teises, tai tik suteiktų jiems pranašumą ginantis nuo kitų išnaudojamųjų ir pašalintųjų; mums reikia struktūrų, kurios ardytų pačią piramidę, o ne tik gintų specifinių grupių jų viduje interesus.

Naujos technologijos nepakeis kapitalizmo. Failų dalinimasis, nemokama programinė įranga ir socialiniai tinklai nekeičia pamatinės materialinės nelygybės. Kol ekonomika valdo mūsų gyvenimus, interaktyvūs formatai tik sklandžiau mus į ją integruoja. Nėra būdo pabėgti nuo kapitalizmo individualiai; nėra jokios išorės, į kurią būtų galima pasitraukti. Nusikaltimai gali pasiūlyti išnaudojamiesiems ir pašalintiesiems pranašumą, tačiau jie neveda anapus sistemos logikos; sėkmingi hakeriai ir vagiškai dažnai galiausiai įsidarbina apsaugos korporacijose arba FTB.

Kol jie neatsigręžia į patį kapitalizmą, tapatybę paremti išsilaisvinimo judėjimai nepribaigs neteisingumo ir nelygybės. Buvimas išnaudojamu tokių pačių kaip tu vargiai kuo skiriasi nuo buvimo išnaudojimu kitokių nei tu. Net jei visi kapitalizme turėtume vienodas galimybes – net jei dominavimas ir išnaudojimas galėtų būti paskirstyti be sąsajų su rase, lytimi ar bet kokia kita išnaudojimo ašimi – kapitalizmas vis dar būtų išnaudotojiškas.

Vyriausybės reformos neišgydys kapitalizmo. Jos gali trumpam sulaikyti pasekmes, bet nuosavybę valdanti klasė visada turi pranašumą, kai prieinama prie valstybės struktūros panaudojimo. Net jei antikapitalistai perimtų ar sukurtų naują valdžią, daugiausia, ką jie galėtų padaryti, tai kontroliuoti kapitalą ir taip tapti nauja kapitalistų klase. Komunistai tai jau padarė XX-ame amžiuje ir rezultatai buvo katastrofiški. Geriausiu atveju vyriausybinių sprendimų galėtų siekti idealo, kad visi dalintųsi kapitalo kontrole per valstybės aparatą; tačiau net jei tai būtų įmanoma, tai būtų naujos rūšies pragaras: autoritarinė sistema be autoritarų.

Savivaldos ir „tiesioginės demokratijos“ nepakaks, kad ištrauktų mus iš kapitalizmo. Net be viršininkų ar valdovų kapitalistų institucijos toliau kurs tuos pačius rezultatus, jei nenustosime jų naudoti pagal paskirtį – taip, kaip valstybės aparatas toliau *valdo*, nors monarcho nebėra. Jei užimsime savo darbovietes, bet toliau jose *dirbsime*, jei vis dar turėsime savo poreikius tenkinti per ekonomiką, toliau kentėsime nuo to paties atitrūkimo nuo savęs ir aplinkinio pasaulio.

Net katastrofos įkarštyje nėra garantijų, kad kapitalizmas pats sugrius. Jau daugiau nei pusantro amžiaus marksistai žada, kad kapitalizmas sugrius, kai tik „materialios sąlygos“ bus pakankamai pažengusios; tačiau kiekviena krizė iki šiol tik didino kapitalizmo stabilumą. Kitą kartą, kai jam grės galas, turime išnaudoti galimybę ir įsiterpti su kitoku būdu gyventi.

Nėra jokių aplinkkelių – jei norime esminių pokyčių, turime panaikinti privačią kapitalo nuosavybę. Tai ne tik ekonominė ir politinė, bet ir socialinė bei kultūrinė transformacija. Ji negali būti primesta iš viršaus, bet turi būti priimta kritinės masės, pasirengusios gintis.

Negalime žinoti, ar kapitalizmas žlugs mūsų gyvenimo laikotarpiu, bet žinome, kad jis žlugs. Tuo tarpu galime įdiegti antikapitalizmą viešojoje vaizduotėje kaip opoziciją esamai tvarkai, kad žmonių neišmuštų iš vėžių reformistinės ar reakcingos programos. Mes taip pat galime sudrebinti tikėjimą kapitalistine sistema, parodydami, kad jis nėra nei geriausias, nei vienintelis įmanomas ir net ne stabiliausias ar patikimiausias būdas struktūruoti savo gyvenimus. Kapitalizmas yra kerai – jie gali būti atšaukti.

Nenustok atnaujinti savo strategijų ir taktikų

Prisiminkime dar kartą: pramonės revoliucijos pradžioje žmonės ėmė priešintis remdamiesi bendrais gamybiniais vaidmenimis, kūrė profsąjungas darbovietėse ir kalė maištingus ryšius savo kaimynystėse. Po ankstyvojo XX-ojo amžiaus darbo kompromisų, priešakinės pasipriešinimo linijos pasislinko į vartojimo erdvę, nes masiškai gaminamas visuomenės susvetimėjimas paskatino masinius neramumus. Vartotojų rinkoms tapus įvairesnėmis, pasipriešinimas taip pat skilo į subkultūras.

Šiandien esame padalinti erdviškai, socialiai ir kultūriškai, bet taip pat esame ir labiau susieti nei bet kada anksčiau. Kad ir kokie buvo senųjų pasipriešinimo formų pranašumai, jie pasiekė savo ribas; jie vis dar gali būti naudingi, bet vargiai sukurs kažką nauja. Naujasias formas turėtume vertinti ne pagal senųjų kriterijus, bet pagal tai, kiek efektyviai jos leidžia išnaudoti naujas galimybes.

Pavyzdžiui, XX-ojo amžiaus pabaigoje atsirado tarptautinis judėjimas, protestuojantis prekybos organizacijų (pvz. Tarptautinis Valiutos Fondas) susirinkimuose. Žinovų, bijančių tiesiai šviesiai sakyti *antikapitalizmas*, pavadintas „antiglobalistiniu judėjimu“, šis judėjimas mėgino pasipriešinti naujai kapitalistinei reglamentų panaikinimo bangai. Antikapitalistai kritikai teigė, kad toks „šokinėjimas per susirinkimus“ niekuo neprisidėjo prie ilgalaikių vietinių pasipriešinimų; tai tiesa, tačiau kosmopolitizmo ir takumo eroje tarptautinės mobilizacijos išnaudojo savo pranašumui tai, kas ir taip vyko, kol, tuo tarpu, vietinės iniciatyvos turėjo judėti prieš srovę. Tiek, kiek protestai susirinkimuose sutrukdė korporacijoms primesti dirbantiesiems blogesnes sąlygas, tiek jie išpildė vaidmenį, kurio neteko profsąjungos.

Tas pats galioja ir kritikai, kad subkultūromis grįstas pasipriešinimas apriboja jį iki siaurų socialinių grupių. Dar kartą, tai akivaizdžiai tiesa, tačiau tai nepaaiškina, kodėl pastaruoju metu tokia forma buvo daug efektyvesnė už kitas. Eksplicitiškai antikapitalistinės profsąjungos galbūt dar vaidina svarbų vaidmenį pasipriešinyje, tačiau jei žmonės jas atranda per subkultūrinius kanalus ne mažiau nei per darbovietes, turime tai iširti ir atitinkamai kurti strategijas. Tikslas yra ne grįžti prie senųjų taktikų stiprybių, o įveikti naujųjų silpnybes.

Panašu, kad JAV gamyba ir vartojimas nebesukuria didžiulių socialinių kūnų, kurių interesai būtų nukreipti anapus kapitalizmo. Priešingai, abi sritys buvo performuotos taip, kad išvis nebesukurtų jokio vientiso socialumo. Tai nebūtinai į bloga: jei norime sugriauti kapitalizmą, geriau tai daryti

būtų nesitapatinant su vaidmenimis jo viduje. Tačiau kaip kitaip žmonės gali susivienyti pasipriešinimui?

Atrodo visai tikėtina, kad sekanti pasipriešinimų banga vyks *informacijos* plotmėje. Taip, kaip gamyklinė sistema šalia materialių gėrybių sukūrė ištisą socialinę struktūrą, taip naujos socialinės formacijos kuriamos būdų, kuriais gauname žinias. Dabar, kai didžioji žmonių rasės dalis nebedalyvauja gamyboje, pagrindinis dalykas rišantis mus prie socialinės tvarkos yra tai, kaip ji struktūruoja mūsų santykius ir suvokimą apie tai, kas yra įmanoma. Naujosios interaktyvios medijos pasitarnauja, kad nukreiptų perteklinės populiacijos dėmesį į varžymąsi dėl *dėmesio* kapitalistinių rėmų ribose – šis procesas subtiliai diktuoja, ką galime įsivaizduoti.

Kova informacijos plotmėje nereiškia tik tinklapių blokavimo, kaip kad darė decentralizuota [Anonymous](#) grupė reaguodama į atakas prieš [Wikileaks](#). Ši plotmė tęsiasi toli už interneto ir telefono ribų – iki visų kitų struktūrų, per kurias žmonės kartu konstruoja savo realybės sampratą. Dabar varžomasi dėl kalbų ir struktūrų, per kurias mūsų rūšis priskiria reikšmės: turime sukurti tarp žmonių naujus ryšius, naujus tinklus, per kuriuos gali skliti informacija ir per kuriuos žmonės gali atsakyti pasauliui aplink juos. Kuo labiau šie tinklai išeis už interneto ribų, tuo labiau tikėtina, kad jie išliks mūsų dispozicijoje.

Tai gali atrodyti kaip galinių būrių kova: kapitalizmas jau užkariavo visą planetą ir kaunamės paskutinėje tvirtovėje – savo pačių mintyse ir socialiniuose santykiuose. Tačiau kiekviename pasipriešinime kapitalizmas vis iš naujo užklauiamas kaip visuma. Tai ypač galioja dabar, kai naujos organizacijos gali pasklisti beveik akimirksniu. Šiame kontekste pasipriešinimo kibirkštys gali peržengti aktyvizmo ir subkultūrų ribas ir katalizuoti masinius sukilimus.

Mums baiginėjant šią knygą prasidėjo sukilimai Tunise, Egipte ir kitose Artimųjų Rytų dalyse. Nauja karta, nuskurdinta ir išskaidyta, tačiau jungiama naujų technologijų, pradėjo naują sukilimų be lyderių bangą. Tai prasidėjo paribiuose, tačiau vos tapo aišku, kad gali pasisukti, prisijungė ir likusi visuomenė. Egipto vyriausybė atsakydama išjungė interneto ir telefono paslaugų tiekimą, tačiau tai tik dar labiau papiktino populiaciją. Šis pasipriešinimas dar neįgavo antikapitalistinės formos, tačiau leidžia nutuokti, kaip galėtų atrodyti antikapitalistinė revoliucija; tiksliau, jis parodo, kokie svarbūs bet kokiam dideliame ateities sukilimui bus socialiniai tinklai ir komunikacijos technologijos.

Ateityje vyriausybės tikriausiai bandys formuoti architektūrą ir komunikaciją taip, kad nebereiktų išjunginėti interneto. Tokios korporacijos kaip *Google* subtiliai nukreips dėmesį, iškeldamos vienas protesto formas ir užgniauždamos kitas. Mūsų išsilaisvinimo galimybės priklausys nuo to, kiek sugebėsime išlaikyti atvirus nevaržomas komunikacijos kanalus.

Kovok, kur stovi

Kad ir kokia tavo pozicija piramidėje – ar esi moksleivis, ar laikinas darbuotojas, ar profsąjungos ginamas scenos padėjėjas, ar advokatas, ar benamis, ar bedarbis – gali kovoti ten, kur esi. Jei stosi prieš neteisybes, kurias patiri asmeniškai, srityje, kurią geriausiai pažįsti, kabai tikėtina, kad tau pasiseks.

Kol mūsų gyvenimai kolonizuoti, turime traktuoti mums primetamus vaidmenis kaip pasipriešinimo pradžios tašką. Lengva nustumti pasipriešinimą į savo laisvalaikį, paversti jį kažkuo *papildomu* – susitikimu, įgrūstu darbo dienos pabaigoje ar ant automobilio užklijuotu lipduku. Tai atkartoja tendenciją kovoti už tikslus anapus mūsų kasdienių gyvenimų. Profsąjunginio modelio pranašumas yra tas, kad jis kasdienę dirbantiems primetamą tvarką paverčia organizavimosi ir konfrontacijų lauku. Jei įprastinė profsąjunga tavo kontekste nėra geriausias variantas, gali tekti eksperimentuoti su kitais variantais: savigynos sąjunga, vagių rateliu, slapta bendruomene revoliucinei sąmonei skatinti.

Kapitalizmas nėra tik tai, kas vyksta darbe. Mes taip pat galime priešintis savo kasdieniuose gyvenimuose: gindami savo kaimynus nuo gentifikacijos, užimdami išskeldinamus namus, kiek galėdami išsunkdami savo skolintojus ir paskelbdami bankrotą. Kolektyvinės pasipriešinimo formos sunkiau veikia vartojimo nei gamybos srityje, tačiau jos taip pat įmanomos: užimkit vietas ir naudokit jas viešiemis renginiams, eikit į brangų renginį būriu ir įsibraukit nemokėdami, eikit į maisto prekių parduotuvę ir padarykit tą patį išeidami. Kuo labiau mūsų gerovė priklausys nuo pasipriešinimo, o ne paklusimo, tuo atkakliau mes kovosime.

Buvimo pašalintuoju vaidmens taip pat galima atsisakyti. Neprivalai turėti *darbo* su gamybos priemonėmis, kad galėtum jas perimti, kaip ir neprivalai gyventi parduotuvių rajone, kad galėtum jas apvogti. Vis daugiau žmonių tampant nustumtais į paribį, jų vaidmuo pasipriešime tampa vis svarbesnis.

Kaip sakoma krepšinio aikštelėje, *žaisk savo pozicijoje*. Perduok išteklius ir informaciją tiems, kurie tai gali panaudoti efektyviau nei tu. Kai žmonės „surimtėja“ kovoje su kapitalizmu, jie dažnai yra linkę atitolti nuo savo buvusios pozicijos jame – išeiti iš darbo, iš mokyklos, nustoti dalyvauti procesuose vietoj to, kad juos *sutrikdytų*. Tai kapitalistams puikiai tinka – viena iš perteklinės populiacijos funkcijų yra sutalpinti visus, kurie, jei tik galėtų, keltų bėdas. Geriau imtis puolimo. Neišeik iš darbo – palauk, kol viršininkas bus pažeidžiamiausias ir pradėk streiką, kviesdamas visus prisijungti. Neišeik iš mokyklos, kad skristum į kažkokią aktyvistų akciją – organizuok išėjimus ir mokymus, suformuok moksleivių grupę, kuri nukreiptų pinigus anapus mokyklos, pamėgink okupuoti mokyklą. Kai jie tave atleis arba išmes, tada galėsi judėti toliau.

Kapitalizme nėra jokių moralinių aukštikalnių – būti žemiau piramidėje nėra labiau etiška. Bandymai nuraminti savo sąžinę vargu, ar padės kam nors kitam. Leisk sau ir kitiems žaisti iš savo pozicijų – nešvaistyk energijos juos teisdamas. Net advokatai ir profesoriai gali vaidinti svarbų vaidmenį, jei tik sugebės perlipti per save. Moralinis susireikšminimas neduoda jokios naudos; tikslas yra būti ne *teisiems*, o *pavojingiems*. Kai pasidaliname į konkuruojančius būrius, sutaupome kapitalistams darbo mus skaldant ir nukreipiant mūsų dėmesį.

Kiekviena pozicija piramidėje yra kompromisas – tačiau rinkis savo kompromisą atidžiai. Tai, kur esi, nulems tai, ką patiri ir su kuo tapatiniesi, bei neišvengiamai formuos tavo interesus. Tai, kaip gauni išteklius, įrėmins tavo vertybes ir žmogaus prigimties sampratą. Pavyzdžiui, jei sugebėsi gauti gerai apmokamą darbą, kad gautum pinigų projektams, ilgainiui gali atitolti nuo esančiųjų žemesnėse pozicijose arba prarasti tikėjimą, kad jie žino, kaip „reikia daryti dalykus“.

Kovok išvien su tais, kuriems rūpi jų gerovė, bet netraktuok pasipriešinimo kaip savanoriško darbo,

atliekamo jų naudai. Pamiršk tapatinimąsi su „revoliucingiausia klase“ ar kažko, kam sekasi prasčiau, paiešką, kad galėtum būti jų „sėbras“. Jei nesuvoksi kitų pasipriešinimo kaip *savo paties pasipriešinimo*, veikiausiai būsi nepastovus sėbras. Geriausia pagalba, kurią gali kam nors suteikti, yra grasinimas galios struktūroms parodant, kad kiekvienas turi dėl ko už save kovoti.

Tai nereiškia, kad turėtum mėgautis savo privilegijomis; priešingai, savo vaidmens atsisakymas reiškia ir jų atsisakymą. Pavyzdžiui, baltaodžių protestai prieš kapitalizmą niekada nebus *tikri*, kol neprivers policijos elgtis su jais taip, kaip su kitų rasių maištautojais. Tačiau efektyviausiai veiksi tada, kai paskatinsi kitus sukilti, o ne būdamas pėstininku kažkieno kito sumanyme. Kad ir kas privertė tave peržengti ribą, užtikrink, kad tai atsitiktų visiems – tokiems kaip tu.

Viso to tikslas yra ne atkeršyti ar pasiekti kitaip sunkiai prieinamų ekonominių pranašumų, o pirmiausiai sukurti santykius, išplėsti savo ryšius ir pagilinti savo įgūdžius. Pradėk su pora draugų – žmonėmis, kuriais pasitiki. Priprask įvykdyti planus, kuriuos sumanai, reaguoti į dalykus, kurie tave pykdo ar liūdina, priprask *nepaklusti*. Kai surasi kitus užsiimančius tuo pačiu, sukursi tinklus, kurie gali imtis veiksmo kartu.

Kai tik žmonės pamato, kad *kažkas kitokio* tikrai yra įmanoma, jie ima priiminėti sprendimus kitokiame kontekste. Galime parodyti pavyzdžius, ką reiškia priešintis; kai reikalai įkais, kiti supras, ką daryti.

Skleisk pasakojimus, kurie pateisina maištą

Visi nori pokyčių, bet niekas nežino, ką dėl to daryti. Net tie, kurie nusiteikė atviram karui, nežino, kaip pradėti, ar kaip žinoti, kad kiti prisijungs.

Todėl labai svarbu, kai atsitinka kažkas, kas suteikia žmonėms bendrą pasipiktinimo objektą. Kai 2008-ųjų gruodį policininkas nužudė [Alexį Grigoropoulą](#), sukilo visa Graikija. 2010-ųjų lapkritį Jungtinėje Karalystėje dešimtys tūkstančių protestavo prieš mokesčio už mokslą pakėlimą. Abiem atvejais radikalai pagaliau turėjo pasakojimą, kuris įtikino plačiąją visuomenę nepaisant kultūrinių ir politinių skirtumų ir pateisino tokias pasipriešinimo formas, kuriose daugelis žmonių niekada neįsivaizdavo dalyvausiantys.

Paprastai, šie susivienijimai būna reaktyvūs – atsakantys į kokią nors neteisybę, kuri peržengia net tą priespaudos lygį, prie kurio žmonės yra pripratę. Žmonėms gali būti lengva sutikti, kad jie priešinas naujiems pasityčiojimams, tačiau sunku įsivaizduoti pozityvią alternatyvą. Pats pateisinamumas yra socialiai konstruojamas taip, kad būtų nepasiekiamas tiems, kurie galėtų priešintis; pavyzdžiui pašalintieji neturi jokios „teisėtos teritorijos“, kurioje galėtų ginti savo teises. Šiems apribojimams gali atsakyti propaguodamas pasakojimus, kurie siekia giliau nei policijos nedrausmingumas ar neteisingi įstatymai, pasiūlydamas esminę kritiką ir labiau transformuojančias vizijas. *Veik* pagal šiuos pasakojimus: idėjos neturi galios tol, kol žmonės nepamato kitų besielgiančių taip, tarsi jos būtų *tikros*.

Ieškok įtrūkių ir silpnybių dabartinėse galios konfigūracijose. Galia dabar paskirstyta nevienodai, bet ji taip pat paskirstyta skirtingomis valiutomis – pinigais, dėmesiu, socialine įtaka – kurios nėra lengvai tarpusavyje sukeičiamos ir nepaklūsta tiems patiems dėsniams. Ateinančiuose konfliktuose

kai kurie įtrūkiai – ir kai kurie pranašumai, kuriuos galėsime įgyti – veikiausiai atsiras iš įtampų tarp šių skirtingų valiutų.

Surask kovos būdus, kurie sklistų

Kaip viena pasipriešinimo forma pasklinda ir papildo kitas? Atsakymas į šį klausimą apsprendžia jos galimą efektyvumą. Svarbiausias kiekvieno pasipriešinimo akto aspektas yra jo sąryšis su kitais tokiais aktais.

Tie, kurie kovoja prieš kapitalizmo suvaržymus, privalo tapatintis su visais kitais kovojančiaisiais. Be šito, net jei sekasi, kapitalistai juos neutralizuos patenkindami vienų reikalavimus kitų sąskaita; geriausiu atveju jie tegalėtų pakeisti valdančiąją klasę nepakeisdami pačios sistemos.

Sukilimo jėgos negali pamatuoti taip, kaip policijos nuovados jėgos. Maišto jėga yra socialinė, ne karinė – svarbu, kiek ji užkrečiama, kaip toli ji pasklinda plačiojoje visuomenėje, kiek ji keičia santykius. Visuotiniai sukilimai gali triumfuoti prieš daug geriau pasirengusias armijas, jei tik išlaiko savo visuotinio pobūdį. Tačiau kai tik išryškėja stovyklos ir nustatomas sukilimo mastas, valdantiejiems vėl tampa saugu pasitelkti jėgą.

Taigi neleisk savo priešams atskirti tavęs nuo tokių, kaip tu, netapk uždarytas subkultūrinėse nišose, neleisk radikalams primesti tau neaiškių gairių, kurios tik apsunkins komunikaciją su likusia visuomene. Ne patys judėjimai sukelia socialinius pokyčius, o *užkrečiami transformacijų pavyzdžiai*. Tai reiškia, kad transformacijose dalyvaujantys žmonės gali revoliuciniam projektui pasiūlyti daugiau nei trisdešimt metų nesikeitę revoliucijos partizanai. Pirmieji gal dar ir nepermąstę savo taktikų ir politikos, tačiau jų nenuoseklumas ir nerangumas yra atsveriamas jų lankstumo, veržlumo ir optimizmo, nekalbant apie santykius, kuriuos jie turi suusių nepasirinkusiais žmonėmis. Jų kaip radikalų tapatybėms išsikristalizuojant, vaidmenys, kuriuos jie galės vaidinti sukilimuose, bus vis mažiau dinamiški. Žinoma, jie vis dar gali kovoti, gal net su didėjančia patirtimi, tačiau tik iš fiksuotų pozicijų.

Surask kovos būdus, kurie padarytų išteklius prieinamus anapus kapitalizmo

Kai reikia įvertinti taktikos ar strategijos efektyvumą, vienas iš svarbiausių klausimų yra tas, ar ji užtikrins daugiau galimybių ir išteklių. Kad būtų pasiektas tam tikras tikslas, kartais verta patirti žalą, tačiau kai persistengi, atsigauti gali būti labai sunku. Daug projektų galiausiai sugriūna, nes negali sugrąžinti į juos įneštų išteklių: negali amžinai tęsti varginančio pasipriešinimo neturėdamas iš ko jį palaikyti.

Tačiau jei kovos būdas užtikrina išteklius, taip pat svarbu klausti, *kaip* jie prieinami ir kaip jie cirkuliuoja. Jei nenorime reprodukuoti kapitalistinių nuosavybės santykių, turime patenkinti materialius poreikius kitokį santykį su gėrybėmis kuriančiais būdais. Pasipriešinimas yra *antikapitalistinis* tik tol, kol iškart kuria tokius santykius. Jei ištekliai, kuriuos perimame, vis dar funkcionuoja privačios nuosavybės rėmuose, galime tikėtis, kad mūsų ratuose rasis tokios pačios dinamikos, kokias matome kapitalistinėje ekonomikoje.

Kita vertus, kurdami naujas infrastruktūras mes galime parodyti kitokį gyvenimo būdą, suteikdami

žmonėms priežastį dėl jo kovoti. Sunku tai daryti, kai visur tiek spaudimo viską privatizuoti, tačiau kai kapitalistinė kontrolė nuslopsta, tai padaryti daug lengviau. Turėtume būti pasirengę griebti bet kokią progą sukurti tokias turto formas, kurios galėtų būti bendros.

Prieš keturis šimtmečius piratavimas buvo labai sėkmingas dėl sąlyginio jūrų saugumo – jūreiviams buvo lengva atsikratyti savo kapitonų ir perimti laivus. Laivas reprezentavo miniatiūrinę visuomenę, nepasiekiamą karinių pajėgų, kurios palaikė trapų galios balansą žemyne. Vos tik jūreiviai sukildavo, jų pirmasis uždavinys būdavo pakeisti savo sutartis ir kolektyvizuoti viską, kas būdavo laive, prieš imantis karo prieš senąją tvarką. Ši maišto forma plito ląstelinio dauginimosi būdu, kai įgula pasidalindavo į dvi grupes; virusine ataka, kai piratai užgrobdavo kitą laivą ir išlaisvindavo įgulą; per užkrėtimą, kai piratu buvęs jūreivis užsirašydavo į naują laivą; ir per gandus, kai jūreiviai išgirdavo apie kitus piratų sukilimus ir pasiryždavo patys tai išbandyti. Kas galėtų būti mūsų eros piratų laivai? Kokios erdvės ir ištekliai galėtų būti perimti ir nukreipti prieš privačia nuosavybe grįstą visuomenę?

Be greito prieigos prie išteklių kolektyvizavimo mums dar reikia tokių kovos būdų, kurie perdalintų pačią galią. Kad apsigintų nuo išorinių priešų ir vidinių galios žaidimų, maištingos bendruomenės turi įsteigti daug galios struktūrų, kurios subalansuotų viena kitą ir nuolat pakirtinėtų naujas hierarchijas. Siekiant laisvės nėra jokių trumpesnių kelių; politinės partijos ir lyderiai negali jos pasiekti už mus – tik atimti ją. Jei nebūsime atsargūs, galime nuversti visas pasaulio vyriausybes ir užimti visas darbovietes nė kiek neprišiartindami prie savo likimų perėmimo į savo rankas.

Galiausiai svarbu užtikrinti ne lygų *daiktų* padalinimą, o santykį su materialiomis gėrybėmis, kuris įgalintų mus visus išpildyti savo potencialą taip, kaip norime. Turime nustoti traktuoti save ir kitus per savo vaidmenis kapitalistinėje visuomenėje ir sukurti naujas gyvenimo sampratas.

Būk pasirengęs ilgai kovai

Pokyčiai gali būti sunkiai matomi. Kuo trapesnė taps senoji tvarka, tuo agresyviau ji demonstruos savo tvarumą. Režimas, kuris negali sau leisti parodyti savo silpnų, vengs kompromiso bet kokia kaina.

Tokiame kontekste gali būti neįmanoma pasiekti tarpinių tikslų. Pasipriešinimas gali atrodyti vis mažiau efektyvus, vis labiau „iracionalus“, kol galiausiai pasieks kritinį tašką.

Dėl to daug svarbiau yra sutelkti dėmesį į pasipriešinimo turinį, nei į jo greitą veiksmingumą. Ar jis sukuria naujus santykius tarp žmonių, naujus materialių gėrybių traktavimo būdus? Ar jis demonstruoja vertybes, nurodančias anapus kapitalizmo. Pamišk parodomų pasiekimų reikalavimą – ar jis paskatina naujus pasipriešinimus, naują *nepaklusnumą*?

Darbai tuo pačiu metu tampant vis labiau laikinam ir vis labiau viską apimančiam, judant po visą pasaulį ir įsismelkiant į kiekvieną gyvenimo sritį, darbo pasipriešinimai gali vykti erdvėse, apie kurias galvojame kaip nutolusias nuo darbo. Tai nereiškia, kad turėtume apleisti darbo pasipriešinimus, tačiau turime iš naujo pergaltuoti, ką bandome jais pasiekti, ir kaip vertiname jų efektyvumą, kad jie galėtų reikšmingai pasirodyti tarp naujesnių konflikto formų.

Kiekvieną kartą, kai išrandame naują kovos būdą, pakeičiame lauką, atskleidžiame nenumatytas galimybes. Galime pralaimėti mūšį, bet sukurti naują socialinę srovę, kuri pagimdys daugiau kovotojų ir ateities sumanymų. Turėtume būti pasiruošę kovoti metus ir dešimtmečius nenusivildami. Taip pat turime būti pasirengę išlaikyti kryptį netikėtų kontekstų pasikeitimų metu, kaip kad po rugsėjo 11-osios; kapitalizmo gynėjai neabejotinai ims visų netikėtų priemonių, kai karas pasieks savo galutinę fazę.

Net kai netikėti sukilimai mus nustebina, jie tik atidaro naują pasipriešinimo etapą, kuris tęsis mūsų likusį gyvenimą. Perėjimas nuo kapitalizmo prie kitų sistemų neišvengiamai bus sunkus ir ilgas procesas.

Pokyčiai turi eiti iki šaknų

Kai viena galios struktūra sugriūna, gali atsistatyti joje išlikę senųjų hierarchijų fragmentai. Pavyzdžiui, iškart po to, kai uraganas Katrina nusiaubė Naująjį Orleaną, į gatves pasklido nederbantys policininkai ir linčiuotojai; jei viena iš policijos užduočių yra kontroliuoti juodaodžių ir rudaodžių veiklą, tai linčiuotojai gali palaikyti šią funkciją net ir nustojus veikti teisiniam aparatui.

Šalia kiekvienos institucijos, valiutos ar hierarchijos formos yra jų funkcijas palaikančių subtilių vertybių ir praktikų. Kaip niekas negalėtų virsti kapitalu be susitarimo dėl privačios nuosavybės, taip policijos nuovados negalėtų egzistuoti be *autoriteto* ir *pareigos* konvencijų. Tai yra ne tik abstrakcijos, o ir konkretūs santykiai, kuriuose žmonės dalyvauja visą savo gyvenimą – todėl jos patiriamos ne kaip socialiai sukonstruotos, o kaip *tikros*. Policija parodo pavyzdį, ką reiškia turėti galią: vaikai užauga žaisdami su koviniais žaislais, o suaugusieji *kontroliuoja* vieni kitus tūkstančiais skirtingų būdų. Tai suformuoja mūsų vaizduotes taip, kad net ėmę laisvintis mes vis tiek dažnai prisiimame panašius galios vaidmenis,

Kaip individai gali būti tarpusavyje sukeičiami institucijų viduje, taip institucijos gali būti sukeičiamos tam tikrų *funkcijų* įgyvendinime. Be kontrolės galime įvardinti daug kitų funkcijų, ne taip akivaizdžiai slegiančių, tačiau vienodai svarbių kapitalizmo veikimui. Jei norime pakeisti savo visuomenę, turime ne tik pakeisti institucijas, bet ir išskirti jų vykdomas funkcijas, kad patys jų neperimtume. Net ir be kapitalo ir policijos gali atsirasti visai naujos spaudos ir susvetimėjimo priemonės.

Nėra jokio pagrindo tikėti, kad kapitalizmo griūtis automatiškai išlaisvins pasaulį. Tai – mūsų darbas.

„Ką iš tiesų reiškia būti naudingu?

Šiandienos pasaulis, toks, koks jis yra, apima

visų kada nors gyvenusių žmonių sukurtą naudą.

Tai reiškia: aukščiausias moralumas

yra būti nenaudingas.“

(Milan Kundera, Nemirtingumas)

„Šioje istorinėje krizės, įtūžio ir institucijų bankroto sandūroje, vienintelis dalykas, galintis sukelti socialinę revoliuciją, yra visiškas darbo atmetimas. Kai susidūrimai gatvėje vyksta tamsoje, nes

Elektros Kompanijos darbuotojai streikuoja – kai susidūrimai vyksta tarp tonų nesurinktų šiukšlių – kai tramvajai ir autobusai blokuoja gatves nuo policijos – kai streikuojantys mokytojai pridega savo streikuojančių mokinių Molotovo kokteilius – tada galiausiai galėsime sakyti: „Banditai, jūsų visuomenės dienos suskaičiuotos; mes pasvėrėme jos džiaugsmus ir teisingumą ir nusprendėme, kad jų per mažai.““

(Atėnų Ekonomikos ir Verslo mokyklos okupacijos pareiškimas, 2008)

Bibliografija

Šiame sumanyme mes nusprendėme atsisakyti formalaus citavimo; Google eroje turėtų būti lengva patikrinti mūsų teiginius. Tai iškelia daug klausimų, kurie tekstuose apie ekonomiką paprastai nutylimi. Kaip tam tikros patvirtinamosios informacijos formos pasipelno iš akademinio legitimumo sustiprinimo, paties esančio galios valiuta? Kaip rimtai turėtume vertinti savo pačių patirtis akademinių statistikų ir faktų kontekste? Kas iš to pasipelno ir kas yra nutildomi?

Mes sėmėmės įkvėpimo iš daugiau šaltinių nei galėtume įvardinti, tačiau pateikiame keletą rekomendacijų pradžiai:

Mariosa Dalla Costa ir Selma James, *The Power of Women and the Subversion of the Community*

Mike Davis, *Planet of Slums*

Guy Debord, *The Society of the Spectacle*

Barbara Ehrenreich ir Deirdre English, *Witches, Midwives and Nurses*

Endnotes, *Endnotes 2: Misery and the Value Form*

Silvia Federici, *Caliban and the Witch*

Eduardo Galeano, *Open Veins of Latin America*

INCITE! Women of Color Against Violence, *The Revolution Will Not Be Funded: Beyond the Non-Profit Industrial Complex*

Peter Linebaugh ir Marcus Rediker, *The Many-Headed Hydra: The Hidden History of the Revolutionary Atlantic*

Fredy Perlman, *Against His Story, Against Leviathan!* ir *The Reproduction of Daily Life*

Prole.info, *Abolish Restaurants*

Upton Sinclair, *The Jungle*

Emile Zola, *Germinal*